

SIASI 'O SĪSŪ KALAI SI 'O E KA U MĀ'ONI'ONI 'I HE NGA AHI 'AHO KIMUI NĪ • 'OKATOPA 2014

Liahona

A photograph of two young women with dark skin and braided hair, smiling warmly as they look at a laptop screen. They are sitting at a table in a bright, indoor setting, possibly a home or a community center. The woman in the foreground is wearing a light-colored, textured sweater, and the woman behind her is wearing a white top. The background shows a window with wooden frames and light-colored curtains.

**Ko e Fāitaha e Ngāue
'o e Fakamo'uí, p. 14**

**Ko e Me'a Ne u Ako Mei he
Mafasia 'o e 'Atamaí, p. 26**

Tāpuaki 'e 3 'o e Teunga Tāú, p. 36

**Ngaahi Founga 'e 5 'Oku Fai
Ai 'e he To'u Tupú e Hisitōlia
Fakafāmilí, p. 58**

*“Ko hai ‘oku fa’a ma’u
‘a e fefine fai lelei?
He ‘oku ma’ongo-
’onga ia ‘i he ngaahi
maka koloá.”*

Lea Fakatātā 31:10

NGAAHI PŌPOAKÍ

- 4 Pōpoaki 'a e Kau Palesitenisi
'Uluaki: Ko e Lotu 'i he Tuí
Fai 'e Palesiteni Henry B. Eyring
- 7 Pōpoaki 'a e Faiako 'A'ahí:
Ko e Misiona Fakalangi 'o Sisū
Kalaisi: Mā 'o e Mo'uí

NGAAHI TALANOA LALAHÍ

- 14 Ngāue Fakafaifekaú, Hisitōlia
Fakafāmilí, mo e Ngāue
Fakatemipalé
Fai 'e 'Eletā David A. Bednar
*'Oku fetakinima 'a hono ma-
langa 'i 'o e ongoongolelei mo
e fekumi ki hotau kau pekiá.*

- 20 'Apí: Ko e Tefito 'i Ako'angá
*'Oku nofo mo kitautolu 'i he mo-
'uí ni pea ki 'itāniti 'a e ngaahi
lēsoni 'oku tau ako 'i 'apí.*

- 26 'I he Fukahi Vai
Fai 'e Jon Warner
*Neongo na 'á ku ongo 'i lōmekina
'e he kaupeau 'o e loto-mamahí
mo e loto-ta'ota'omiá, ka ne kei
tokanga 'i pē au 'e he 'Otuá ke u
kei 'unu atu ki hoku fonua 'o e
tala'ofá.*

- 28 Ko e Kau Paionia 'i he Fonua
Kotoa Pē: Fakaului mo e
Liliu 'i Silei
Fai 'e Néstor Curbelo
*'I he 'aho ní, meimei ko e toko 1
mei he tangata 'i fonua Silei 'e 30
kotoa pē ko ha mēmipa 'o e Siasí.*

- 36 Loto-to'a ke Fili 'a e Teunga Tāu
Fai 'e Carol F. McConkie
*Ko e hā 'a e ngaahi tokāteline
mo e tāpuaki 'o e teunga tāu?*

NGAAHI TAFa'AKÍ

- 8 Ngāue 'i he Siasí: Mālō, Misa Sei
Fai 'e Kristine Purcell
- 9 Kau Palōfita 'o e Fuakava
Motu'á: Selemaia
- 10 'Oku Mau Lea 'ia Kalaisi:
Ko e Kāpisi Seitiitē
Fai 'e Ellen C. Jensen
- 12 Hotau Ngaahi 'Apí, Hotau
Ngaahi Fāmilí: Loto 'o Līsoká
Fai 'e Marina Petrova
- 40 Ngaahi Le'ó 'o e Kau Mā'oni'oni
'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní
- 80 Kae 'Oua Ke Tau Toe Fe'iloaki:
Ngaahi Kākaá
Fai 'e 'Eletā M. Russell Ballard
*'Oku faka'aonga 'i 'e Sētane ha
ngaahi mounu loi—hangē ko e
kau toutai—ke tohoaki 'i kitautolu.*

'I HE TAKAFÍ

'I mu'á: Faitā 'a Leslie Nilsson. 'I loto he takafi
mu'á: Faitā 'a Faitā 'a Matthew Reier.

44 Ko Hono Taukave'i e Me'a 'Oku Tau Tui ki Ai

Ko hono vahevahe 'e he kakai lalahi kei talavou' 'enau founga taukave'i mālohi 'enau tui.

48 Ko e Ongongolelei 'i He'eku Mo'ui: Ko 'Eku Fakamo'oni Fetaiakí

Fai 'e Ivy Noche
Na'e fakatupu 'e he 'ikai ke u ma'u ha fakamo'oni ki he Tohi 'a Molomona, ke u fakafehu 'ia 'eku tui ki he Siasí.

Vakai angé pe te ke lava 'o 'ilo' i e Liahona 'oku fufuu' i he makasini ko 'ení. Tokoni: Ko e fē ha taimi lelei ki he ngāue tokoni?

50 Fili Fa'itelihá pe Tau'atāina ke Fili ki he Totonú?

Fai 'e Michael R. Morris
Kuo fakata'e'aonga'i 'e hoku kaungāme'ā hono faingamālie ke ngāue fakafai'ekai. Te u tau'atāina nai ke fili ha misiona pē?

52 Ngaahi Fehu'i mo e Tali

'Oku ou feinga ke mapule'i 'eku fakakaukau, ka 'oku lahi fau e ngaahi 'ahi'ahi. Te u lava fēfē 'o ma'u ha ngaahi fakakaukau 'oku ma'a ange?

54 Founga Hono Fai e Ngaahi Fehu'i 'Oku Mahu'ingá

Fai 'e David A. Edwards

57 Founga ke Ma'u e Mālohi pea Lavame'á

Fai 'e 'Eletā Jeffrey R. Holland
'E lava ke tau a'usia 'a e malú, lavame'ā, mo e fefiā 'i he muimui kia Sīsū Kalaisi.

58 Hisitōlia fakafāmilí—'Oku ou Fai Ia

Ne ma'u 'e he to'u tupu ko 'eni ha ngaahi tāpuaki ta'e 'amanekina 'i hono fai 'o e hisitōlia fakafāmilí.

61 Pousitaá: 'Ilo' i Kinautolú, 'Ilo' i Koé

62 Ko e Fakafepaki ki Hoku Misioná

Fai 'e Alcenir de Souza
Ne kamata ke hoko ha ngaahi me'a ngali kehe 'i he'eku teuteu ke 'ahu 'o ngāue fakafai'ekai.

64 Ko e Ako Lahi Ange 'o kau ki he Me'a 'Oku Hanganaki Mai

Fai 'e Cathrine Apelseh-Aanensen
'Oku makehe 'a e mo'ui ko ha fai'ekau taimi kakatō. Na'e fakamoleki 'e he to'u tupu 'i 'Osolō, Noaué ha 'aho kakato 'e taha kenau teuteu ai ki he liliu ke fai.

66 Ngāue Tokoni he Taimí Ni ke Tokoni 'Amui Ange

Fai 'e Miche Barbosa
Ko e hā na'e fili ai 'a Molomona ke tokoni 'i hono fakama'a 'o e 'apisiasi kae 'ikai va'inga soka mo hono kaungāme'ā?

68 Teuteu 'a Matila ki he Kau Finemuí

Fai 'e Jenn Wilks
Ako pe 'e fēfē 'a e Kau Finemuí!

70 Mūsiká: Ko Hotau Kuongá 'Eni

Fai 'e Jan Pinborough mo Janice Kapp Perry

71 Fakamo'oni Makehe: Te u Lava 'o Tokoni Fēfē 'i he Ngāue Hisitōlia Fakafāmilí?

Fai 'e 'Eletā Quentin L. Cook

72 Ko Hono 'Omi 'o e Palaimelí ki 'Apí: Ne 'Omai 'a e "Ko e Fāmilí: Ko ha Fanongonongo ki Māmani" me'i he 'Otuá ke Tokoni ki Hoku Fāmilí.

Fai 'e Erin Sanderson mo Jean Bingham

74 Kaungāme'a 'i he Funga Māmani: Ko Papulā Au mei Silei

Fai 'e Amie Jane Leavitt

76 Ko 'Etau Pēsí

77 Hanga Hake

Fai 'e 'Eletā Adrián Ochoa
Ne mau hē 'i he 'uhá, pea hola 'emau fanga hōsí.

78 Ma'a e Fānau Īkí: Ko ha Timi Fakafāmilí

Fai 'e Sheralee Hardy

**'OKATOPA 2014 VOLUME 38 FIKA 10
LIAHONA 10990 900**

Ko e makasini fakavaha'apule'anga 'eni' a e Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ni

Ko e Kau Palesitenisi 'Uluaki: Thomas S. Monson, Henry B. Eyring, Dieter F. Uchtdorf

Ko e Kōlomo 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uā: Boyd K. Packer, L. Tom Perry, Russell M. Nelson, Dallin H. Oaks, M. Russell Ballard, Richard G. Scott, Robert D. Hales, Jeffrey R. Holland, David A. Bednar, Quentin L. Cook, D. Todd Christofferson, Neil L. Andersen

'Ētītā Craig A. Cardon

Kau 'Ētivaisā: Mervyn B. Arnold, Christoffel Golden, Larry R. Lawrence, James B. Martino, Joseph W. Sitati

Talēkita Pulē: David T. Warner

Talēkita 'o e Tokoni ki he Fāmili mo e Mēmipā:

Vincent A. Vaughn

Talēkita 'o e Ngaahi Makasini 'a e Siasi: Allan R. Loyborg
Pule Pisini: Garff Cannon

Talēkita Pulē: R. Val Johnson

Tokoni 'Ētita Pulē: Ryan Carr

Tokoni Faipulusi: Lisa C. López

Timi ki hono Tohi mo hono 'Ētita': Brittany Beattie, David Dickson, David A. Edwards, Matthew D. Flitton, Lori Fuller, Garrett H. Garff, LaRene Porter Gaunt, Mindy Anne Leavitt, Michael R. Morris, Sally Johnson Odekirk, Joshua J. Perkey, Jan Pinborough, Richard M. Romney, Paul VanDenBerghe, Marissa Widdison

Talēkita Pule Faka 'āti: J. Scott Knudsen

Talēkita Faka 'āti: Tadd R. Peterson

Kau Ngāue ki hono Fokotu 'utu' u 'o e Makasini: Jeanette Andrews, Fay P. Andrus, Mandie M. Bentley, C. Kimball Bott, Tom Child, Nate Gines, Colleen Hincley, Eric P. Johnsen, Susan Lofgren, Scott M. Mooy, Mark W. Robison, Brad Teare, K. Nicole Walkenhorst

Kou 'otinea Intellectual Property: Collette Nebeker Aune

Pule he Fakatahataha 'i 'o e Makasini: Jane Ann Peters

Timi ki he Fakatātā mo e Fakatahataha 'i 'o e Makasini:

Kevin C. Banks, Connie Bowthorpe Bridge, Julie Burdett, Bryan W. Gygi, Denise Kirby, Ginny J. Nilson, Gayle Tate Rafferty

Fokotu 'utu' ū: Jeff L. Martin

Talēkita ki he Pāki: Craig K. Sedgwick

Talēkita ki hono Tufaki: Stephen R. Christiansen

Kau Ngāue ki he Liahonā 'i Tongā:

'Ētītā Tūlima L. Finau

Tokoni 'Ētītā Siale Hōla

Kaungā 'Ētītā Patrick Taufa

Ko e totongi ki hono fakakātoa 'o e ngaahi *Liahona* he ta'ū 'oku TOP \$3.60. Ko e tu'a-sila 'eni ke fai mai ki ai 'a e totongi mo e ngaahi faka'eke'ekē: Senitā Tufaki'anga Nāunau, Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ni, PO Box 109, Nuku'alofa, Tongatapu, Tonga. Telefoni (676) 29-176.

Ke ma'u 'a e ngaahi totongi ki ho'o makasini 'i he ngaahi fonua mavahe mei he 'lunaiteti Siteiti mo Kānata, 'alu ki he store.lds.org pe fetu'utaki ki he senitā tufaki'anga nāunau 'a e Siasi pe taki fakauoti pe fakakolo.

'Omi 'a e ngaahi fakamatalā mo e ngaahi faka'eke'eke he 'initaneti 'i he liahona.lds.org; 'i he meili ki he *Liahona*, Rm. 2420, 50 E. North Temple St., Salt Lake City, UT 84150-0024, USA; pe 'i-meili ki he liahona@ldschurch.org.

Ko e *Liahona* (ko ha lea 'i he Tohi 'a Molomonā 'oku 'uhinga ia ko e "kāpasa" pe me'a "fakahinohino") 'oku pulusi 'a e Makasini Fakavaha'a Pule'anga 'i he lea faka-'Alapēniā, 'Amēniā, Pisilama, Kemipoutia, Pulu'āliā, Sepuano, Siaina, Siaina (faka'faingofua'i), Koloēsiā, Seki, Tenimā'ake, Hōlani, Pilitāniā, 'Esitōniā, Fisi, Finilani, Falaniseē, Siamanē, Kalisi, Hungali, 'Aisilēni, 'Intonēsiā, 'Itali, Siapani, Kilipati, Kōleā, Letiviā, Lifuēniā, Malakasi, Māseilisi, Mongokōliā, Noauē, Pōlani, Potukali, Lumēniā, Lūsia, Ha'amoā, Silōveniā, Sipeini, Suisalanī, Suētēni, Suahili, Takālokā, Tahiti, Tāieni, Tongā, 'Iukuleini, 'Eitu mo e faka-Vietinēni. ('Oku kehekehe pē 'a e tu'o lahi hono pulusi, 'o fakatatau mo e lea fakafonua.)

© 2014 'e he Intellectual Reserve, Inc. Ma'u 'a e ngaahi totonu fakalao kotoa pē. Paaki 'i he 'lunaiteti Siteiti 'o 'Amelikā.

'E lava ke hiki ha tatau 'o e ngaahi fakamatala mo e ngaahi fakatātā 'i he *Liahonā* ke faka'anga'ā ki he ngaahi me'a 'a e Siasi 'oku 'ikai fakakomēsiale pe faka'aonga'ā pē 'i 'api. He 'ikai lava ke hiki tatau ha ngaahi nāunau 'oku fakaha'ā atu ai hano fakatapatupai, 'i he tafa'aki 'oku fakamatala'ā ai e tokotaha 'oku 'a'ana e fakatātā. 'Oku totonu ke fakatu'asila 'a e ngaahi fahu'ā ki he Intellectual Property Office, 50 East North Temple Street, Salt Lake City, UT 84150, USA; 'i-meili: cor-intellectualproperty@ldschurch.org.

For Readers in the United States and Canada: October 2014 Vol. 38 No. 10. LIAHONA (USPS 311) Tongan (ISSN 1522-9254) is published monthly by The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints, 50 East North Temple, Salt Lake City, UT 84150. USA subscription price is \$10.00 per year; Canada, \$12.00 plus applicable taxes. Periodicals Postage Paid at Salt Lake City, Utah. Sixty days' notice required for change of address. Include address label from a recent issue; old and new address *must* be included. Send USA and Canadian subscriptions to Salt Lake Distribution Center at address below. Subscription help line: 1-800-537-5971. Credit card orders (Visa, MasterCard, American Express) may be taken by phone. (Canada Poste Information: Publication Agreement #40017431)

POSTMASTER: Send all UAA to CFS (see DNMM 707.4.12.5). NONPOSTAL AND MILITARY FACILITIES: Send address changes to Distribution Services, Church Magazines, P.O. Box 26368, Salt Lake City, UT 84126-0368, USA.

Ngaahi Fakakaukau Ma'á e Efiāfi Fakafāmili 'i 'Apī

'Oku 'i he makasini ko 'eni ha ngaahi fakamatala mo e ngaahi 'ekitiviti 'e lava ke faka'aonga'ā 'i he efiāfi fakafāmili 'i 'apī. 'Oku 'oatu heni ha fakakaukau 'e ua.

“Hisitōlia Fakafāmili—’Oku ou Fai Ia, peesi 58: Fai ha 'ekitiviti tohinoa! Pou-pou'i e kau mēmipa 'o e fāmili ke nau hiki ha me'a fekau'aki mo 'enau mo'ui—ha manatu ki he ngaahi ta'u kuo hili pe ko ha me'a na'e hoko kiate kinautolu 'i he 'aho ko iā. Tokoni ke mahino ki ho fāmili 'oku lahi ha ngaahi founa 'o e tohinoā. Te nau lava 'o hiki, taipē'i, pe tā 'enau fakamatala tohinoā pe ko 'enau lekooti ha'anau talanoa 'o ngāue 'aki e me'a hiki ongō. Fakalotolahi 'i ho fāmili ke hokohoko atu hono lekooti ma'u pē 'enau tohinoā.

“Ko e Ako Lahi Ange 'o kau ki he Me'a 'Oku Hanganaki Mai, peesi 64: Fakakaukau ke fakahoko ha 'ekitiviti 'a e teuteu ngāue fakafaifekau hangē ko ia ne fai 'e he uooti 'i Noauē. 'E lava ke ke ako'i e ngaahi me'a tatau pē na'a nau fai—hangē ko e founa ke kamata ha fepōtalanoa'aki 'o e ongoongolelei pe ko e founa ke haeane ha sote hina—pe 'e lava ke ke nofotaha 'i ha ngaahi pōto'i ngāue 'okū ke pehe 'e 'aonga ki he kau mēmipa ho fāmili 'i he malā'e ngāue fakafaifekau.

'I HO'O LEA FAKAFONUÁ

'Oku ma'u 'a e *Liahonā* mo e ngaahi nāunau kehe 'a e Siasi 'i ha ngaahi lea fakafonua lahi 'i he languages.lds.org.

NGAAHI TEFITO 'I HE MAKASINI KO 'ENÍ

'Oku fakafongā 'i e he ngaahi mata'ifikā 'a e peesi 'uluaki 'o e fakamatalā.

Akonaki, 20, 36, 54

'Alo'ofá, 10

'Aukai, 4

Fakalelei, 10, 80

Fakamo'oni, 48

Fāmili, 12, 20, 61, 72, 78

Hisitōlia fakafāmili, 14, 58, 71

Hisitōlia 'o e Siasi, 28

Ikuna'i 'o e 'Ahi'ahi, 43, 44, 52, 80

Kau Finemui, 68

Lotú, 4, 40,

Mafasia 'o e 'atamai, 26, 42

Ngaahi faingata'á, 12, 26, 62

Ngaahi Uiu'i, 8

Ngāue fakafaifekau, 14, 28, 62, 64

Ngāue fakatemipalé, 14, 58

Ngāue 'o e fakamo'ui, 14, 20, 54, 58, 62, 64

Ngāue tokoni, 8, 66

'Ofá, 8, 41

Selemaia, 9

Silei, 28, 74

Sisū Kalaisi, 7, 57

Tau'atāina ke Fili, 50

Teunga tāū, 36

Tohi 'a Molomonā, 48

Tui, 4, 26

Vaivai'anga, 10

**Fai 'e Palesiteni
Henry B. Eyring**

Tokoni 'Uluaki 'i
he Kau PalesitenisĪ
'Uluakí

KOE LOTU THE TUI

Ko e lotú 'oku mahulu hake ia 'i he 'etau fakatau-fofolola pē ki he 'Otuá. Ko ha fetalanoa 'aki ia 'i he vaha'a 'o e 'Otuá mo 'Ene fānaú.

Ka ngāue 'a e lotú 'o hangē ko ia 'oku totonu ke hokó, 'oku tau fakahaa'i leva e ongo hotau lotó 'i ha ngaahi lea faingofua. 'Oku fa'a tali mai 'e he Tamai Hēvaní 'aki hano 'omai ha ngaahi fakakaukau mo ha ongo. 'Okú Ne fanongo ma'u pē ki he lotu fakamātoato 'oku tau faí 'i he 'etau lotu mo ha tukupā ke talangofua kiate Iá, 'o tatau ai pē pe ko e hā 'Ene talí mo e taimi 'oku fai mai aí.

Na'e fai 'e he 'Eikí e tala'ofa ko 'ení kiate kinautolu kotoa 'oku nau lau mo lotua e Tohi 'a Molomoná:

"Pea 'i ho'omou ma'u 'a e ngaahi me'á ni, 'oku ou fie na'ina'i kiate kimoutolu ke mou kole ki he 'Otua, ko e Tamai Ta'engatá, 'i he huafa 'o Kalaisí, pe 'oku 'ikai ke mo'oni 'a e ngaahi me'á ni; pea kapau te mou kole 'i he loto-fakamātoato, mo e loto-mo'oni, 'o ma'u 'a [e] tui kia Kalaisí, te ne fakahā 'a hono mo'oni kiate kimoutolu, 'i he mālohi 'o e Laumālie Mā'oni'oni.

"Pea 'i he mālohi 'o e Laumālie Mā'oni'oni te mou lava ai ke 'ilo'i hono mo'oni 'o e ngaahi me'a kotoa pē" (Moloni 10:4–5).

'Oku pau e tala'ofa ko iá. Kuo 'ahi'ahi'i pea fakapapau'i 'e ha lauimiliona e tala'ofa faka'ofa'ofa ko ia fekau'aki mo e lotú 'aki hono ma'u ha tāpuaki kuó ne fakafonu 'enau mo'uí 'i he nēkeneka mo e fiefia 'oku tolongá. 'Oku 'aonga e tala'ofa ko iá ki he 'etau ngaahi lotu kotoa pē ke 'ilo'i e

fakakaukau mo e finangalo 'o e 'Otuá ma'atautolú. Te tau lava 'o faka'aonga'i ia 'i he 'etau ma'u e akonaki mei ha tamaio'eiki 'a e 'Otuá kuo fakamafai'i ke fakahinohino'i kitautolú. Hangē ko 'ení, te tau lava ke fakafalala ki ai 'i he 'etau fakafanongo ki ha malanga 'i he konifelenisi lahí. Te tau lava ke fai ia 'i hano ako'i kitautolu 'e ha kau faifekau lotu fakatōkilalo ne ui 'e he 'Otuá 'o fakafou 'i he palōfita mo'uí. 'Oku toe 'aonga foki ki he akonaki 'oku tau ma'u mei he 'etau pīsopé pe palesiteni fakakoló.

Ke ngāue e lotú 'i he 'etau mo'uí, 'oku faingofua 'a e ngaahi laó. Kuo pau ke tau kole ke 'ilo'i e me'a 'oku mo'oni 'aki ha'atau lotu ki he Tamai 'i he huafa 'o Sīsū Kalaisí. Kuo pau ke tau kole 'i he lotu fakamātoato, 'a ia kuo pau ke tau ma'u ai ha taumu'a totonu ke fai ha me'a pē 'e fie ma'u meiate kitautolu 'i he tali 'a e 'Otuá. Pea kuo pau ke tupu 'etau taumu'a totonú mei he 'etau tui kia Sīsū Kalaisí.

Mahalo 'e ma'u 'e he fiefanongo 'okú ne lau e Tohi 'a Molomoná kimu'a pea papitaiso mo hilifakinimá ha fakapapau 'oku mo'oni e tohí pea mo ha fakamo'oni ne liliu ia 'e Siosefa Sāmīta 'i he mālohi 'o e 'Otuá. Hili e hilifakinima ko ha mēmipa 'o e Siasí, te tau lava ke ma'u e Laumālie Mā'oni'oni ko hotau takaua ke fakapapau'i e ngaahi mo'oni kehé. Pea 'i he 'etau lotu 'i he tui, te tau lava 'o 'ilo 'e fakamo'oni'i 'e he Laumālie Mā'oni'oni kiate kitautolu ko Sīsū 'a e Kalaisí, 'oku mo'ui 'a e 'Otua ko e Tamai, pea 'oku Nau 'ofa kiate kitautolu mo e fānau kotoa 'a e Tamai Hēvaní.

mo e fakamole ki ha houakai 'e ua pe lahi ange 'o 'ave ki he pīsopé pe palesiteni fakakoló ke faitāpuekina 'aki e masivá. 'Oku tau fakakaukau leva ki he Fakamo'uí mo kinautolu na'á Ne mei finangalo ke tau tokoni'í 'aki hono tokoni'i 'enau ngaahi fie ma'u fakalaumālie mo fakatu'asinó.

'Oku ofi ange 'etau ngaahi lotú mo hotau lotó ki he ngaahi lotu mo e finangalo 'o e Fakamo'uí 'i he'etau 'aukai ke hoko 'o angamalū, ako'ingofua mo anga'ofa angé. Pea hangē ko ia na'á Ne faí, 'oku tau lotua ke 'ilo e finangalo 'o e Tamaí ma'atau-tolú pea ke fai ia. ■

KO E FAIAKO MEI HE PŌPOAKI KO 'ENÍ

Na'e ako'i 'e Palesiteni 'Aealingi 'e lava e lotu mo 'aukaí 'o tokoni'i kitautolu ke "ilo'i e mo'oni." Fakakaukau ki he konga 'o e fakamo'oni 'a kinautolu 'okú ke 'a'ahi ki aí, mahalo 'oku fie ma'u ke fakamālohia kinautolu pea teuteu ha lēsoni 'i he tefito ko iá. Hangē ko 'ení, kapau ko e tokotaha 'okú ke 'a'ahi ki aí ne mole hano kaungāme'a ofi pe ha mēmipa 'o e fāmílí, fakakaukau ke alea'i 'a e ngaahi fāmili ta'engatá mo e mo'ui hili 'a e maté. Te ke lava 'o fokotu'u ke ke 'aukai mo kinautolu 'okú ke 'a'ahi ki aí ke tokoni kiate kinautolu ke ma'u ha fakamo'oni ki he tefito'i mo'oni ko iá.

Ko e 'uhinga ia 'e taha 'oku 'i ai ai ha tala'ofa 'i he Tohi 'a Molomoná he te tau ma'u 'a e manava'ofá 'i hotau lotó 'i hono fakamo'oni'i mai 'e he Laumālie Mā'oni'oni ko Sisū 'a e Kalaisí: "Pea kapau 'oku angamalū mo loto-fakatōkilalo ha tangata, 'o ne fakamo'oni'i 'i he mālohi 'o e Laumālie Mā'oni'oni ko Sisū 'a e Kalaisí, kuo pau ke ne ma'u 'a e manava'ofá" (Molonai 7:44).

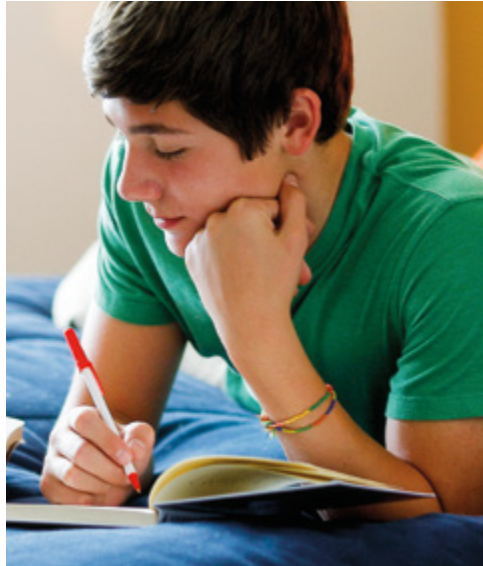
'Oku 'i ai ha faingamālie lahi ke

tupulaki fakalaumālie 'i he Sāpate 'aukai kotoa pē. 'E lava 'o tokoni'i kitautolu 'e he Sāpate 'Aukaí ke a'usia e ngaahi a'usia 'a 'Alamā mo e ngaahi foha 'o Mosaiá, ne nau lotua mo 'aukai ke 'ilo e mo'oni ta'engatá ke nau lava 'o ako'i e kau Leimaná 'i he mālohi, mafai mo e 'ofa (vakai, 'Alamā 17:3, 9).

'Oku tau fakataha'i 'i he Sāpate 'Aukaí 'a e lotú mo e 'aukaí. 'Oku tau foaki lahi ha foaki 'aukai 'oku fe'unga

Mateuteu kimu'a Peá ke toki Lotú

'O ku fakamanatu mai 'e Palesiteni 'Aealingi ko e lotú "ko ha fetalanoa'aki 'i he vaha'a 'o e 'Otuá mo 'Ene fānaú." 'E lava ke hoko e fetalanoa'aki 'i hono tuku ha taimi fe'unga ke teuteu ki he'etau lotú. Te ke lava 'o faka'ao-nga'i ho'o tohinoá ke tuku ha ngaahi miniti sí'i ko e teuteu ke lotu 'i he 'aho takitaha. Te ke lava ke hiki e ngaahi tāpuaki 'okú ke loto ke fakamālō ai ki he Tamai Hēvani, kakai 'oku nau fie ma'u ho'o ngaahi lotú, pea mo e ngaahi fehu'i 'okú ke fie ma'u ke talí. Pea fakaafe'i e Laumālié 'aki hono hiva'i ha himi pe lau

ha ngaahi veesi folofola. 'I ho'o lotú, tokanga ki he founga 'o hono tataki koe 'e he Laumālie Mā'oni-oni' ki he me'a ke ke lea 'aki, pea tokanga ki ho lotó mo e fakakaukau (vakai, T&F 8:2-3). Fakakaukau ke ke hiki ho'o ngaahi a'usíá 'i ho'o tohinoá pea vakai'i e ngaahi tali 'okú ke ma'ú. Te ke lava 'o faka'ao-nga'i foki e ngaahi 'ekitiviti 'i he peesi 95-97 'o e Malanga'aki 'Eku Ongoongolelé: Ko ha Fakahino-hino ki he Ngāue Fakafaifekau ke tokoni'i koe ke vakai'i ho'o ngaahi lotú pea ako ke fakatokanga'i e Laumālie Mā'oni-oni.

FĀNAÚ

Lotú Hangē ha Sanuisí

'O kú ke 'ilo fēfē nai e me'a ke lea 'aki 'i ho'o lotú? Te ke lava ke kamata ho'o ngaahi lotú 'aki ha'o pehē, "Tamai Hēvani," pea faka'osi 'aki ha'o pehē, "'I he huafa 'o Sīsū Kalaisí, 'ēmeni." 'Okú ke fili pē me'a ke lea 'aki 'i lotó, hangē ko ho'o fili pe ko e hā 'e 'ai he sanuisí.

Fili e ngaahi me'a te ke fie ma'u 'i ho'o sanuisí. Hiki 'i honau tafa'aki e ngaahi me'a 'okú ke fie lotua 'iate kinautolu. Te ke lava 'o pehē "fakamālō atu" ko e ngaahi tāpuaki, talanoa ki ho'o ngaahi hoha'á, kole e ngaahi tāpuaki, pe lotua ha ngaahi fehu'i.

Te ke lava 'o kosi e sanuisi ko 'eni pe ngaahi ha me'a 'e taha. Tautau ia 'i homou 'apí ke tokoni ke ke manatu'i e ngaahi me'a te ke lava 'o lea 'aki 'i ho'o lotú.

'E Tamai Hēvani

'I he huafa 'o Sīsū Kalaisí, 'ēmeni

Ako 'i he fa'a lotu 'a e fakamatala ko 'eni pea feinga ke ke 'ilo e me'a ke vahevahé. 'E fakatupu-laki fēfē 'e he mahino 'okū ke ma'u ki he mo'ui mo e misiona 'o e Fakamo'u'i ho'o tui kiate Iá mo tāpuékina ai kinautolu 'okū ke tokanga 'i 'i he faiaiko 'a'ahí? Ke ma'u ha fakamatala lahi ange, 'alu ki he reliefsociety.lds.org.

Ko e Misiona Fakalangi 'o Sīsū Kalaisí: Mā 'o e Mo'uí

Ko e konga 'eni 'o ha ngaahi Pōpoaki 'a e Faiaiko 'A'ahí 'oku fakatefito 'i he ngaahi tafa'aki 'o e misiona 'a e Fakamo'u'i.

Na'e folofola 'a Sīsū, “Ko au ko e mā mo'ui kuo 'alu hifo mei he langí: kapau 'e kai 'e ha tangata 'a e maá ni, 'e mo'ui ta'e ngata ia” (Sione 6:51). Na'e pehē 'e 'Eletā D. Toti Kulisitofasoni, “Oku hanga 'e Sīsū 'o ako'i mai kinautolu ko 'Ene kau ākongá, 'oku totonu ke tau fekumi ki he 'Otuá he 'aho kotoa ke ma'u ha me'akai—ha tokoni mo ha me'a ke tau mo'ui ai—'a ia 'oku tau fie ma'u he 'aho ko iá. Ko e fakaafe ko ia 'a e 'Eikí . . . 'oku hā ai ha 'Otuá 'ofa, 'okū Ne 'afio 'i 'a e me'a si'isi'i, mo e ngaahi fie ma'u faka'aho 'Ene fānaú pea vēveveke ke tokoni'i tahataha kinautolú. 'Okū Ne talamai te tau lava ke kole 'i he tui ki he Tokotaha ko iá, “okū ne foaki lahi ki he kakai kotoa pē, pea 'oku 'ikai valoki'i; pea 'e foaki ia kiate ia' (Sēmisi 1:5).”¹ 'I he mahino kiate kinautolu 'e foaki mai 'e Sīsū Kalaisi 'etau ngaahi fie ma'ú, te tau

tafoki kiate Ia ki he 'etau ma'u'anga tokoni fakalaumālié.

'Oku fakaafe'i kinautolu 'e 'Eletā Sefili R. Hōlani 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá “ke kau fakataha 'i he fononga 'o e ngaahi fuofua kau ākongá 'a Kalaisi ne nau faka'amua e mā 'o e mo'uí—ko kinautolu na'e 'ikai tafoki ka na'e ha'u kiate Iá, 'o nofo mo Iá, pea 'ilo na'e 'ikai ha toe founga ke nau ma'u ai e malú mo e fakamo'uí.”²

Ngaahi Potufolofola Kehé

Sione 6:32–35; Alamā 5:34; 3 Nīfai 20:3–8

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. D. Todd Christofferson, “Fakatokanga 'i e To'ukupu 'o e 'Otuá 'i Hotau Ngaahi Tāpuaki Faka'ahó,” *Liahona*, Sānuali 2012, 25.
2. Jeffrey R. Holland, “He Hath Filled the Hungry with Good Things,” *Liahona*, Jan. 1998, 76.

Tuí, Fāmilí, Fakafiemālié

Mei he Folofolá

Na'e akonaki 'a Sīsū Kalaisi ki ha fu'u kakai 'e toko 4,000 tupu. Hili ha 'aho 'e tolu, na'á Ne folofola ki He'ene kau ākongá: 'oku ou 'ofa mamahi ki he kakai, koe'uhí . . . 'oku 'ikai ha'anau me'a ke kai:

“Pea kapau te u fekau ke nau 'alu fiekaia ki honau ngaahi falé, te nau pongia 'i he halá. . . .

“Pea peheange 'ene kau ākongá kiate ia, 'E ma'u mei fē 'e ha taha 'a e mā ke fakamākona 'aki 'a kinautolú ni 'i heni 'i he toafá?

“Pea fehu'i ['e Sīsū] kiate kinautolu, 'Oku fiha ho'omou fo'i maá? Pea nau pehē, 'Oku fitu.”

Pea “to'o ['e Kalaisi] 'a e fo'i mā 'e fitú, 'o ne fakafeta'i, mo tofitofi, pea 'ange ki he'ene kau ākongá ke tufaki; . . .

“Pea na'a nau ma'u mo e ngaahi ika iiki: pea [na'á] ne tāpuaki mo fekau ke tufaki foki ia.

“Pea na'a nau kai, 'o mākona: pea nau tānaki 'a e toenga kaí ko e kato 'e fitu.” (Vakai, Ma'ake 8:1–9.)

Fakakaukau ki he Me'á ni

'Oku tokoni'i fēfē kinautolu 'e Kalaisi 'i he 'etau ha'u kiate Iá?

MĀLŌ, MISA SEI

Fai 'e Kristine Purcell

'Oku ou hounga'ia 'i he laumālie, tukupā, teuteu, mo e 'ofa 'a e kau tamaio'eiki ngāue fakamātoato ta'efa'alaua 'i he Siasí.

Ne u talaange ki he'eku tama fefine ta'u nimá 'i he'ene feinga ke hukí, "Ko e Sāpate 'apongipongi." Na'á ne malimali.

Na'á ne pehē, "Sai, te u sio leva ai kia Misa Sei."

Ne fonu hoku lotó 'i he fakafeta'i. Ne u ongo'i fakamālō'ia koe'uhí ko ha faiako Palaimeli 'ofa mo tokanga kuó ne fakafaingofua 'i 'emau hiki atu ki ha uooti fo'ou 'i he feitu'u fo'ou. Mavahe mei homau 'api 'i he Uhouhonga Fakahihifo 'o 'Ameliká 'i ha maile 'e 1,350 (2,173 km) 'a ia ko ha fu'u liliu lahi ki he fāmilí kotoa kae tautautefito ki he'ema ki'i tama ko Sisoní. Ne nātula mā, pea ilifia 'i ha ngaahi tūkunga fo'ou pea momou ke 'alu ki he lotú 'i he 'uluaki uiké 'i ha uooti fo'ou.

Ko Misa Seí ko ha tangata angavai-vai mo mateaki, na'e poto he fakakatá pea tokanga ke ne ma'u e falala 'a Sisoní. 'I he 'uluaki Sāpaté na'á ne tulolo hifo, puke hono nimá pea vakai ki hono fofongá 'o pehē, "Ha'u, te ke fiefia 'i he'etau kalasi."

Hili ha ngaahi uike, ne lahi ange e hanganaki 'a Sisoni ki he Sāpaté 'i ha toe 'aho 'o e uiké. 'I he'emau a'u pē ki he lotú, te ne fakasio e ha'ofangá ke sio ki he'ene faiakó. Te ne malimali mai ki ai.

Ne lauita'u 'a hono foaki 'e Misa Sei ha ngaahi me'a'ofa iiki ki he fānau ako takitaha 'i he 'aho mālōloó mo e 'aho fā'ele'i. 'I he ofi ki he 'aho fā'ele'i 'o Sisoní, ko e fakaafe mahu'inga taha na'á ne fie ma'u ke fakaafe'i ki he pātí ko Misa Sei.

Na'á ne 'ilo nai hono ivi takiekina lahi 'i he mo'ui 'a 'ema tama fefiné? Na'á ne 'ilo nai e tokoni lahi 'a 'ene ngaahi leá mo e tō'ongá ki he'ene kalasi Palaimeli ta'u nimá? Te ne lava nai ke 'ilo 'a 'eku hounga'ia ko ha fa'ē 'i he'ene hoko ko e kongá 'o e mo'ui 'a 'eku tama fefiné?

Ne hiki 'a Sisoni kimui ange ai ki he kalasi 'a Misa 'Etuaté, pea hoko-hoko atu 'ene a'usia lelei 'i he Palaimelí. 'Oku ou fakamālō ko e kau tangata mo fefine 'oku nau tokanga, mateuteu, loto fakatōkilalo ne nau hoko ko ha ivi takiekina fakalaumālie lelei 'i he mo'ui 'a Sisoní.

Kuo faitāpuekina homau fāmilí kotoa 'e ha ni'ihī fakafō'ituitui mateaki ne nau tokoni'i kimautilu 'i he'emau fononga ki he tupulaki fakalaumālie. 'Oku ou manatu ki ha Taki Sikauti makehe, ki ha 'eti-vaisa kātaki fuoloa 'i he kōlomu 'o e kau taula'eikí, ki ha faiako Seminele fa'a kātaki, ki ha kau palesitenisí

makehe 'o e Kau Finemuí pea mo ha pisope 'ofa.

Neongo e mohu tāpuekina homau fāmilí, ka 'oku ou 'ilo 'oku 'ikai ke mau makehe. 'E lava ha ni'ihī tokolahi 'o hangē ko "Misa Seí," he 'oku tokolahi ha kāinga fai mateaki kuo tokoni'i 'e he'enua ngāue ha mo'ui 'a ha ngaahi fāmilí hangē ko kimautilu. 'Oku mau fakafeta'i koe'uhí ko honau laumālie, tukupaá, teuteú mo e 'ofá.

Fakamālō atu ki he kau tamaio'eiki ngāue fakamātoato ta'efa'alaua 'i he Siasí kuo nau tokoni'i homau fāmilí. ■
'Oku nofo 'a e tokotaha na'á ne fa'ū 'i Nevada, USA.

FEINGA KE LILIU E MO'UÍ

"Fakatauange te tau tokanga taha ki he ngaahi founa faingofua 'e lava ke tau ngāue ai 'i he pule'anga 'o e 'Otuá, pea feinga ma'u pē ke liliu e mo'uí, kau ai mo kimautilu."

Elder M. Russell Ballard of the Quorum of the Twelve Apostles, "O Be Wise," *Liahona*, Nov. 2006, 20.

SELEMAIA

“Ne mo’ui ‘a Selemaia ‘i ha taimi mo ha feitu’u faingata’a, ka ne tuku ‘e he ‘Eikí ke ne “tomu’a mamata ki ha kuonga ‘o e ‘amanaki lelei lolotonga hono tĀnaki fakataha ‘o ‘Isileli he ngaahi ‘aho kimui ní.”’¹
—Linda K. Burton, palesiteni lahi ‘o e Fine’ofá

Ko e foha au ‘o Hilikia, ko ha taula’eiki ne nofo ‘i ‘Anatoti ofi ki Selusalema. Lolotonga ‘eku kei tamasi’i, “na’e hoko kiate au ‘a e folofola ‘a [e ‘Eikí] ‘o pehē,

“Na’á ku ‘ilo koe ‘i he he’eki ai te u fakatupu koe ‘i he fatú; pea na’á ku fakatapu ‘i koe, pea tu’utu’uni koe, ko e palōfita ki he ngaahi pule’angá, ‘i he te’eki ai te ke ha’u mei he manavá.”

Ne u ongo’i ta’e mateuteu ki he fatongiá ni, pea na’á ku tali ange, “Vakai, ‘oku ‘ikai te u fa’a lea: he ko e tamasi’i au.”

Na’e tali mai ‘e he ‘Eikí, “Oua na’á ke pehē, ko e tamasi’i koe: ka ke ‘alu kiate kinautolu kotoa pē ‘oku ou fekau koe ki aí, pea ko ia te u fekau kiate koe ke ke lea ‘akí.

“Pea ‘oua na’á ke manavahē ki honau matá: ‘oku ou ‘iate koe ke fakamo’ui koe. Pea toki “ala ki hoku ngutú” ‘a e ‘Eikí ‘o fakalea ia.²

Na’á ku kikitē ‘i Selusalema ‘i ha ta’u ‘e 40, mei he 626 ki he 586 k.m., lolotonga e pule ‘a Sosaia, Sihoakimi, mo Setikiá.³ Ne u ‘i he kuonga tatau mo e palōfita ko Lihai ‘i he Tohi ‘a Molomoná. Ne ma fakatou fakamala’ia ‘i e fai angahala ‘a e kaka ‘i Selusalemá pea kikitē ‘i ‘a hono

faka’auha ‘o e kolo lahi ko iá.⁴

Na’e fekau’i au ‘e he ‘Eikí ke lekototi ‘a ‘eku ngaahi kikitē ‘i ha “takainga tohi.”⁵ ‘I he fanongo ‘a e Tu’i ko Sihoakimí ki he ngaahi kikitē, na’á ne tutu ‘a e takainga tohí. Na’e fekau’i au ‘e he ‘Eikí ke toe hiki ‘a e ngaahi kikitē pea tĀnaki atu ha ngaahi me’a lahi ange.⁶

Na’á ku fehengahangai hokohoko mo ha fakafepaki ‘i he ‘eku malanga’i e folofola ‘a e ‘Eikí. Na’e taa’i au ‘e Pasuli ko e foha ‘o e fungani pulé ‘o tuku ki he fale fakapōpulá. Na’e fie ma’u ‘e he kau fakatangá ke tamate’i

au koe’uhí ko ‘eku malangá. Ko ha palōfita au ne ‘ikai manakoa he na’e fa’a li ki ha ngaahi ‘ana mo e fale fakapōpula. Ne u mo’ui ‘i ha taimi ‘o e fu’u faiangahala lahi mo’oni.⁷

Ka neongo ‘a e mo’ui ‘i he lolotonga ‘o e faingata’á, ne faka’atā au ‘e he ‘Eikí ke u sio ki hono tĀnaki fakataha e kau ‘Isilelí ‘i he ‘aho faka’osí, pea tohi ‘e he ‘Eikí ‘Ene fonó “‘i honau lotó,” pea te Ne ‘omi ha “toko taha ‘i ha kolo, pea mo e toko ua ‘i ha fa’ahinga” ki Saione.⁸

‘I he ‘eku hokohoko atu hono malanga ‘aki e folofola ‘a e ‘Eikí—neongo e taimi faingata’á —ne u ‘ilo ‘oku ma’u ‘a e nongá ‘i he tukupā fakatātaha ki he ongo-ongolelé. Te tau a’usia kotoa ‘a e ‘amanaki lelei lolotonga ‘a e faingata’á mo e ‘ahi’ahí ‘i he ‘etau fakatupulaki ha feohi fakafo’ituitui mo e ‘Eikí. ■

MA’U’ANGA FAKAMATALÁ

1. Linda K. Burton, “Kuo Tohi Koā ‘i Hotau Lotó ‘a e Tui ki he Fakalelei ‘a Sisū Kala-isí?” *Liahona*, Nōvema 2012, 111.
2. Vakai, Selemaia 1:1–9.
3. Vakai, Ko e Fakahinohino ki he Ngaahi Folofolá, “Selemaia”, scriptures.lds.org.
4. Vakai, Selemaia 6; 1 Nifai 1:13, 18–20.
5. Selemaia 36:2.
6. Vakai, Selemaia 36:23–32.
7. Vakai, Selemaia 20:2; 26:8; 38:6.
8. Selemaia 31:33; 3:14.

FAITĀ 'O E TAKAINGA TOHI 'E DIMDIMICH/STOCK/THINKSTOCK; SELEMAIA, TĀ 'E WALTER RANE © IRI

KO E KĀPISI SEITIITÉ

Fai 'e Ellen C. Jensen

He'eku ngāue fakafaifekau 'i Taiuaní, ne u fakamoleki mo hoku hoá ha ki'i taimi 'i he 'aho teuteu 'a e kau faifekau 'i he Musiume Palasi Fakafouna 'i Taipei. Ko e fakatātā manakoa tahá 'oku ui ko e Kāpisi Seitiité (Jadeite Cabbage). Na'e faka'ofó'ofa'ia ai ha tokolahi, ko e me'a pē ne u sio ki aí ko ha kāpisi ne tā tongitongi'i. 'Oku mahino ne faka'ofó'ofa ka 'oku pau ne 'i ai e me'a ne 'ikai ke u fakatokanga'i

Hili 'ema 'i he musiumé, ne u fehu'i ki hoku hoá, "Ko e hā ho'o fakakaukau ki he Kāpisi Seitiité?"

"Oku ou sai'ia 'i he fakatātā ko íá!"

Ne u fehu'i ange, "Ko e hā hono 'uhingá? Ko ha kāpisi pē."

Na'á ne pehē mai, "Ko ho'o fakakata? Ko e Kāpisi Seitiité ko ha lea fakatātā ia ki he'eku mo'uí!"

"A e kāpisi?"

"Io! 'Oku 'ikai nai te ke 'ilo 'e koe 'a e talanoá?"

"Mahino pē 'oku 'ikai."

Na'á ne fai mai e talanoá. Pea na'á ne mo'oni. Na'e hoko ia ko e lea fakatātā ki he'eku ngāue fakafaifekau mo 'eku mo'uí.

Kuo pau ke lanu taha mālohi e tā tongitongi mei he seiti ke mahu'inga lahi. 'Oku ngaohi e tā tongitongi mei ha nge'esi seiti haohaoa ki ha totongi mā'olunga he 'oku meimei 'ikai malava ke ma'u ha seiti haohaoa. Ko e

Kāpisi Seitiité 'oku lanu mata 'i he tafa'aki 'e taha pea hinehina e tafa'aki 'e tahá pea 'oku 'i ai ha ngaahi masisisi mo ha tungotunga. He 'ikai fie fakamoleki ha taimi 'o ha taha tā tongitongi taukei 'i ha kongá seiti pehē, kae 'oua kuo ha'u ha tokotaha 'oku ui 'e he kau Siainá ko e tokotaha tā tongitongi tu'ukimu'á.

Kapau 'e lava e seiti ko 'ení ke talanoa, 'oku ou lava ke fakakaukau ato ki he fetalanoa'aki mo e tokotaha tā tongitongi fo'ou ko 'ení. 'Oku ou fakakaukau atu ki hano to'o hake 'e he tokotaha tā tongitongi e kongá seiti.

'E fehu'i atu 'e he seiti, "Ko e hā 'okú ke fie ma'ú?"

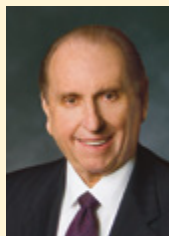
Pehē atu leva 'e he tokotaha tā tongitongi, "Oku ou fekumi ki ha seiti ke tā tongitongi'i."

"Pea toki kumi ha kongá kehe.

'Oku 'ikai haku mahu'inga. 'Oku ou lanu kehekehe 'e ua 'okú na feiohi pe he 'ikai te ke lava 'o fakamavahevahe'i kinaua. 'Oku 'i ai ha ngaahi masisisi mo ha tungotunga 'iate au. He 'ikai pē haku mahu'inga. 'Oua te ke maumau'i ho taimi."

"He seiti fakakaukau vale tama ko koe. Falala mai kiate au. Ko ha tokotaha tā tongitongi tu'ukimu'a au. Te u ngaohi koe ko ha me'a mahu'inga."

Ko e me'a 'okú ne 'ai e Kāpisi Seitiité ke fakaofó ko hono hanga 'e he tokotaha tā tongitongi tu'ukimu'á 'o faka'aonga'i e vaivai'anga 'o e seiti—a e ngaahi lanu 'e uá, masisisi mo e tungotungá—ke hā mo'oni ange ke 'ai e kāpisi. Ne hoko 'a e kongá hinehiná ko e va'a 'o e kāpisi, pea 'asi mo'oni ange 'a e ngaahi laú 'i he masisisi mo e tungotungá. Ka na'e

'OKU 'AFIO E 'EIKÍ KI HE LOTÓ

"I hotau kuongá 'i he taimi lahi, 'oku hangē 'oku fika ua hake 'a e anga-má'á ki he hoihoifuá pe manakoá. Ka 'oku kei onгона pē 'a e akonaki 'a e 'Eikí ki he palōfita ko Samuelá: "'Oku 'ikai mamata 'a [e 'Eikí] 'o hangē ko e mamata 'a e tangatá; he 'oku sio 'a e tangatá ki he anga 'oku hā 'i tu'á, ka 'oku 'afio'i 'e [he 'Eikí] 'a e lotó' (1 Samuela 16:7)."

Palesiteni Thomas S. Monson, "Fanga ki'i Manupuna 'oku Pulepule Honau Kapakau," *Liahona*, Sune 2010, 4.

TE U VAKAI FĒFĒ KIATE AU 'O HANGĒ KO E VAKAI MAI 'A E 'EIKÍ?

'Oku faingata'a ke tau vakai kiate kitautolu 'o hangē ko e vakai mai 'a e 'Eikí. 'Okú Ne vakai mai kiate kitautolu ko e fānau 'a e 'Otuá te tau malava ha me'a pea mahu'inga lahi. Ka 'oku tau fa'a nofotaha 'i he'etau ngaahi tōnōnou. Ne 'ikai ngaahi kitautolu 'e he Tamai Hēvani ke nofotaha 'i he'etau ngaahi fehalaāki ka ke hoko ko ha ngaahi me'a mahu'inga. 'I he ongoongolelei 'o Sīsū Kalaisí mo 'Ene Fakaleléi, te tau lava ke ikuna 'i e ngaahi tōnōnou.

Fakakaukau ke lau 'a e ngaahi potufolofola ko 'ení ke ako e founa 'o hono faka'aonga 'i 'e he 'Eikí e kakai ta'e haohaoá ke fai 'Ene ngāue: 'Ekesōtosi 4:10–12; Selemaia 1:4–10; 1 Nīfai 4:1–6; 'Alamā 26:12; Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 35:17–18.

ta'e 'oua e "ngaahi vaivai" 'o e seití, he 'ikai lava 'o 'asi mo'oni.

Koe'uhí ko e faka'ofa'ofa 'o e tā tongitongi ko 'ení, ne hoko ia ko ha me'a'ofa ki he taha 'o e fale 'o e tu'í 'i Siainá pea teuteu 'i 'aki e holo 'o e ngaahi palasi faka'ofa'ofa 'i 'Ēsiá 'o a'u ki he musiume 'i Taiuaní.

'Oku ou manatu ai ki he 'Eta 12:27: "Kapau 'e ha'u kiate au 'a e tangatá te u fakahā kiate kinautolu honau vaivaí. . . . 'Oku fe'unga 'a 'eku 'ofá ki he tangata kotoa pē 'oku nau fakavaivai 'i 'a kinautolu 'i hoku 'aó; he kapau te nau fakavaivai 'i 'a kinautolu 'i hoku 'aó, pea tui kiate au, te u liliu 'a e ngaahi me'a vaivai ko e mālohi kiate kinautolu."

Hili 'eku mamata ki he Kāpisi Seititié, ne kamata ke hoko e potufolofola

ko 'ení ko ha maama fo'ou. 'Oku tau hoko kotoa 'o hangē ko e kongā seiti ko 'ení, ka 'oku kei tā tongitongi 'i kitautolu. Kuo pau ke tau falala ki he tokotaha tā tongitongi tu'ukimu'a ko Sīsū Kalaisí, 'a ia te Ne to'o hotau ngaahi vaivai pea fakamālohia ia. 'I he'etau ngaahi vakai ta'e haohaoá, 'oku tau fa'a nofotaha ai 'i he'etau ngaahi ta'e haohaoá pea lotu mamahi koe'uhí 'oku tau fakakaukau he 'ikai ke tau toe lelei ange. Ka 'oku 'afio mai hotau Fakamo'ui ko Sīsū Kalaisí ki he me'a te tau lava 'o hoko ki aí. 'I he'etau faka'atā 'Ene Fakaleléi ke ngāue 'i he'etau mo'uí, te Ne 'ai ke tau hoko ko ha me'a mahu'inga 'o nofo 'i ha 'aho mo e Tu 'i 'o e ngaahi tu'í. ■

'Oku nofo 'a e tokotaha na'a ne fa'ú 'i 'Iutā, USA.

LOTO 'O LĪSOKÁ

Fai 'e Marina Petrova

Ne u kau ki he Siasí mo hoku husepānití 'i Lūsia 'i he 1995 pea ne ma sila 'i he ta'u hono hokó 'i he Temipale Sitōkalahoma Suētení. Ne sila 'i foki kiate kimaua homa ongo 'ofefine kei ikí. Hili ha ta'u 'e ua ne ma ma'u ha tāpuaki ko ha toe 'ofefine ko Līsoka. Ne lelei 'emau mo'uí. Ne mau fiefia kotoa. Ka 'i he hili ha 'aho 'e ua mei hono fā'ele'í, ne kamata ke faingata'a'ia e valevalé ke kai. 'I he māhina 'e tahá, na'á ne tupu 'aki pē ha vahe tolu 'e ua 'o e pāuní (300 g).

Ne talamai 'e he kau ngāue 'i he senitā fakafaito'o 'a e fānaú ke toutou fafanga ke lahi ange. Ne u sio 'okú ne fie ma'u ke kai ka na'e 'ikai malava. Ne faifai pea 'ave ia 'e hoku husepānití ki he falemahaki 'i loto koló. Ne 'omai leva 'e he toketaá e me'a 'oku hokó—ko ha palopalema 'i hono fā'ele'í 'i he mafú. Ne 'ikai ngāue ha fo'i kālava 'e taha ki he mafú, pea tupu mei he 'ikai tafe lelei e totó ki he ma'ama'á ne faingata'a ke mānava pe kai.

Na'e fie ma'u ke tafa, ka 'i Lūsia, ko e fānau ta'u si'isi'i taha ke lava 'o tafá ko e ta'u ua. Ne māhina taha pē homa 'ofefiné. Ne 'omai 'e he toke-taá ha faito'o kiate ia pea talamai, 'i he'ene fu'u lahi angé, te nau fai leva 'a hono tafá.

Hili ha māhina 'e taha, ne fu'u hōloa lahi e tu'unga mo'ui lelei 'a

Līsoká, pea ne mau leleaki'i ia ki he falemahakí. Ne u fuofua ia 'i he'emau faka'uli atú. Na'á ne sio mai 'o hangē 'okú ne kolea ha tokoní. Kapau na'e 'ikai ko ha mēmipa au 'o e Siasí, 'oku 'ikai te u 'ilo pe ko e hā ha me'a ne u mei fai. Ka ne u falala mo hoku husepānití ki he 'Eikí pea tui mālohi 'e lelei e me'a kotoa. Ne u feinga ke fakafie-mālie'i ia 'o pehē, "Si'eku tama, 'oua te ke ilifia ki ha me'a. 'Oku 'ofa mai 'a e 'Otuá. Te Ne tokoni'i kitautolu pea 'e lelei e me'a kotoa."

Fāifai pea mau a'u. Ne u puke ia 'o fa'aki kiate au, mo lele ki he tafa'aki talatalá. Ne kamata kuikui e mata 'o Līsoká. Ne mālō pē 'ene kei mānava. Ne 'ikai ke u mei lava 'o lea, mo talaange ki he toketaá kau ki he'eku tamá, ne 'ave leva ia ki he loki toka-nga'i makehé. Ne talamai 'e he toketaá ne kamata pupula hono ma'ama'á, pea ne nau tau leva ki ai ha mīsini fakamānava kasa.

Ne mau talanoa mo e talēkita 'i he tafa mafú he 'aho hokó. Na'á ne pehē, "Kuo u 'osi fai ha tafa pehē ka 'i ha fānau lalahi ange. 'Oku ta'u fiha?"

Ne ma talaange "mahina ua".

"Kuo 'osi lahi 'ene mamahi'ia.

'Oku fu'u kei si'i, pea ko ha me'a faingata'a e pupula 'a hono ki'i ma'a-ma'á, ka kuo pau ke 'oua te tau toe fakatoloi. Kuo te'eki ke u fai ha tafa pehē ki ha valevale. Te u fai kotoa 'a ia te u malavá. Kuo pau ke mou

fakatau ha fo'i housi 'oku halanga ua, ka 'oku fu'u mamafa—fakafuofua ki he \$2,100. 'E fai e tafá 'i he 'aho 'e fā mei heni."

Ko e hā te mau fai? Ne 'ikai ke ma ma'u ha pa'anga pehē pe 'ilo ha taha te ne ma'u. Neongo ia, ne ma fakakaukau ai ki he ni'ihi kehé, pea 'i he'enua foaki lahi mo e 'alo'ofa 'a e 'Eikí ne ma lava ai ke ma'u e pa'angá. Ne fakatau 'e hoku husepānití e fo'i housi ne mau fie ma'u ke fakahaofi 'aki e mo'ui 'ema tamá.

Ne 'ikai ngata pē he lotu mo e 'aukai e kāinga homau koló ma'a homa ki'i 'ofefiné kae pehē foki ki he kau faifekau mo e Kāingalotu tokolahi 'i he koló. Ne mau ongo'i 'enua poupou. Ne mau ongo'i e takaua 'o e Laumālie Mā'oni'oní 'i he'emau tangutu 'i he holó lolotonga e tafá pea ongo'i e ngaahi lotu 'o homau kāingalotú. Ne mau 'ilo'i 'oku nau ofi mai! Pea ne 'iate kimautolu 'a e 'Otuá, 'i hono tataki e kau fai tafá. He 'ikai ke Ne tukuange kimautolu, pea 'e lelei e me'a kotoa.

'I he hū mai 'a e toketā fai tafá hili e tafá, na'á ne talamai fiefia, "Ne lelei e me'a kotoa. Ne mau fakahū e housi. Ne 'ikai ke mau 'ilo pe na'e fēfē, ka na'e ola lelei." Ne mau 'ilo e founa ne lava lelei aí. Ne tāpuaki'i ia 'e he Tamai Hēvaní.

Ne nofo 'a Līsoká 'i he falemahakí 'i ha 'aho 'e tolu ke holo e pupula 'o

'I HE TAIMI 'OKU NGALI TA'E TALI AI 'A E LOTÚ

"Ko e me'a faingata'a ha'o lotu fakamātoato ki ha me'a 'okú ke fu'u fie mā'u lahi kae 'ikai tali mai he founa 'okú ke fie mā'ú. 'Oku faingata'a ke mahino pe ko e hā 'oku 'ikai ke foaki mai ai 'e ho'o tui lahi mo fakamātoato mei ha mo'ui talangofuá, 'a e ola 'okú ke holi ki aí. Ná'e akonaki 'a e Fakamo'uí, "Ilonga ha me'a te mou kole ki he Tamaí 'i hoku hingoá 'a ia 'oku 'aonga ke mou mā'ú, 'e foaki ia kiate kimoutolu. [T&F 88:64; ko e toki tñaki atu hono fakamamafa'í.] 'Oku faingata'a he taimi 'e ní'hi ke tala 'a e me'a 'oku *lelei tahá* pe 'aonga kiate koé he taimi pē ko íá. 'e faingofua ange ho'o mo'uí 'i he taimi 'okú ke tali lelei ai ko e me'a 'oku fakahoko 'e he 'Otuá 'i ho'o mo'uí, 'oku fakataumu'a ia ki ho'o lelei *ta'engatá*."

'Eletā Richard G. Scott 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Ko Hono Faka'aonga 'i e Me'afuaki Fakalangi 'o e Lotú," *Liahona*, Mē 2007, 9.

hono mafú mo e ongo ma'ama'á. Ne tafa ia pea tāpuni'i 'aki ha ki'i mile-mila manifi, pea hili ha 'aho si'i ne toe tafa ia ke tāpuni'i hono fatafatá mo e 'ōkaní. Ne 'ikai meimei 'amanaki ha toketā te ne mo'ui. Ka ne mau tui ki he Tamaí Hēvaní mo Hono mālohí, pea tui kapau ko Hono finangaló ia, te ne toe sai.

Ko e 'Otuá pē te Ne lava 'o fakafoki mai 'ema Lisoká. Na 'á ne sai ange he 'aho takitaha. Na 'á ne nofo

falemahaki 'i ha toe māhina 'e taha, pea kuó ne 'i 'api mo kimaua he taimi ní.

Ko e 'Otuá ko ha 'Otuá 'o e ngaahi mana. 'Okú Ne fanongoa 'etau ngaahi lotú, pea 'i hotau taimi faingata'á, 'okú Ne fua kitautolu. 'Oku fakamālohia 'etau tuí 'e he ngaahi 'ahi'ahí pea ako 'i kitautolu ke tau tui, 'amanaki mo 'ofa. ■

'Oku nofo 'eni 'a e tokotaha na'á ne fa'ú 'i *Pelisiume*.

Fai 'e 'Eletā
David A. Bednar
 'O e Kōlomu 'o e Kau
 'Aposetolo 'e Toko
 Hongofulu Mā Uā

Ngāue Fakafai fekaú, Hisitōlia Fakafāmilí, mo e Ngāue

‘I ha fakataha‘anga molumalu na‘e fai ‘i he Temipale Ketilaní ‘i he ‘aho 6 ‘o ‘Epeleli 1837, na‘e pehē ai ‘e he Palōfita ko Siosefa Sāmitá, “I hono kotoa ‘o e ngaahi me‘a kuo lea ‘akí, ko e fatongia ma‘ongo‘onga mo mahu‘inga tahá ke malanga ‘aki ‘a e Ongongolelei.”¹

‘I ha meimei ta‘u ‘e fitu mei ai ‘i he ‘aho 7 ‘o ‘Epeleli 1844, na‘á ne pehē: “Ko e fatongia ma‘ongo‘onga taha kuo tuku mai kiate kitautolu ‘e he ‘Otuá ‘i he māmaní ke tau fekumi ki hotau kau pekiá. ‘Oku pehē ‘e he ‘aposetoló, ‘Ke ‘oua na‘a fakahao-haoa ‘i ‘a kinautolu ta‘e kau ai ‘a kitautolu [vakai, Hepelū 11:40]; he ‘oku mahu‘inga ke ‘i hotau nimá ‘a e mālohi ‘o e faifakama‘ú ke fakama‘u ‘etau fānaú pea mo hotau kau pekiá ki he kuonga ‘o e kakato ‘o e ngaahi kuongá—ko ha kuonga ke fakahoko ai ‘a e ngaahi tala‘ofa na‘e fai ‘e Sīsū Kalaisi kimu‘a ‘oku te‘eki ‘ai ‘a e tu‘unga ‘o māmaní, ki hono fakamo‘ui ‘o e tangatá.”²

Mahalo ‘e fifili ha ni‘ihi fakafō‘ituitui ki he founda ‘oku hoko ai ‘a hono malanga ‘i ‘o e ongoongolelei

Fakatemipalé

Ko e malanga'i 'o e ongoongoleleí mo e fekumi ki hotau kau pekiá ko ha kongá pē ia 'o ngāue ma'ongo'onga 'e taha—ko ha ngāue 'o e 'ofa 'o fakataumu'a ke liliu, fakatafoki pea fakahaohaoa'i ha loto 'o e kau fekumi fakamātoato ki he mo'oní.

mo e fekumi ki hotau kau pekiá ko e ngāue mo e fatongia lahi kuo 'omai 'e he 'Otuá ki He'ene fānaú. Ko 'eku taumu'á ke fokotu'u atu e ngaahi akonaki 'oku nau fakamahino'i e uouangataha mo e fāitaha 'o e ngāue 'o e fakamo'uí 'i he 'aho kimui ní. Ko e ngāue fakafaifekau mo e hisitōlia fakafāmilí mo e ngāue fakatemipalé 'oku nau fenāpasi mo fekau'aki ki ha ngāue ma'ongo'onga 'e taha, "i he kakato 'o e ngaahi kuonga ná'á ne tu'utu'uní, ke ne fakakātoa fakataha 'a e me'a kotoa pē 'ia Kalaisi 'a e me'a 'oku 'i he langí, mo ia 'oku 'i māmaní; 'io 'iate ia" ('Efesō 1:10).

'Oku ou lotua 'e tokoni'i kitaua 'e he mālohi 'o e Laumālie Mā'oní'oní 'i he 'etau fakakaukau'i fakataha e ngāue 'o e fakamo'uí 'i he ngaahi 'aho kimui ní.

Lotó mo e Ngaahi Ouau 'o e Lakanga Fakataula'eikí

Ko e malanga'i 'o e ongoongoleleí mo e fekumi ki hotau kau pekiá ko ha ongo tufakanga fakalangi 'e ua 'okú na kaunga ki hotau lotó pea ki he ngaahi ouau 'o e lakanga fakataula'eikí. Ko e uho 'o e ngāue 'a e 'Eikí ko e liliu, tafoki, mo hono fakahaohaoa'i 'o e lotó 'i he ngaahi fuakava mo e ngaahi ouau 'oku fakahoko 'i he mafai totonu 'o e lakanga fakataula'eikí.

'Oku laka hake 'i he tu'o 1,000 'a hono faka'aonga'i e fo'i lea ko e lotó 'i he ngaahi folofola kuo fakangofuá pea fakahaa'i 'a e ngaahi ongo 'o ha fakafo'ituitui. Ko ia ai, ko hotau lotó—'a e lahi fakakātoa 'o 'etau ngaahi holí, ongó, fakakaukau, taumu'á mo e tō'ongá—fakamatala'i ko hai kitautolu pea

Ko hono fakahoko pē mo fai fakafatongia e ngaahi me'a lahi kotoa pē 'o hotau ongoongolelei "ke fai" 'oku 'ikai ke ne fakafatongia ai kitautolu ke ma'u Hono tatai 'i hotau fofongá pe fakahoko 'a e fu'u liliu lahi 'o e lotó.

'ilo pe ko e hā te tau hoko ki aí.

Ko e taumu'a 'a e 'Eikí ki he ngāue faka-faifekaú ke fakaafe'i 'a e kakai kotoa pē ke ha'u kia Kalaisi, ma'u 'a e ngaahi tāpuaki 'o e ongoongolelei kuo toe fakafoki maí, pea kātaki ki he ngata'angá 'i he tui kia Kalaisi.³ 'Oku 'ikai ke tau vahevahe pē 'a e ongoongolelei koe'uhí ke fakatupulaki e tokolahí mo e mālohi 'o e Siasí 'i he ngaahi 'aho kimui ní. Ka 'oku tau fekumi ke fakahoko e fatongia fakalangi kuo 'omai ke malanga 'aki 'a hono mo'oni 'o e palani 'o e fiefiá 'a e Tamaí, 'a e fakalangi 'o Hono 'Alo Pē Taha ko Sisū Kalaisí, mo e mālohi 'o e feilaulau fakalelei 'a e Fakamo'uí. Fakaafe'i 'a e kakai kotoa pē ke "ha'u kia Kalaisi" (vakai, Molonai 10:30–33), 'o a'usia 'a e "fu'u liliu lahi" 'o e lotó (vakai, 'Alamā 5:12–14), pea 'oange 'a e ngaahi ouau 'o e fakamo'uí ki he ní'ihí fakafo'ituitui 'i he mo'ui fakamatelié 'oku te'eki ke nau fai e fuakavá 'a ia ko ha ngaahi taumu'a mahu'inga 'o hono malanga'i 'o e ongoongolelei.

Ko e taumu'a 'a e 'Eikí ki hono langa 'o e ngaahi temipalé mo fakahoko 'a e ngaahi ouau fakafofongá ke malava 'o hakeaki'i 'a e mo'uí mo e pekiá. 'Oku 'ikai ke tau moihū pē 'i he ngaahi temipalé ke ma'u ha ngaahi a'usia fakafo'ituitui pe fakafāmilí fakangalongata'a. Ka, 'oku tau feinga ke fai e fatongia fakalangi ke 'oange e ngaahi ouau 'o e fakamo'uí mo e hakeaki'i ki he fāmilí kotoa 'o e tangatá. Fakatō ki he loto 'o e fānaú 'a e ngaahi tala'ofa ki he ngaahi tamaí hangē ko 'Ēpalahame, 'Aisake mo Sēkopé; ke fakatafoki e loto 'o e fānaú ki he'enau ngaahi tamaí; pea fai e fekumi ki he hisitōlia fakafāmilí mo e ngaahi ouau fakafofonga 'i he temipalé 'a ia ko e ngaahi ngāue 'oku nau tāpuaki'i e fakafo'ituitui 'i he maama tatali'anga 'o e ngaahi laumālié kuo te'eki ke nau 'i he fuakavá.

Ko e ngaahi ouau 'o e Lakanga Fakataula'eikí 'a e hala ki he mālohi 'o e anga faka-'Otuá:

"Pea ko e lakanga fakataula'eiki lahi ange ko 'ení 'oku pule'i 'e ia 'a e ongoongolelei pea 'okú ne ma'u 'a e kī 'o e ngaahi me'a lilo

'o e pule'angá, 'io 'a e kī 'o e 'ilo'i 'o e 'Otuá.

"Ko ia, 'oku fakahā 'i hono ngaahi ouau 'a e mālohi 'o e anga faka-'Otuá.

"Pea 'i he 'ikai ke 'i ai hono ngaahi ouau, mo e mafai 'o e lakanga fakataula'eikí, 'oku 'ikai ke fakahā 'a e mālohi 'o e anga faka-'Otuá ki he tangata 'i he kakanó" (T&F 84:19–21).

Fakakaukau ange ki he fakakaukau mahu'inga 'o e ngaahi veesi ko 'ení. Kuo pau ke tomu'a fou ha fakafo'ituitui 'i he matapā 'o e papitaisó pea ma'u e me'afaoaki 'o e Laumālie Mā'oni'oní—pea hokohoko atu 'i he hala 'o e ngaahi fuakavá mo e ouau 'oku fakatau ki he Fakamo'uí mo e ngaahi tāpuaki 'o 'Ene Fakalelei (2 Nifai 31). 'Oku mahu'inga 'a e ngaahi ouau 'o e lakanga fakataula'eikí ki he "ha'u kia Kalaisi, pea hoko 'o haohaoa 'iate ia" (vakai, Molonai 10:30–33). 'Oku 'ikai lava 'o ma'u 'e he fakafo'ituitui kotoa e ngaahi tāpuaki 'oku malava ke ma'u 'i he feilaulau fakalelei ta'engata 'a e 'Eikí ta'e kau ai e ngaahi ouau (vakai, 'Alamā 34:10–14)—pehē ki he mālohi 'o e anga faka-'Otuá.

Ko e ngāue 'a e 'Eikí ko e ngāue faka'eieiki 'oku fakatefito ki he lotó, fuakavá mo e ngaahi ouau 'o e lakanga fakataula'eikí.

Ko Hono Fakahokó

'Oku fokotu'u mai 'e he tokāteline fakalangi ko 'ení ha me'a 'e ua ke fakahoko 'i he'etau ngāue 'i he Siasí.

'Uluakí, 'oku fa'a tō 'etau fakamamafá ki ha ngaahi konga kehekehe 'o e ngāue 'o e fakamo'uí mo hono ngaahi tu'utu'uní mo e founa ngāue. 'Oku ou manavasi'i na'a fu'u nofotaha kakato mo lahi hatau tokolahi 'i he ngaahi tafa'aki pau 'o e ngāue 'a e 'Eikí pea 'ikai ke tau lava 'o tñaki e mālohi kakato 'o e ngāue kakato 'o e fakamo'uí.

Lolotonga e fekumi 'a e 'Eikí ke tñaki fakataha e me'a kotoa pē ke taha 'ia Kalaisí, mahalo te tau fa'a mavahe mo nofotaha 'i ha ngaahi founa 'oku nau fakangatangata 'etau mahinó mo e vīsoné. 'I he'ene fu'u tōtu'á, 'oku tau fakamahu'inga'i ange 'a hono tokanga'i 'o e ngaahi polokalamá mo

fakalahi 'a e ngaahi fakamatala fakasitetisitika kae 'ikai ko hono fakaafe'i 'o e ni'ihii fakafo'ituitui ke fai e ngaahi fuakava pea ma'u mo'ui taau e ngaahi ouau. 'Oku fakangatangata 'e ha me'a pehe 'a e ma'a, fiefia, hokohoko atu 'i he ului mo e malohi mo e malu'i fakalaumalie 'oku ma'u mei hono "fakavaivai'i 'a [hotau] loto ki he 'Otuá" (Hilamani 3:35). Ko hono fakahoko pe mo fai fakafatongia e ngaahi me'a lahi kotoa pe 'o hotau ongoongolelei "ke fai" 'oku 'ikai 'uhinga ia te tau lava ai 'o ma'u Hono tataú 'i hotau fofonga pe fakahoko 'a e fu'u liliu lahi 'o e lotó (vakai, 'Alamá 5:14).

Uá, ko e laumalie 'o 'Ilaisiaá 'a e uho mo e konga mahu'inga 'o e ngāue ki hono malanga 'aki 'o e ongoongolelei. Mahalo na'e fakamamafa'i 'e he 'Eiki 'a e mo'oni ko 'eni 'i he fakahokohoko 'o e ngaahi me'a ko ia ne hoko 'i hono toe fakafoki mai e kakato 'o e ongoongolelei ki he māmani 'i he ngaahi 'aho kimui ní.

Ne mamata pea fefolofolai 'a Siosefa Sāmita, mo e Tamai Ta'e-ngatá mo Sisū Kalaisi 'i he Vao-'akau Tapú. Ne hoko 'a e visone ko 'eni 'i he "kakato 'o e ngaahi kuongá" ('Efesō 1:10) pea malava 'a Siosefa ke ako 'o kau ki he natula totonu 'o e Tolu 'i 'Otuá mo e hokohoko 'o e fakahaá.

Fakafuofua ki ha ta'u 'e tolu mei ai, ko e tali ki ha lotu fakamātoato 'i he efiafi 'aho 21 'o Sepitema 1823, 'i he fakafonu e loki mohe 'o Siosefa 'e he maama 'o a'u ki he'ene "maama ange 'i he ho'atā mālié" (Siosefa Sāmita—Hisitōlia 1:30). Ne hā mai ha tokotaha 'i hono ve'e mohengá, pea ui e tamasi'i 'aki hono hingoá, pea fakahā "ko ha talafekau ia kuo fekau'i mai mei he 'ao 'o e 'Otuá . . . pea ko hono hingoá ko Molonai" (Siosefa Sāmita—Hisitōlia 1:33). Na'á ne fakahinohino 'i 'a Siosefa 'o kau ki hono 'omi 'o e Tohi 'a Molomoná. Pea toki lau 'e Molonai mei he tohi 'a Malakái 'i

*'Oku 'ikai ke tau moihū
pē 'i he ngaahi temipalé
ke ma'u ha ngaahi a'usia
fakafo'ituitui pe fakafāmili
fakangalongata'a. Ka, 'oku
tau feinga ke fai e fato-
ngia fakalangi ke 'oange e
ngaahi ouau 'o e fakamo'uí
mo e hakeaki 'i ki he fāmili
kotoa 'o e tangatá.*

he Fuakava Motu'á, 'o ki'i kehe ia mei he fakalea 'i he Paaki 'a Kingi Sēmisí:

"Vakai, te u fakahā kiate kimou-tolu 'a e Lakanga Fakataula'eikí, 'i he nima 'o 'Ilaisiā ko e palōfitá, 'i he te'eki ai ke hoko 'a e fu'u 'aho lahi mo fakamanavahē 'o e 'Eiki. . . Pea te ne tō 'i he loto 'o e fānaú 'a e ngaahi tala'ofa na'e fai ki he ngaahi tamaí, pea 'e liliu 'a e loto 'o e fānaú ki he'enu ngaahi tamaí. Ka ne 'ikai ke pehē, 'e fakā'auha 'o 'osi'osingamalie 'a māmani kotoa 'i he'ene hā'ele mā" (Siosefa Sāmita—Hisitōlia 1:38–39).

Ne kau 'i he ngaahi fakahino-hino 'a Molonai ki he palōfita kei talavou ha tefito'i kaveinga aofangatuku 'e ua: (1) ko e Tohi 'a Molomoná mo e (2) ngaahi lea 'a Malakái 'o tomu'a fakahā 'a e ngāue 'a 'Ilaisiā 'i hono toe fakafoki mai 'o e "me'a kotoa pē, 'a ia kuo lea 'aki ki ai 'a e 'Otuá 'i he ngutu 'o 'ene kau palōfita mā'oni'oni kotoa pē talu mei he ngaohi 'o māmani" (Ngāue 3:21). Ko ia ai, na'e fakahā 'e he talateu 'o e ngaahi me'a 'o Hono Toe Fakafoki Mai 'o e Ongongolelei ha mahino totonu ki he Tolu 'i 'Otuá, fokotu'u e mo'oni 'o e hokohoko atu e ma'u 'o e faka-

haá, fakamamafa'i e mahu'inga 'o e Tohi 'a Molomoná, pea hanganaki atu ki he ngāue 'o e fakamo'uí mo e hakeaki'i ki he mo'uí mo e pekiá fakatou'osi.

Kātaki 'o fakakaukau angé he taimi ni ki he fatongia 'o e Tohi 'a Molomoná 'i hono liliu 'o e lotó—pea mo e laumalie 'o 'Ilaisiā 'i hono liliu e ngaahi lotó.

'Oku hoko 'a e Tohi 'a Molomoná 'i hono fakataha 'i mo e Laumalie 'o e 'Eiki ko e "me'angāue ma'ongo'onga taha kuo foaki mai 'e he 'Otuá kiate kitautolu ke liliu e māmani."⁴ Ko e folofola ko 'eni ne Toe Fakafoki Maí ko e makatu'uloto ia 'etau tui fakalotú pea 'oku mahu'inga ki hono 'omai e ngaahi laumalie ki he Fakamo'uí. Ko e Tohi 'a Molomoná ko ha toe fakamo'oni 'e taha kia Sisū Kalaisi—ko ha fakamo'oni

Ko e malanga 'i 'o e ongoongolelei mo e fekumi ki hotau kau pekiá ko ha ongo tufakanga fakalangi 'e ua 'okú na kaunga ki hotau lotó pea ki he ngaahi ouau 'o e lakanga fakataula 'eiki.

mahu'inga ki hono fakalangi 'o e Huhu'í 'i ha māmani 'oku fakautuutu ange 'ene fakamāmaní mo ngalikehé. 'Oku liliu e lotó 'i hono lau mo ako 'e he fakafo'ituituí e Tohi 'a Molo-moná mo lotu 'i he loto fakamātoato ke 'ilo e mo'oni 'o e tohí.

Ko e laumālie 'o 'Ilaisiaá ko "hano fakahaa 'i 'o e fakamo'oni 'a e Laumālie Mā'oni'oni ki he natula fakalangi 'o e fāmili."⁵ 'Oku fakamo'oni mālohi e ui takiekina makehe ko 'eni 'o e Laumālie Mā'oni'oni ki he palani 'o e fiefia 'a e Tamaí pea 'ai e kakaí ke nau fekumi mo mata'ikoloa'aki 'enau ngaahi kuí mo e mēmipa 'o e fāmili—'i he kuohilí mo e lolotonga. 'Oku tokoni e laumālie 'o 'Ilaisiaá ki he kakai 'i loto mo tu'a fakatou'osi 'i he Siasí pea fakatupu ha ngaahi loto ke tafoki ki he ngaahi tamaí.

'Oku konga ono 'a e ngaahi vitiō ki he tefito ko 'eni. Scan 'a e fika fakapulipuli ko e quick-response (QR) pe hū ki he lds.org/go/bednar1014 ke sio ki he fuofua vitiō 'okú ne fakamo'oni 'i 'a e tefito mo'oni ko 'eni.

Kuo hokosia e taimi ke tau tokanga lelei ange ki he mālohi 'o hono fakataha 'i 'o e fu'u liliu lahi 'o e lotó, 'a ia 'oku malava 'i he mālohi fakalaumālie 'o e Tohi 'a Molo-moná, pea mo hono fakatafoki 'o e lotó ki he ngaahi tamaí, 'o malava 'i he laumālie 'o 'Ilaisiaá. 'E lava 'e he 'etau feinga ke fehokotaki ki he kuohilí 'o teuteu 'i ha fakafo'ituitui ke ma'u e totonu 'o e folofola 'a e 'Otuá mo fakamālohia 'ene tuí. 'Oku makehe e tokoni 'a hono fakatafoki ko ia ki he ngaahi tamaí ki he fakafo'ituituí ke matu'uaki e ivi takiekina 'o e 'ahí'ahí pea fakamālohia e uluí.

Sio 'i he vitiō hono uá ke vakai ki ha fo'i talanoa te ne fakamo'oni 'i e tefito 'i mo'oni ko 'eni.

Ngaahi tefito 'i mo'oni

'Oku ou fie fakahaa 'i ha tefito 'i mo'oni 'e fā kau ki he mālohi fakalaumālié ko e ola 'o e liliú mo e fakatafoki 'o e lotó.

1. **Lotó mo e Uluí.** 'Oku fakamanatu mo teuteu 'i 'e hono fakatafoki ki he ngaahi

tamaí ha loto ki he fu'u liliu lahi. Ko ia ai, 'oku tokoni e laumālie 'o 'Ilaisiaá 'i he fakauluí.

Sio 'i he vitiō hono tolú ke vakai ki ha fo'i talanoa te ne fakamo'oni 'i e tefito 'i mo'oni ko 'eni.

2. **Lotó mo e pukepuké.** 'Oku pukepuke mo fakamālohia 'e he tafoki ki he ngaahi tamaí e loto kuó ne a'usia e fu'u liliu lahi. Ko ia ai, 'oku tokoni 'a e laumālie 'o 'Ilaisiaá 'i hono pukepuke e kau ului fo'ou.

Sio 'i he vitiō hono faá ke vakai ki ha fo'i talanoa te ne fakamo'oni 'i e tefito 'i mo'oni ko 'eni.

3. **Lotó pea mo hono toe fakamālohia.** 'Oku hanga 'e he fakatafoki ki he tamaí 'o fakamolū ha loto kuo fakafefeka hili hono a'usia e fu'u liliu lahi. Ko ia ai, ko e laumālie 'o 'Ilaisiaá 'a e uho 'o hono toe fakamālohia.

Sio 'i he vitiō hono nimá ke vakai ki ha fo'i talanoa te ne fakamo'oni 'i e tefito 'i mo'oni ko 'eni.

4. **Kau faifekau loto 'aki mo loto-to'á.** 'E hoko e faifekau kuó ne fakatou a'usia e fu'u liliu lahi mo e tafoki 'o e lotó ko ha tamaio'eiki ului, fakatapui mo lototo'a ange.

Sio 'i he vitiō hono onó ke vakai ki ha fo'i talanoa te ne fakamo'oni 'i e tefito 'i mo'oni ko 'eni.

'I he vave ko ia e tupulaki mo e mateuteu ange e kau ngāue fakafaifekau, he 'ikai ke tau fakafalala 'i he ngaahi lavame'a malanga he kuohilí ke fakapapau 'i hotau halá mo e ngaahi founa ki he kaha'ú. 'Oku 'i ai ha ngaahi tekinolosia mo e nāunau ne ue'i fakalaumālie 'a e 'Eiki ke tokoni 'i kitautolu ke 'i he faaitaha 'a e ngāue fakafaifekau mo e ngāue fakatemipalé mo e hisitōlia fakafāmili 'o lahi ange 'i ha toe taimi kimu'a 'i he kuonga fakakosipelí ni. Pea 'oku 'ikai tupukoso pē 'a e hoko e ngaahi fakakaukau ko 'eni 'i he taimi totonu 'oku fie ma'u lahi ai ke fakatupulaki e ngāue fakafaifekau 'i he kotoa 'o e māmani. Ko e ngāue 'a e 'Eiki

*Ko e laumālie 'o 'Ilaisiaā
ko "hano fakahaa 'i
'o e fakamo'oni 'a e
Laumālie Mā'oni'oní
ki he natula fakalangi
'o e fāmili."*

'oku faka'eieiki 'oku nofotaha 'i he ngaahi loto 'oku liliu pea tafokí, ngaahi fuakava toputapú, pea 'i he mālohi 'o e anga faka-'Otuá 'oku hā 'i he ngaahi ouau 'o e lakanga fakataula'eikí.

Fakalūkufua mo e Fakamo'oni

Na'e fakahā 'e he 'Eikí, "oku ou mafai ke fai 'a 'eku ngāue pē 'a'akú" (2 Nifai 27:21), mo e "te u fakavaveve 'a 'eku ngāue 'i hono taimí" (T&F 88:73). 'Oku tau hoko ko e kau fakamo'oni 'o 'Ene fakavave 'i 'Ene Ngāué.

'Oku tau mo'ui mo ngāue 'i he kuonga 'o e kakato 'o e ngaahi kuongá. 'Oku totonu ke takiekina 'e hono fakatoka-nga'i e mahu'inga ta'engata 'o e kuonga fakakosipeli makehe ko 'eni 'oku tau mo'ui aí kotoa e me'a 'oku tau fai mo feinga ke hoko ki aí. 'Oku faka'eieiki, lahi, mahu'inga, pea fie ma'u fakavaveve 'a e ngāue 'o e fakamo'ui ke fai 'i he ngaahi 'aho faka'osí. 'Oku totonu ke tau hounga'ia fakatāutaha ko e ngaahi tāpuaki mo e fatongia 'o e mo'ui 'i he fa'ahita'u ko 'eni 'o e kakato 'o e ngaahi kuongá. 'Oku totonu ke tau loto fakatōkilalo 'i he 'ilo "ko ia 'oku foaki ki ai 'a e me'a lahí 'oku 'eke'i 'a e me'a lahi meiate ia" (T&F 82:3).

Ko e malanga'i 'o e ongoongoleléi mo e fekumi ki hotau kau pekiá ko ha kongá pē ia 'o e ngāue ma'ongo'onga 'e taha—ko ha ngāue 'o e 'ofa 'o fakataumu'a ke liliu, tafoki pea fakahaohaoa'i ha loto 'o e kau fekumi fakamātoato ki he mo'oni. 'Oku to'o 'a e fakangatangata ne tau 'ai 'i he vaha'a 'o e ngāue fakafaifekau mo e tempalé mo e hisitōlia

fakafāmili; ko e ngāue ma'ongo'onga 'eni 'e taha 'o e fakamo'ui.⁶

Te tau lava nai ke kamata ma'u ha mahino ki he fatongia 'o e tempalé mo e hisitōlia fakafāmili 'i hono tokoni'i ha fie fanongo pe ko ha māmālohi ke ma'u ha mahino lahi ange ki he palani 'o e fakamo'ui? 'Oku tau fakatoka-nga'i nai ko e taha 'o e ngaahi ivi takiekina ma'ongo'onga 'o e pukepuke e uluí ko e laumālie 'o 'Ilaisiaā? Te tau lava nai 'o fakahounga'i kakato ange 'a hono mahu'inga 'o ha ngaahi momeniti 'o e liliu 'a e lotó 'oku fa'a hoko 'i hono vahevahe e ngaahi talanoa fakafāmili ko ha founga ke kumi e kakai ke ako'i 'e he kāingalotú mo e kau faifekau fakatou'osi? Te tau lava 'o tokoni kiate kinautolu 'oku tau tokoni'i ke ma'u lahi ange e mālohi 'o e anga faka-'Otuá 'aki 'enua kau mo'ui taau 'i he ngaahi ouaú hangē ko e sākalamēnití mo e papitaisó mo e hilifakinima ma'á e kau pekiá?

Fakatauange te ke vakai lelei, tonu ho'o fanongó, pea manatu'i ma'u pē e mahu'inga 'o ho'o ngāue 'i he ngāue 'a e 'Eikí ke liliu, fakatafoki mo fakahaohaoa'i e lotó. ■

Mei ha lea na'e fai 'i ha seminā ma'á e kau palesiteni fakamisiona fo'ou 'i he 'aho 25 'o Sune 2013.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. *Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasí: Siosefa Sāmita* (2007), 380.
2. *Ngaahi Akonaki: Siosefa Sāmita*, 550.
3. Vakai, *Malanga'aki 'Eku Ongongoleléi: Ko ha Fakahimohino ki he Ngāue Fakafaifekau* (2004), 1.
4. Ezra Taft Benson, "A New Witness for Christ," *Ensign*, Nov. 1984, 7.
5. Russell M. Nelson, "A New Harvest Time," *Ensign*, May 1998, 34.
6. Vakai, Spencer W. Kimball, "The Things of Eternity—Stand We in Jeopardy?" *Ensign*, Jan. 1977, 3.

‘APÍ

Ko e Tefito‘i Ako‘angá

‘I he fepoupouaki e mé‘a ‘oku ako ‘i he lotú mo ‘apí, ‘okú ke langa ai ha fakavaé mālohi ‘o hono mo‘ui ‘aki e ongoongolelé.

“**K**ātaki ‘o fakapapau ‘i ‘okú ke fai ‘a e laukonga ne vahe atu ki he lēsoni ‘o e uike kaha‘ú.” ‘Oku ongo maheni nai e ngaahi lea ko íá? ‘Oku fa‘a fehu‘i ia ‘e ha faiako ‘i he faka‘osinga ‘o e kalasi he lotú.

Neongo e mahu‘inga ‘aupito ke mateuteu ki ho‘o ngaahi lēsoni he Sāpaté, ka ‘okú ke fa‘a ongo‘i nai e tefito‘i tau-mu‘a ho‘o akó mo e fakakaukaulotó ke mateuteu ange ki he Sāpaté?

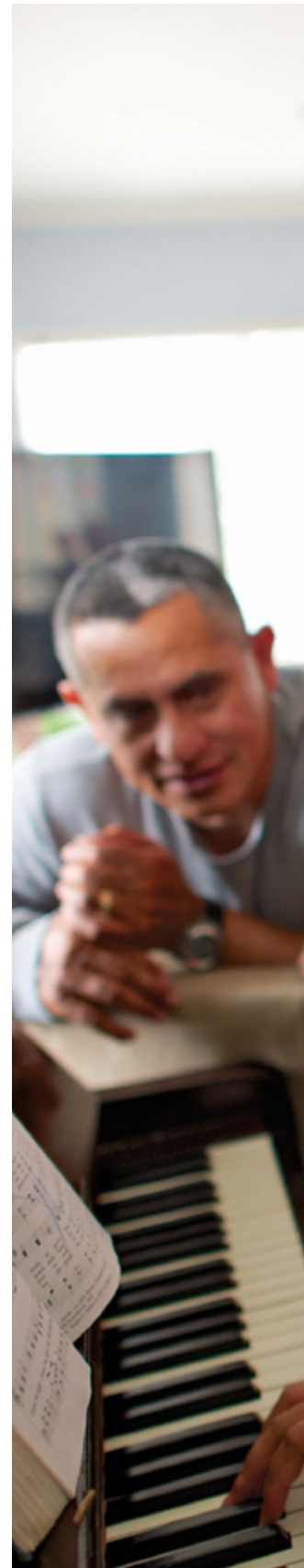
Ko hono mo‘oní ko hono fehangahangái.

Ko e kotoa ‘o e “ngaahi akonaki, ngaahi polokalama, pea mo e ngaahi ‘ekitivití ‘oku fakatefito ‘i ‘apí pea poupu ki ai e Siasí.”¹ ‘Oku ‘uhinga ia ‘oku fu‘u mahu‘inga mālie ‘etau ngaahi fakataha ‘i he Siasí ke poupu ‘i ‘a e ako fakafo‘ituituí mo e fakafāmilí. Hangē ko e akonaki ‘a e Pīsope Pulé Pīsope Keuli E. Sitīvenisoní, “‘I he taimi ‘oku fakatefito ai ‘a e akó mo e ako‘í ‘i he ‘apí,² te ne ‘omi ha mālohi te ne lava ‘o tataki ki he uluí.

Ko e pōpoaki ia ‘o e ako fakata‘u ‘a e ngaahi houalotú ki he 2014, *Ako mo Ako ‘i he ‘Apí mo e Siasí*, te ke lava ke ma‘u ‘i he ‘initaneti ‘i he annualtraining.lds.org. Na‘e pehē ‘e ‘Eletā Sefilī R. Hōlani ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá, “‘Oku ‘ikai ha taha ‘iate kitautolu te ne fakasi‘isi‘i ‘a e mahu‘inga ‘o e ako‘i ‘oku fakahoko ‘i he falelotú pe ‘i he fale fakataha‘angá. Kuo tau fai kotoa ia ‘i he kotoa ‘etau mo‘uí, ka ‘oku totonu ke tau fakahoko ia he momeniti kotoa pē ‘o ‘etau mo‘uí.”³ ‘I ho‘o fai e ako ko íá he taimi kotoa pē, te ke lava ke fokotu‘u ha fakava‘e mālohi ki ha “fale ‘o e ako” (T&F 88:119) ‘a ia te ne ‘oatu ki ho fāmilí ha nofo‘anga mo ha malu‘anga fakalaumālie.

Resources for Every Home
Use the 2014 annual auxiliary training videos at annualtraining.lds.org to:

- Strengthen yourself and your family. As you watch these short videos, prayerfully consider how the principles they teach apply to your family situation.
- Strengthen your ward. You might watch this training in an

KO E AKO 'I 'APÍ

Mahalo he 'ikai ke ke sio ma'u pē ki he olá he taimi ko iá, ka 'i he taimi 'okú ke faka'aonga'i ai 'a e ngaahi momeniti faingofua ki he akó mo e ako'i 'i ho'o ngāue faka'ahó, 'e lava ke tokoni lahi ia. Ko e founga 'eni ne fakatokanga'i ai 'e he ngaahi fāмили e ivi tākiekiná 'i he'enu mo'uí.

Ngaahi Momeniti Faingofua

“Oku tau ongo'i faingata'a'ia he taimi 'e ni'ihiki ke talanoa mahino 'o kau ki ha ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ongoongoleleí. Kuo tāpuekina mo'oni kimaua ke ma ako'i ha ngaahi lēsoni mahu'inga ki he'ema

fānaú 'i ha ngaahi taimi kehekehe 'i ha fa'ahinga taimi pē. 'Oku lahi ange 'a e fanga ki'i taimi ako'i 'oku ma'u he 'ahó, 'i he taimi tukupaú, ko ia 'okú ma puke ai e ngaahi faingamālie ko iá ke ako'i 'ema fānaú ki ha ngaahi tefito'i mo'oni mahu'inga.

Hangē ko 'ení, 'oku ou ako'i e faitotonú lolotonga 'emau fakataú. 'Oku faingofua ange hono ako 'e he'eku fānaú e ngaahi tefito'i mo'oní 'i he'enu sio ki he founga hono fakahokó.”

Mona Villanueva, Filipaini

Fetu 'utaki Vāofi 'i he Taimi 'o e Ki 'i Kai Ma 'ama 'á

“Kuo tokoni mai 'a e ngaahi taimi ako'i 'i ha fa'ahinga taimi pe'e ke lelei ange 'eku vā fetu'utaki mo 'eku fānaú. 'I he'emaui tangutu 'i he tēpile kái 'o fai ha ki'i kai ma'ama'a he tuku 'a e akó, 'oku mau talanoa'i e me'a ne hoko he'enau 'aho akó. 'Oku nau fa'a lea 'aki ha lea 'a ha kaungāme'a pe ko e ongo ne nau ma'u 'i ha lea pe me'a ne fai 'e ha taha. 'Oku ou lava leva ke fai ha fakamo'oni fakatāutaha mo alea'i e ongo ne ma'u 'e he'eku tamá 'i he tūkunga ko iá. 'Oku ou tui 'i hono fai ha fealēlea'aki tau'atāina he taimi 'oku fiamālie ai 'a e fānaú, te nau loto fiamālie ange ke alea'i e ngaahi me'a mahu'ingá 'i he taimi 'oku 'ohake a' koe-uhí 'oku nau ma'u e falala, pea 'ilo'i 'e fanongo 'enau mātu'á.”

Alyson Frost, Kalisi

Fefononga 'akí mo e Fepōtalanoa 'akí

“Oku ou 'alu pasi ma'u pē he pongipongi kotoa 'o 'ave 'eku ongo tama fe-finé ki he akó, pea 'oku ou ma'u ai ha faingamālie lahi ke mau talanoa. Ne mau fakatokanga 'i kimuí ni mai ha ta'efemahino'aki ha husepāniti mo ha uaifi. Ne tafoki vave mai 'eku ongo tama fe-finé ke u fai ha fakamatala. Ka na'á ku fehu'i ange pe ko e hā 'ena ongo ki he me'a ne hokó. Na'á na pehē 'okú na fakakaukau 'oku 'ikai totonu ke lea pehē ha tangata ki hano uaifi. Hili iá, ne mau talanoa kau ki he nofomalí mo e vā fetu'utakí. Ne iku 'o fakatupulaki mo langaki mo'ui 'emaui fononga pasi miniti 'e 30.”

Mario Lorenz, Kuatemala

Ko ha 'Ātakai 'o e Tokangá

“Ne u 'ilo'i mo hoku uaifí ko homa 'uluaki fatongiá ke ako'i 'ema fānaú kae 'ikai ko e kau takí, ka 'okú ma fakamālō'ia koe'uhí ko e me'a 'oku nau faí pea 'okú ma tokoni 'i he me'a te ma lavá. 'Oku 'i ai ha kau taki lelei 'i homau uōtí 'oku nau fu'u tokanga taha ki he to'u tupú mo e fānaú pea 'oku nau fai 'a e lahi taha te nau lavá ke tokoni ke nau sio ki he me'a te nau malavá 'o fakatatau ki he me'a kuo fai 'e he mātu'á. Kuó u talanoa mo e pīsopé 'i he taimi 'e ni'ihi, pea 'oku ou fa'a fetu'utaki ma'u pē mo e kau taki 'o e to'u tupú 'oku nau 'eke mai ma'u pē kau ki he'eku fānaú mo 'ena fakalakalaká. 'Oku tokoni 'emau talanoa ma'u pē ki he fakalakalaka 'o 'ema fānaú ke mahino kiate kimautilu kotoa e founga ke tokoni'i fakatāutaha ai kinautilú.”

Jesse N. Arumugam, Saute 'Afilika

**NA'E FAIAKO
'A KALAI SI 'I
HE TAFI MO-
'UNGÁ MO E
NGAAHI 'API**

“[Na'e] hoko 'a e

Fakamo'uí ko e Faiako Tú'ukimú'á. . . . Te tau mamata ko e kongā lahi 'o 'Ene ngāue fakafaifeaká 'a e akonakí. Ka na'e meimei hala ha akonaki 'e fai 'i ha falelotu. Na'e fai 'ene akonakí 'i he feitu'u ne 'i ai e kakaí. Na'e fai ia 'i he ngaahi hala lalahí mo e hala makiní mo e tafa mo'ungá mo e matātahí pea 'i he ngaahi 'apí.”

'Eletā Jeffrey R. Holland 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, 'i he "Learning and Teaching in the Home and the Church—the Home" (vitiō ako 'a e ngaahi houalotú ki he 2014), annualtraining.lds.org.

Ko e Mālohi 'i he Folofolá

“Oku tokoni'i au 'e hono ako e folofolá ke u 'ilo 'a Kalaisi pea mo Hono ngaahi 'ulungāngá ke u hoko 'o hangē ko Iá. 'Okú ne 'omi foki kiate au ha Laumālie lahi ange, 'a ia 'okú ne tatakí pea ako'i au ki he founga 'e lava ke u faka'aonga'i ai 'a e ngaahi me'a kuó u akó ke mateuteu ai ke fehanganagai mo e ngaahi faingata'a 'o e mo'uí mo e ngaahi 'ahi'ahi 'e 'ahi'ahi'i 'aki au 'e Sētané. Ka na'e 'ikai 'a e ngaahi tāpuaki ko 'ení 'i he'eku mo'uí 'oku ou 'ilo te u tōnōnou mei he me'a te u malava ko ha foha 'o e 'Otuá.”

Nathan Woodward, 'Ingilani

AKO 'I HE SIASÍ:

Ngaahi Tefito 'i Mo'oni 'e 10 'Oku Totonu Ke 'Ilo 'e he Faiako Kotoa Pē

Tānaki atu ki hono fakamālohia 'o e mālohi 'o e akó mo e ako'i 'i he 'apí, te tau lava foki 'o fakamālohia e a'usia he lokiakó 'i he siasí. 'I hono faka'aonga'i 'e he kau faiakó 'a e ngaahi tefito'i mo'oni 'e 10 ko 'ení, te nau fakatupulaki ai 'a e uluí 'i he mo'ui 'a kinautolu 'oku nau ako'i.

1. Fealēlea'aki mo e mātu'á, 'a ia 'oku nau tefito'i fatongia 'aki e faiakó, ke 'ilo'i e ngaahi fie ma'u 'a e kau mēmipa 'o e kalasí, pea toki ako'i leva ia kiate kinautolu.
2. Mateuteu pea ako'i 'aki 'a e Laumālié. 'Ilo'i e ngaahi fehu'i mo e 'ekitiviti ako ko ia te ne 'omi ha ngaahi fealēlea'aki tatakí faka-Laumālié pea tanumaki fakalaumālie e kau mēmipa 'o e kalasí.
3. Ako'i 'a e kakaí, kae 'ikai ko e lēsoní.
4. Tokanga taha ki he ngaahi tefito'i tokāteline 'o e ongoongoleléi.
5. Ako'i fakamātoato ha tefito'i mo'oni mahu'inga 'e taha pe ua kae 'ikai feinga ke fakakakato kotoa e nāunau ki he lēsoní.
6. Fakaafe'i e Laumālié 'aki hono 'ai ke kau e tokotaha kotoa (vakai, T&F 88:122).
7. Fakakau ha fakaafe mālohi ke ngāue—'ikai ko ha me'a ke 'alu mo ia ki 'api 'o lau ka ko ha me'a ke ne foki mo ia ki 'api pea mo'ui 'aki.
8. Vahevahe ho'o fakamo'oni kau ki he tokāteliné—'i he faka'o-singa 'o e kalasí pea mo ha fa'ahinga taimi pē 'e ue'i ai koe 'e he Laumālié.
9. Mo'ui 'aki e ongoongoleléi, pea "fakamaau" ho fale 'o'ou (vakai, T&F 93:43–44, 50).
10. Fekumi ki ha ngaahi founga ke kei hokohoko atu ai e ako'i 'i ha fa'ahinga taimi pē 'i he mo'ui faka'ahó.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. *Tohi Tu'utu'uni Fika 2: Ko Hono Pule'i 'o e Siasí* (2010), 1.4.
2. Gary E. Stevenson, 'i he "The Ward Council—We're All in This Together" (ako fakata'u 'a e ngaahi houalotú ki he 2014), annualtraining.lds.org.
3. Jeffrey R. Holland, 'i he "Learning and Teaching in the Home and the Church—the Home" (ako fakata'u 'a e ngaahi houalotú ki he 2014), annualtraining.lds.org.

‘I HE FUKAHI Vai

Na‘á ku kole ki he Tamai Hēvaní ke ne to‘o ‘eku loto-hoha‘á mo e siva ko ia e ‘amanakí, ka ne ta‘e ‘oua e ngaahi faingata‘a ko ‘ení, na‘e ‘ikai ke u mei a‘usia e “fonua ‘o e tala‘ofá” na‘á Ne tataki au ki aí.

Fai ‘e Jon Warner

Hili ha māhina nai ‘e ono ‘eku ‘osi mei he ‘univēsití ne kamata ke u tailiili, loto hoha‘a mo mafasia e ‘atamaí. Na‘e ‘ikai ha‘aku ‘ilo pe ne u ma‘u fēfē e ngaahi ongo ko ‘ení, ka na‘e mālohi ia pea ongo mo‘oni.

Ne faingata‘a ke u tokanga. Ko ‘ene ‘omai pē ha fatongia fo‘ou he ngāue ne u loto hoha‘a pea ‘ikai ke u lava ‘o tangutu ma‘u. ‘E hoha‘a ‘eku fakakaukaú, pea tā vave hoku mafú ‘o hangē ka puna mai ki tu‘a mei hoku fatafatá. ‘E hoko ia ‘i ha ngaahi ‘aho, pea ‘i he‘eku foki ki ‘api he ‘aho takitaha, te u tō ‘i he seá. Fakafokifā pē kuo ‘osi e efiāfi ko iá pea kamata ha ‘aho ngāue ‘e taha.

Ne toutou hoko ‘eni ‘i ha ngaahi māhina, neongo ‘eku ma‘u ha ngāue fo‘ou pea fekumi ki ha tokoni fakapalofesinalé.

Ne u lotua he pongipongi kotoa ‘i he‘eku ‘alu ki he ngāue ke ma‘u ha mālohi ki he ‘aho ko iá pea foki ki ‘api ki hoku uaifí mo e ‘ofefiné. Ne ‘ikai ke u vakai ki ha taimi ‘e ‘osi ai ‘eku faingata‘a‘iá, pea ne u fie fo‘i ma‘u pē. Ne u kolea lo‘imata‘ia e tokoni mei he langí he ngaahi ‘aho lahi. Na‘á ku lotu ‘o fakamātoato ange ‘i ha toe taimi kimu‘a, ‘o kole ki he Taimi Hēvaní ke tokoni‘i au ke mahino e faingata‘a ko ‘ení pea to‘o ia meiate au.

Ne u ongo‘i hē ‘i he fakapo‘ulí mo e mamahí ‘i he ‘ikai ke u ongo‘i e Laumālié. Ka ‘i he taimi na‘e hiki hake au ‘e he Laumālié mei he siva ‘o ‘eku ‘amanakí, ne u loto to‘a ke hokohoko atu—ke a‘u pē ki he‘eku lotu hokó. Ne u fakafalala lahi ange ki he‘eku Tamai Hēvaní ‘i ha lotu pē he taimi kaí pe koloa pe ke fai ‘i he po‘ulí. Ko hono olá, ne u ofi ange kiate Ia.

Tā 'e he Ngaahi Peaú

Lolotonga 'eku loto-hoha'á mo e siva e 'amanakí, ne u toe lau e fakamatala ki he kolosi 'a e kau Sēletí 'i he "fu'u moaná" ('Eta 2:25). Ne u lava pē ke fakakaukau ki he'enu tailiili 'i he 'amanaki ke nau heka ki he ngaahi vaká. Mahalo 'e fakatu'utāmaki 'enu fonongá, ka na'a nau 'ilo na'a nau fononga ki ha "fonua 'oku mahu'inga lahi hake 'i he ngaahi fonua kehe kotoa pē" ('Eta 2:15).

'Oku tau lau kau ki he'enu fononga 'o pehē:

"Na'e tuku 'e he 'Eiki ko e 'Otuá, ke angi mai ha fu'u matangi fakamanavahē 'i he funga 'o e ngaahi vaí, ki he feitu'u 'o e fonua 'o e tala'ofá; ko ia na'e feteke'aki 'a kinautolu 'i he ngaahi peaú 'o e tahí 'e he matangi.

"Pea na'e hoko 'o pehē na'e tu'o lahi 'enu ngalo hifo 'i he ngaahi loloto 'o e tahí, koe'uhi ko e ngaahi fu'u peaú lalahi na'e lōmaki 'i a kinautolú, pea mo e ngaahi fu'u afā lalahi mo fakamanavahē 'a ia na'e fakatupu 'e hono fu'u mālohi 'o e matangi.

". . . 'I he lōmekina 'a kinautolu 'e he ngaahi vai lahi na'a nau tangi ki he 'Eiki, peá ne toe 'ohake 'a kinautolu ki 'olunga 'i he ngaahi vai.

"Pea na'e hoko 'o pehē na'e 'ikai tuku 'a e angi 'a e matangi ki he feitu'u 'o e fonua 'o e tala'ofá lolotonga 'enu 'i he funga 'o e ngaahi vaí; pea na'e pehē 'a hono teke'i atu 'a kinautolu 'e he matangi" ('Eta 6:5–8).

Na'e kaunga fakatāutaha kiate au e ngaahi veesi ko 'ení. Ne u ongo'i na'á ku 'i hoku vaka 'o'okú, pea angi mai e ngaahi matangi 'o e loto ta'ota'omiá mo e ngaahi peaú 'o e mafasioa 'o e 'atamaí pea tanu au 'i he ngaahi loloto 'o e loto-fo'í. 'I he'eku "ngalo hifó" peá u tangi ki he 'Eiki, ne u ma'anau ki he fukahi vaí ka na'e toe tanu hifo au.

Ne u toe lau e veesi 8: "Na'e 'ikai tuku 'a e angi 'a e matangi ki he feitu'u 'o e fonua 'o e tala'ofá . . . pea na'e pehē 'a hono teke'i atu 'a kinautolu 'e he matangi" (ko e toki tånaki atu hono fakamamafa'í). Ne ongo leva kiate au. Na'e toe tãpuekina foki e kau Sēletí 'i he'enu fonongá 'e he matangi ko ia na'á ne 'ai e ngaahi peaú lalahí ke tanumia e ngaahi vaká. Ne u kole ki he Tamai Hēvaní ke fakanonga e matangi mo e ngaahi peaú, ka 'o kapau ke 'ikai kinautolu, mahalo he 'ikai ke a'u ki he "fonua 'o e tala'ofá" na'á Ne tataki au ki á.

Na'e liliu 'e he ngaahi veesi ko 'ení 'eku fakakaukau ki he mo'uí. Na'e fakatupulaki 'e he'eku loto hoha'á mo e loto mafasia 'o e 'atamaí 'eku falala ange ki he Tamai Hēvaní.

Ka na'e 'ikai e matangi mo e ngaahi peaú, mahalo na'e 'ikai ke u 'ilo e 'Otuá 'o hangē ko ia kuó u a'usía—pea mahalo na'e 'ikai mei a'u e kau Sēletí ki he fonua 'o e tala'ofá.

'I he taimi ní, hili ha ngaahi ta'u mei he a'usia ko 'ení, 'oku 'ikai ke kei angi mālohi hoku ngaahi matangi 'o e loto hoha'á pea 'ikai ke kei tanumia au 'e he'eku ngaahi peaú 'o e mafasia 'o e 'atamaí. Kapau 'e toe hoko mai ai e taimi 'o e faingata'á, te u ui ki he 'Eiki pea fakamālō 'i hono 'ilo 'oku 'ikai 'ave 'e he tofukí 'a e tahí e ngaahi vaká ki he fonua 'o e tala'ofá—'oku fai ia 'e he tahi hoú. ■

'Oku nofo 'a e tokotaha na'á ne fa'ú 'i Tutā, USA.

'OUA NA'A MOLE E TUI

"Ko e hā e founa lelei taha te ke tali 'aki e ngaahi faingata'a faka'atamai mo fakaeloto 'okú ke fehangahangai mo iá pe ko e ní'ihí 'okú ke 'ofa aí? Ko e me'atēpuú, 'oua 'aupito na'a teitei mole ho'o tui ki ho'o Tamai

Hēvaní, he 'okú Ne 'ofa lahi 'iate koe 'o mahulu hake ia he mahino 'okú ke ma'ú. . . .

"Tulifua faivelenga ki he ngaahi founa fakalotu 'oku nau 'omi 'a e Laumālie 'o e 'Eiki ki ho'o mo'uí. Kumi fale'i mei he ní'ihí 'oku nau ma'ú 'a e ngaahi kī ki ho'o lelei fakalaumālie. Kole peá ke mata'ikoloa'aki 'a e ngaahi tãpuaki 'o e lakanga fakataula'eiki. Ma'u fakauike 'a e sākalamēnití peá ke pikitai ki he ngaahi talá'ofa haohaoa 'o e Fakalelei 'a Sīsū Kalaisí. . . .

". . . 'E lava ke fakamo'ui 'a e 'atamai kuo kafó, 'o hangē pē ko e mo'ui 'a e hui kuo fasí pe ko e loto kuo laveá. Lolotonga hono fai 'e he 'Otuá 'a e ngaahi ngāue fakalelei ko iá, te tau lava kitautolu 'o tokoni 'aki 'etau toe manava'ofa ange pea 'ikai loto fakamaau kae anga'ofa ange.

'Eletā Jeffrey R. Holland 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Hangē ha Ipu Kuo Maumau," *Liahona*, Nōvema 2013, 40, 41.

FAKAULUI
MO E LILIU 'I

Sileí

Na'e fai e fuofua papitaisó 'i he 1956. Kuo 'i ai 'eni ha tempale 'e 1 'a e Siasí, misiona 'e 9, siteiki 'e 74, mo e kāingalotu 'e meimei toko 600,000 tupu nai 'i Sileí.

Fai 'e Néstor Curbelo

'Etivaisa Hisitōlia 'o e Siasí, 'Ēlia Saute 'Amelika Tongá

Lolotonga e ta'u 'e 58 'o honau hisitōliá, kuo fakahā 'e he kāingalotu 'o e Siasí 'i Sileí 'enau malava ke liliú, liliu 'enau mo'uí ki he fakahinohino kuo fakahā 'i mai 'e he kau palōfitá. Kuo tokoni 'a e laumālie ko 'ení ki he tupulaki lahi 'o e Siasí lolotonga e vaeua 'i senituli kuo 'osí. 'I he 'ahó ni, kuo meimei a'u 'eni ki he toko 600,000 e kāingalotu 'i Sileí, 'a ia ko e toko 1 'i he tangata 'i fonua Silei kotoa pē ko ha mēmipa 'o e Siasí.¹

Ko e 'A'ahi ha 'Aposetolo ki Silei

'I he 1851, na'e tū'uta atu ai 'a 'Eletā Pa'ale P. Palati (1807–1857) 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá ki Valapalaiso ke fokotu'u e Siasí. Neongo ia, ka na'e 'ikai ke lea faka-Sipeini mo hono hoá, na'e si'isi'i 'ena ngaahi koloa fakapa'angá, pea na'e 'ikai tau'atāina e fonuá 'i he tui fakalotú, ko ia ne 'ikai ke na lava 'o fokotu'u e Siasí.

Ko e kau faiako mo 'enau kau ako kalasi fā 'i ha ako 'oku fakapa'anga 'e he Siasí 'i Kolio A. D. Palama, 'i he ta'u 1966 nai.

Na'e fokotu'u ange 'e 'Eletā Palati kia Palesiteni Pilikihami 'Iongi (1801–77): “Oku totonu ke liliu ki he lea faka-Sipeiní e Tohi 'a Molomoná mo e ngaahi pulusinga 'oku ma'ama'á pea paaki, pea 'oange 'a e kií ki he ngaahi fonua ko 'ení lolotonga e mo'ui ha Lakanga Fakataula-eikí pea 'i ai mo ha me'a ke nau lau—na'a mo e ngaahi tohi 'oku 'i ai e ngaahi tala'ofa 'a e 'Otuá, lotu mo e tui 'a kinautolu 'i ono'ahó pea mo e mālohí mo e Laumālie 'o e 'Otuá ke ngāue mo kinautolu 'i hono toe fakafoki mai 'o e fale 'o 'Isilelí.”²

Kuo Fokotu'u e Siasí

Neongo e feinga kimu'a 'a 'Eletā Palatí, ka ne laka hake he ta'u 'e 100 pea toki fokotu'u ma'u e Siasí 'i Silei. 'I he 1956, ne 'oatu 'a 'Eletā Siosefa Pēteli mo Vāleli 'Oloveti mei he Misiona 'Āsenitiná ke malanga'i e ongoongolelé 'i Silei, 'a ia 'oku nau fiefia lahi ange he taimí ni he tau'atāina 'o e tui fakalotú. Na'e ma'u 'e he ongo faifekau ko 'eni 'i Sanitiakó e poupu 'a e fāmilí Fotingihami, mo kāingalotu mei Panamā ne nau 'amanaki ke ha'u e kau faifekau.

Na'e fakahoko 'a e kau fuofua papitaiso 'i Silei 'i he 'aho 25 'o Nōvema 1956, 'i ha vai kaukau 'i Sanitiako. Na'e manatu 'a 'Eletā 'Oloveti, “Na'a mau ō ki he fale kalapu 'o e fonuá kimu'a pea hopo e la'aá pea fai ha lotu mo ha ngaahi lea nounou. Ne u hū atu ki he vaí mo Misa Kāsia; peá u tomu'a papitaiso ia, pea hoko atu mo ha toko valu kehe 'i hono tu'á. Ko ha polokalama makehe 'aupito 'eni. He 'ikai pē ngalo e ongo na'a mau ma'ú. . . . 'E hoko 'a e kāingalotu ko 'ení ko e kau paionia 'o e Siasí 'i Silei pea 'oku ou tui te nau faivelenga kotoa 'o 'au ki he maté: 'a e kau Kāsia, kau Salatanosí mo Sisitā Lanasaloti .”³

Ko hono Uiuí 'i 'o e Kau Taki

'I Fēpueli 'o e 1959, na'e 'a'ahi ai 'a Sipenisā W. Kimipolo (1895–1985) 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá ki Silei pea fakamamafa'i e mahu'inga ke fakatupulaki e kau taki fakalotofonuá. Ko e taha 'o e kau taki fakalotofonuá ko Kālosi Siueni, ko ha tokoni ki he palesiteni fakamisioná, Lōpeti Peatoni.

Na'e fakamatala 'a 'Eletā Suli Salamailo 'a ia ne hoko ko ha Fitungofulu Faka'ēlia mo ha palesiteni temipale kimui ange, 'a 'ene a'usia ko 'enī: Ne u fuofua 'ilo kau kia Misa Siuēni 'i hono fakaafe'i au ki ha fakataha lakanga fakataula'eiki hili hoku papitaisó. 'I he kamata 'a e fakatahá, na'á ne ha'u ki he tu'unga malangá, pea ko e me'a pē ne u sio ki aí ko hono nge'esi nima 'ulí. Ne u fakakaukau, "Oku lava fēfē ke tataki 'e he tangata ko 'enī e fakatahá 'i he tafa'aki 'o e palesiteni fakamisioná mo hono nima 'ulí?' Na'e kimu'a ia peá u fanongo ki he'ene leá pea ngalo leva e me'a kotoa 'i he'eku ongo'i hono laumālié. 'Oku hoko 'ene ngaahi lea faingofuá ko ha ngaahi lea mahu'inga kiate kimautolu. Na'e hoko ko ha tokotaha 'enisinia e ngaahi misini lalahí pea 'i he Tokonakí na'á

Na'e fakamatala 'a 'Eletā 'Etuete A. Lamateni, ko ha Fitungofulu Faka'ēlia mālōlō pea lolotonga 'etivaisa hisitōlia 'o e Siasí 'i Sileí he taimí ni ki he polokalama akó 'o pehē, "Na'e hoko e ngaahi ako 'i Sielí ko ha ivi taki-ekina lelei 'i he akó mo e ako fakalaumālie 'o e kakai kei talavou 'e lauiafe, pea ne nau tokoni ki hono teuteu 'i 'o e kau takí mo e kau faifekau lolotonga e ngaahi ta'u hoko maí."⁵

Na'e kamata 'a e polokalama semineli mo e 'inisititiutí 'i Silei 'i he 1972. Na'e fuofua kau e kau akó 'i ha polokama ako pē 'i 'api mo ha ngaahi kalasi fakauike. Na'e fokotu'u ha ngaahi kalasi lahi ange kimui. Na'e tāpuekina 'e he ngaahi polokalama ko 'enī e kakai kei talavou 'o e fonuá pea tokoni'i kinautolu ke mateuteu ke ngāue fakafaifekau

1851: Ko e fononga 'a 'Eletā Pa'ale P. Palati ki Valapalaiso ka 'oku 'ikai lava ke fokotu'u e Siasí 'i Silei

► 1926: Ko e kikite 'a 'Eletā Melevini J. Pālati, lolotonga ha houalotu fakamo'oni, kikite ki he kaha'ú 'a e tupulaki mo e mālōhi 'o e Siasí 'i Saute 'Ameliká

► 1956: Ko e tū'uta 'a e fuofua kau faifekau, Siosefa C. Penili mo Vaea M. 'Alaleti, 'i Saniti-ako; na'e fai ai e fuofua papitaisó

ne ngāue po'uli, pea fanofano, ka 'i he ki'i me'a pē na'e ma'u 'i hono falekoloá na'e 'ikai lava ai 'o to'o kotoa e ngakongakó. Na'á ku ako ai ke 'oua 'e fakamāu 'i 'a e kakai fakatau ki honau fōtungá ka ke fakamahu'inga 'i kinautolu 'i he tu'unga totonu 'oku nau 'i aí."⁴

Ko Hono Fakamālohia 'o e To'u Tangata Kei Tupu Haké

Lolotonga e 1960 tupú mo e 1970 tupú, na'e 'ikai ngata pē 'i hono fakamālohia e Siasí 'i he fakatupulaki e taukei 'a e kau taki fakalotofonuá ka 'i he ngaahi langa mo e polokalama ako fo'ou. 'Oku kau heni 'a e langa 'o e ngaahi 'apisiasí fakataha mo hono fokotu'u 'o e ngaahi ako Siasí, semineli mo e 'inisititiutí.

'I Mā'asi 'o e 1964, na'e fokotu'u 'a e fuofua ako lautohi 'a e Siasí 'i Silei. Ko hono mo'oní na'e fakaava mai ha 'ū 'apiako, pea a'u ki he toko 2,600 tupu e kau akó. 'I he konga kimui 'o e 1970 tupú mo e konga kimu'a 'o e 1980 tupú ne lahi e ngaahi ako pule'anga ne fokotu'ú, pea fanongonongo 'e he Siasí 'a hono tāpuni 'o e ngaahi ako 'i Silei.

Ko e 'inisititiutí 'o e lēsoni fakalotú 'i Temukó ko e taha ia 'o e ngaahi 'inisititiutí pehē 'e 50 'i Silei.

Ko e lea 'a Palesiteni Kōtoni B. Hingikelī ki ha Kāingalotu Silei 'e toko 48,000 'i he 1996 'i ha konifelenisi 'i Sanitiako.

taimi kakato. Ko 'Eletā 'Etuata 'Āilā ko ha mēmipa mālōlō 'o e Kau Fitungofulū, ko ha taha 'o e fuofua faiako semineli pea ngāue kimui ange 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí 'i Silei. Na'á ne pehē, "Na'e fili 'e he 'Eikí 'a e kakai kei talavou ne nau 'i aí pea ko e tokolahi 'o kinautolu ko e kau 'osi ngāue fakafaipekau mo e kau takimu'a lelei mo ha ngaahi fāmili lelei. . . . Kiate au, na'e hoko 'a e semineli mo e 'inisititiuti ko ha fakamo'ui lolotonga e taimi faingata'á 'i homau fonuá pea 'oku ou hongā'ia ne ui au ke ngāue 'i he potungāue akó."⁶

Ko e Fuofua Siteiki

'I he 'aho 19 'o Nōvema 1972, na'e fokotu'u 'e 'Eletā Kōtoni B. Hingikelī (1910–2008), na'á ne hoko ko e mēmipa 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'i he taimi ko iá e Siteiki Sanitiako Silei, pea palesiteni 'a Kālosi Sifueti.

Na'e fakahaa 'i 'e he teuteu ki he siteiki e 'ulungaanga 'o e Kāingalotu 'i Silei mo 'enau loto fiamālie ke muimui 'i he kau palōfitá. Ne tomu'a tū'uta 'a 'Eletā Hingikelī 'i Silei 'i ha

ngaahi māhina kimu'a ke fokotu'u 'a e siteiki. Ka 'i he hili ha ngaahi 'initaviu ne toloi leva. 'I he taimi ko iá, ne tokolahi ha ni'ihi ne faingata'a'ia fakapa'anga, pea ne faingata'a'ia ha ni'ihi 'i hono tauhi e fono 'o e vahe hongofulū.

Na'e pehē 'e 'Eletā Hingikelī, "Na'á ku foki atu hili ha māhina 'e ono, pea lolotonga 'eku 'initaviu, ne u 'ilo kuo matala e tuí; kuo nau toe 'a'eva 'eni 'i he faitotonu he 'ao 'o e 'Eikí, ne fokotu'u ha siteiki, pea talu mei ai mo 'enau tupulaki mo faka'ofo'ofa."⁷

Ko e Kau Paionia 'i he Ngaahi Ngata'anga Fonuá

'Oku 'i ai ha siteiki 'e ua 'i 'Alikā he 'ahó ni, ko e kolo taupotutaha ki he fakatokelau 'o Silei. 'Oku fakamahino 'i 'e he talanoa 'o Kalātisi mo Huani Penavité, ko e ongo fuofua papi ului 'i 'Alikā e laumālie paionia mo e ivi takiekina fakalangi 'i hono fokotu'u 'o e Siasí 'i Silei.

Na'e fakafe'iloaki 'a Misa Penavite ki he Siasí 'i he 1961 'i hano puhi 'i atu ha ngaahi lau'ipepa ki he feitu'u ne 'i aí: "Ko e ngaahi peesi ia 'o e *Reader's Digest Selections* ko e fakamatala lahi kau ki he 'Ko e kau Māmongá,' 'o

fakamatala ki he'enu mo'uí mo e tuí," na'á ne pehē.

Hili ha ki'i taimi nounou, na'á ne puke lahi 'aupito pea fie ma'u ke fai ha faito'o ki ai 'i Sanitiako. Na'á ne pehē, "I he'eku 'i ai, ne u 'a'ahi ki hoku tuofefiné pea 'ilo kuó ne hoko ko ha mēmipa 'o e Siasí. Na'á ne fakaafe'i au ki ha konifelenisi makehe. 'I he'eku fanongo ki he lotu kamata'á pea u fakakaukauloto ki he fakaleá, ne u ongo'i fiefia lahi mo'oni pea u fakatokanga'i e ivi takiekina 'o e Laumalie Mā'oni'oní. 'I he 'osi 'a e konifelenisí, ne 'ave au 'e he ongo faifekaú ke lulululu mo e

kāingalotú mo e ngaahi faingata'a he nounou e me'atokoní mo e faito'ó, toutou ngaohikovia e kau faifekaú, mo e ngaahi lauikovi'i 'i he mītiá.

'I he 1973, na'e hoko e faingata'a fakapa'anga mo fakasōsialé ke fai ha liukava mo ha pule fakatikitato 'o a'u ki he 1990. Neongo 'oku lele lelei e temokalati 'i Silei he 'ahó ni, ka ko e ngaahi ta'u lahi kimu'á ko ha taimi faingata'a ia ki he kāingalotú. Ne 'ohofi 'e he ngaahi kulupu ne nau fakafepaki ki he pule fakatikitato 'a e kau sōtiá e ngaahi 'apisiasí mo e kāingalotú koe'uhí ne nau fakakaukau

"'I he'eku hoko ko ha talavou ta'u 12, ne kamata ke u maheni pea vave 'eku 'ilo e mo'oni 'o e pōpoaki 'o e ongoongolelei. Kuo 'osi 'eni ha ta'u 'e fāngofulu mā ono kuo tāpuekina ai aú, 'oku ou fakamālō ki he ngāue mateaki 'a e kau taki tokolahi ne fai honau lelei tahá. 'I hono 'ilo mo vahevahe mo e ngaahi to'u tangata fo'ou, 'oku ou fiefia mo falala 'e hokohoko atu 'e he 'Eiki hono tāpuekina e fonua ko 'eni hangē ko e mahino e vīsone 'a e kau palōfitá ki Silei."¹²

'Eletā Jorge F. Zeballos, ko ha mēmipa 'o e kau Fitungofulú mei Silei

1957: Ko hono 'ilo 'i 'eni 'o e Siasí 'i Silei

1960: Ko e hoko ha mofuike lahi 'i Konisepisioní; 'oku 'ave atu 'e he Siasí ha tokoni 'ofa fakaetangata

► 1961: Ko e fokotu'u e Misiona Silei pea palesiteni 'a 'Asaeli Telapeti Palama

1962: Ko hono tanupou e fuofua 'apisiasí 'o e LDS 'i Sanitiako

ma'u mafai ne 'a'ahi maí ko 'Eletā 'Eselā Tafu Penisoni (1899–1994), na'e 'i he Kōlomu 'o e Toko Hongofulu Mā Uá he taimi ko iá."

Na'e foki 'a Misa Penavite ki 'Alike 'o vahevahe 'ene ngaahi a'usiá mo hono kau-me'a ko Kalātisi 'Akuilá 'a ia kuo hoko he taimi ni ko hono uaiifí. Hili ha 'aho 'e ua mei ai, ne mamata 'a Kalātisi ki ha ongo faifekau na'á na fakalaka hake 'i hono 'apí. Na'e pehē 'e Misa Penavite. "I he 'aho 1 'o Siulai 1961, ne ma papitaiso fakataha mo e fāмили hoku uaiifí. 'Oku 'i ai 'ema fānau mo e makapuna he 'ahó ni 'i he Siasí. 'Oku ou hounga'ia ki he 'Eiki ko e matangi na'á ne puhí'i mai 'a e fakamatala kau ki he Siasí ki hoku nimá."⁸

Ko ha Vaha'ataimi Faingata'a

'I he fili 'o e ta'u 1970, na'e hoko 'a Toketā Salavatoa 'Aleni ko e palesiteni pea ne fokotu'u ha pule'anga Fakatahataha. Ne fekuki e

'oku fakafofonga'i 'e he Siasí 'a e pule'anga 'Iunaiteti Siteití. Na'e pehē 'e 'Eletā 'Aila ko ha palesiteni fakasiteiki 'i he taimi ko iá, "Te tau lava 'o fakataha mo e Kau Taki Mā'olungá pea te nau tala mai, 'Kātaki, faka'aonga'i e potó, fa'a lotu, fai e me'a totonú, ke lava 'a e kāingalotú 'o tauhi e māú 'i he ngaahi ha'ofangá."⁹

Na'e tupulaki vave 'a e Siasí neongo e ngaahi faingata'a fakapa'anga 'o e fonuá mo e moveuveu fakapolitikale 'okú ne veteki e sosaieti Silei 'i he konga kimu'a 'o e 1980 tupú. 'I he 1970 ki he 1985, na'e tupu tokolahi e kāingalotu 'i Silei mei he 15, 728 ki he 169, 361.

Ko e Temipale Sanitiakó

'I he 1980, na'e faitāpuekina 'a e Kāingalotú 'i hono fanongonongo 'e langa ha temipale 'i Sanitiako, Silei.

‘I hono fakatapui ‘e Palesiteni Sopenisā W. Kimipolo e kongā kelekele ‘o e tempalé, na‘á ne fu‘u toulekeleka; ka na‘e fakahaa‘i ‘e he‘ene ‘i aí ‘ene ‘ofa ki he Kāingalotu ‘i Saute ‘Ameliká, ‘a ia na‘á ne ngāue ki ai talu mei he 1959. Na‘e pehē ‘e Sisitā ‘Atiana Kuela te Sepuveta ‘i he polokalamá ‘a ia ne fakatonulea kia Sisitā Kimipoló, “‘I he‘eku mamata ki he palōfitá, ko ha tokotaha si‘isi‘i ne fotu hangē ha ‘āngeló, ne kamata mokulukulu hoku lo‘imatá pea ‘ikai lava ke u talanoa kiate ia. Ko e fuofua taimi ia ke u ‘i he tafa‘aki ‘o ha palōfita mo‘ui. Ko ha me‘a

fokotu‘utu‘u fo‘ou, fakangatá, pea mo hono fakataha‘i e ngaahi uooti ‘e lauiafé mo e ngaahi siteiki lahi. Na‘e fie ma‘u ‘a e toe fokotu‘utu‘u fo‘ou mo e akó koe‘uhí ko e tupulaki vave ‘a e Siaisí ‘i he fonuá. Na‘e tokoni ‘ene takimu‘á ke fakamālohia e ngaahi ‘iunití pea teuteu‘i e Siasi ‘i Sileí ki he kaha‘ú.

‘Ikai ngata aí, na‘e fai ‘e ‘Eletā Hōlani ha ngaahi fakafehokotaki ‘i Silei. Na‘e fakamatala‘i ‘e ‘Eletā Kolo B. Palati ‘o e Kau Fitungofulú, ko ha tokoni ‘i he Kau Palesitenisí Faka‘ēliá e ni‘ihi ‘o e ngaahi

1972: Ko hono fokotu‘u e fuofua siteiki ‘i Sileí ‘i Sanitiako

1977: Ko hono fai ‘a e fuofua konifelenisi faka‘ēliá ‘i Sanitiako, ‘o kau ki ai ‘a Palesiteni Sopenisā W. Kimipolo mo ha Kau Taki Mā‘olunga kehe

◀ 1981: Ko hono fokotu‘u ha senitā ako‘anga fakafaijekau ‘i Sanitiako

◀ 1983: Ko hono fakatapui ‘e Palesiteni Kōtoni B. Hingikelí ‘a e Tempale Sanitiako Sileí

fakafo ‘a e mātā e tamaio‘eiki ‘a e ‘Eikí ‘i he māmaní pea ‘i hoku fonuá.”¹⁰

Na‘e fakatapui e tempalé he ta‘u 1983, ‘a ia ko e fika ua ia ‘i Saute ‘Amelika pea ko e ‘uluaki ‘i ha fonua lea faka-Sipeini.

‘Eletā Sefilī R. Hōlani ‘i Silei

‘I ‘Aokosi 2002, na‘e vahe ‘e he Kau Palesitenisí ‘Uluakí ha toko ua ‘o e kau mēmipa ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá ke pule‘i ha ‘ēliá ‘e ua: Na‘e vahe ‘a ‘Eletā Tāleni H. ‘Oakesi ki he ‘Otu Filipainí, mo ‘Eletā Sefilī R. Hōlani ki Silei. ‘Oku ‘ikai fakatataua e ngāue mo e ivi takiekina ‘o ‘Eletā Hōlani ‘i Sileí, pea ‘e tu‘uloa ia ‘o laui to‘u tangata.

Ko e tefito‘i fakamamafa ‘a ‘Eletā Hōlani ke ‘omai ha sīpinga ‘o e tataki ‘i he founga ‘a e ‘Eikí. Na‘á ne tokoni ke ako‘i ‘a e kau takimu‘a fo‘ou pea tokanga‘i e toe

Ko e tānaki fakataha ‘e he to‘u tupu mo e tāutaha ‘i Sileí, ‘o e Nima Fie Tokoni ‘a e Kau Māmongá ha ngaahi nāunau haisini ke tokoni ki he mofuike ‘i he 2010.

TUPULAKI 'A E SIASÍ 'I SILEÍ

KO E SIASÍ 'I SILEI

Ngaahi uōtí mo e koló: 622

Siteiki: 74

Misioná: 9

Ngaahi Tempalé: 1 (mo toe fanongonongo 'e 1)

Ngaahi Senitā Hisitōlia

Fakafāmilí: 99

◀ 1990: Ko hono uiui 'i 'a 'Eletā 'Etuatē 'Ala, mei Silei ki he Kōlomu Hono Ua 'o e Kau Fitungofulú

◀ 2002: Ko hono uiui 'i 'a 'Eletā Sefilī R. Hōlani 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uā ko e Palesitēni Faka'ēlia 'o Silei

▶ 2008: Ko hono uiui 'i 'a 'Eletā Siaoisi F. Sepalo, mei Silei ki he 'Uluaki Kōlomu 'o e Kau Fitungofulú

2009: Ko hono fanongonongo 'a e Tempalē Konisepisiano Silei

vā fetu'utaki mahu'inga ko 'ení: "Na'e fokotu'u 'e 'Eletā Hōlani ha vā fetu'utaki vāofi mo Likato Lakosi [ko e palesitēni 'o Silei] mo hono uaifí; ne nau fai ha ngaahi ngāue tokoni 'ofa fakaetangata fakataha. Na'e maheni ai 'a 'Eletā Hōlani mo e Nanisiō Fakae'aposetolō [ko ha tokotaha mā'olunga 'i he Katoliká] mo e ni'ihī kehe mahu'inga 'i Silei."¹¹

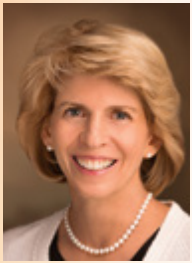
Falala ki he Kaha'ú

Kuo langa ha fakava'e mālohi 'e he ngāue 'a 'Eletā Pa'ale P. Palati mo Sefilī R. Hōlani, ko e feilaulau 'a e fuofua faifekau ne tū'uta ki Sanitiakō, mateaki 'i 'o e kau takí hangē ko Kālosi Sifuení mo e kau fuofua paionia 'o Silei, fakataha mo e tui mo e mateaki 'o e lauikilu kuo nau kau ki he Siasí lolotonga e vaeua 'i senituli kuohilí ma'á e Siasí 'i Silei. Kuo hoko e temiplé ko ha 'api ki he fonuá (toe fanongonongo mo ha taha), senitā ako'anga fakafai'efekau, misiona 'e 9 mo e ngaahi siteiki 'e 74. 'Oku ta'e-fakangatangata 'a e kaha'ú 'i he ngāue fakalaumāliē 'o hono fakaafe'i ke ha'u kotoa kia Kalaisi. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Vakai, *Deseret News 2013 Church Almanac*, 454.
2. *Autobiography of Parley P. Pratt*, ed. Scot Facer Proctor and Maurine Jensen Proctor (2000), 504.
3. Verle Allred, 'i Néstor Curbelo, *LDS in South America: Chile Sur*, vol. 1 (2008), 6.
4. Julio Jaramillo, 'i Néstor Curbelo, *LDS in South America: Chile*, vol. 1 (2006), 4–5.
5. Eduardo Adrian Lamartine Aguila, historic summary delivered to the author, Nov. 2013.
6. Eduardo Ayala, 'i Néstor Curbelo, *LDS in South America: Chile*, vol. 1 (2006), 44, 45.
7. Gordon B. Hinckley, 'i Rodolfo Acevedo A., *Alturas Sagradas: Templo de Santiago de Chile*, 100.
8. Néstor Curbelo, "Blossoming in the Desert," *Church News*, Nov. 9, 1996, 8–9.
9. Eduardo Ayala, 'i Néstor Curbelo, *LDS in South America: Chile*, vol. 1 (2006), 33.
10. Adriana Guerra de Sepúlveda, 'i Néstor Curbelo, *LDS in South America: Chile* (2006), 16.
11. Carl B. Pratt, 'i Néstor Curbelo, *Colombia: investigación histórica*, vol. 1 (2010), 16.
12. Jorge F. Zeballos, 'i ha tohi ki he tokotaha na'á ne fa'ú, Sānuali 2014.

Fai 'e Carol F. McConkie

Tokoni 'Uluaki 'i he Kau
Palesiteni Lahi 'o e
Kau Finemu'i

LOTO-TO 'A KE **FILI 'A E** **TEUNGA TĀÚ**

Ko e hā te tau lava ke ako i ki hotau ngaahi fohā mo e ofefine ke tokoni ke nau ma'u 'a e loto-to'a ke fili 'a e teunga tāū i ha māmani 'okū ne manuki i kinautolu he'enua ngaahi fili angatonū?

Ko e hā 'oku fu'u mahu'inga ai e teunga tāū? Ko e hā 'e mahu'inga ai ha hemi, kia i kofu pe ha falani ki he 'Eiki? Ko ha fa'e au ki ha fānau fefine 'e toko nima mo e fānau tangata 'e toko ua, hangē ko ia 'oku mou fakakaukau ki aī, 'oku fa'a 'ohake e taumu'a 'o e vala tāū i homau 'apī. Ka 'i ha 'osi ha ngaahi ta'u, ne u 'ilo 'oku lelei ange hono ako'i e teunga tāū 'aki hono ako'i e tokātelinē pea tā ha sipinga lelei. 'E tokoni 'a e tokātelinē ki he'etau fānau ke mahino e 'uhinga 'oku mahu'inga ai e teunga tāū, pea 'e fakahaa'i 'e he'etau sipingā e ngaahi tāpuaki 'o e teunga tāū i ha ngaahi founa fakafiefia.

Ko e Hā 'a e Teunga Tāū?

Ko e teunga tāū ko ha tefito'i mo'oni faka-'Otuā ia 'okū ne tokoni i kitautolu ke ako ke faka'aonga'i totonu hotau sinó i he mo'ui fakamatelié. Ko e 'uhinga 'o e teunga tāū i he *Tu'u Ma'u i he Tui* "ko e loto 'oku fakatōkilalo, pea taau i he teungā, teuteu, lea, mo e 'ulungāngā."¹ 'Oku 'ikai ko ha me'a ta'e 'aonga pe to'o ma'ama'a e teunga tāū. 'Oku 'ikai ngāue 'aki 'e he kakai teunga tāū honau sinó pe ko 'enua tō'ongā ke fekumi ki he lelei 'a e māmani pe ma'u ha tokanga ma'anautolu pe lavame'a pe ngaahi tō'onga 'oku fie ma'u.

Kātaki 'o manatu'i 'oku 'uhinga e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e teunga taau i heni ki he tangatā mo e fefine fakatou'osi, ngaahi foha mo e ofefine, pea manatu'i i he'etau ako'i mo fakamamafa'i e teunga tāū 'oku 'ikai ke tau tukuhifo'i 'a kinautolu 'oku tui piva tāta'olungā pe "ulu lanu kehekehe mo e ngaahi fuhinga mamā."² 'Oku tau fakamamafa'i ma'u pē pea ma'u e 'ofa faka-Kalaisi ki he fakafō'ituitui lolotonga 'etau tauhi totonu ki he tu'unga mo'ui kuo fokotu'u 'e he 'Eiki.

'Oku ou fakamo'oni 'oku 'oatu 'e he'etau fili ko ia ke hā mo tō'onga tāū ha pōpoaki mālohi 'oku mahino kiate

kitautolu hotau tūkungā ko e ngaahi foha mo e ngaahi ofefine 'o e 'Otuā pea kuo tau fili ke tu'u i he ngaahi potu toputapū.

'Oku ou sai'ia i he potufofolo ko 'eni: "Ikai 'oku mou 'ilo ko e fale tapu 'o e 'Otuā 'a kimoutolu, pea 'oku nofo'ia 'a kimoutolu 'e he Laumālie 'o e 'Otuā? . . . ko e faletapu 'o e 'Otuā 'oku mā'oni'oni, pea ko e faletapu ko iā 'a kimoutolu" (1 Kolinitō 3:16–17). Ko hotau sinó 'a e temipale hotau laumālie. 'Oku tau fakaafe'i ki hotau sino fakatemi-palé e takaua 'o e Laumālie Mā'oni'oni. 'Oku ou tui i he'etau fili ke tui e vala tāū pea fai ha ngaahi 'ulungaanga tāū, *'oku tau tui pea tau mo'ui 'aki ai 'etau fakamo'oni* ki he 'Otuā ko e Tamai Ta'engatā mo Hono 'Alo ko Sisū Kalaisi. 'Oku tau fakamo'oni 'aki 'etau fotu ki tu'ā ko e kau ākongā 'a Kalaisi kitautolu pea 'oku tau mo'ui 'aki 'Ene ongoongolelé.

Ko e Hā 'Oku Mahu'inga Ai e Teunga Tāū?

'Oku tau mo'ui i ha māmani 'o e lelei mo e kovī, pea 'e lava ke faka'aonga'i e sino fakatu'asinó ki ha taha pē i he lelei mo e kovī. Ka 'oku tau 'ilo ko ha me'a ofa fakatāutaha hotau sinó mei he 'Otuā. 'Oku toputapu ia. Na'e akonaki 'a 'Eletā Tēvita A. Petinā 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uā 'o pehē, "Ko ha angatu'u fakahāhā kiate kinautolu 'oku nau 'ilo'i mo mahino ki ai e palani 'o e fakamo'ui, 'a hono faka'uli'i 'o e sinó [vakai, Mosaia 2:36–37] mo hano faka'ikai'i hotau tu'unga totonu ko e ngaahi foha mo e ofefine 'o e 'Otuā."³ 'Oku tau fili ke tokanga'i mo malu'i hotau sinó koe'uhī ke tau hoko ko e me'angāue i he to'ukupu 'o e 'Otuā ke fakahoko 'Ene ngaahi taumu'a nāunau'ia (vakai, 'Alamā 26:3). Kapau te tau holi ke mo'ui 'aki e Fakamo'ui mo 'Ene ngāue, kuo pau ke tau fehu'i loto pē, Kapau na'e i heni 'a e Fakamo'ui, te tau ongo'i fiemālie nai i he vala 'oku tau tui?

Ko e teunga, fōtunga, fakakaukau mo e tō'onga tāu ko e fakamo'oni 'oku mahino 'etau ngaahi fuakava kuo tau fai 'okú ne tāpuaki'i, malu'i mo fakamālohia kitautolú 'i he'etau teuteu ke foki ki Hono 'aó. 'I he'etau papitaisó, ne tau mavahe ai mei he māmaní ki he pule'anga 'o e 'Otuá. Kuo pau ke kehekehe e me'a kotoa kiate kitautolu. Na'e ako'i 'e 'Eletā Lōpeti D. Heili 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apo-setolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá: "I he'etau fili ke 'i Hono pule'angá, 'oku tau mavahe ai—kae 'ikai fakamakehe-kehe'e—kitautolu mei he māmaní. 'E molumalu hotau valá, haohaoa e fakakaukau pea ma'á e leá."⁴

Ko e teunga tāu ko ha tefito'i mo'oni te ne tokoni'i kitautolu ke tau malu 'i he hala 'o e fuakavá 'i he'etau fakalaka-laka ki he 'ao 'o e 'Otuá. 'E tokoni 'a e taau 'a e valá mo e fōtungá ke teuteu'i kitautolu ke fai mo tauhi 'a e ngaahi fuakava toputapú. Ke tāpuaki'i mo malu'i 'a 'Ātama mo 'Ivi, ne 'oange 'e he 'Otuá kiate kinautolu 'a e ngaahi kili'i manu ke vala kimu'a pea tukuange kinaua mei he ngoué. 'I he founga tatau, kuo 'omai 'e he 'Otuá kiate kitautlul ha ngaahi fuakava ke fai 'i he matelié, 'oku fakahaa'i 'i hotau ngaahi kāmeni tempale toputapú.

Ko e hā e Ngaahi Tāpuaki 'o e Teunga Tāu?

Ko e hā te tau lava te tau lava 'o ako'i ki hotau ngaahi fohá mo e 'ofefiné ke tokoni ke nau ma'u e loto to'a ke fili ki he teunga tāu 'i ha māmani 'oku nau manuki'i mo fakanga'i kinautolu 'i he'enua fili lelei mo angatonú? 'Oku nau vakai nai 'oku tau faka'aonga'i hotau sinó ke tohoaki'i e tokangá pe ke fakalāngilangi'i e 'Otuá?

'Oku tokoni'i kitautolu 'e he fakakaukau, lea, fōtunga mo e 'ulungaanga tāu ke ma'u e ngaahi tāpuaki fakamālohia mo faka'e'i'eiki 'e tolu.

1. 'Oku fakaafe'i 'e he teunga tāu 'a e takaua ma'u pē 'o e Laumālie Mā'oni'oní. Na'e akonaki 'a 'Eletā Heili 'o pehē, "ko e teunga tāu 'oku makatu'unga ai 'etau taau ke ma'u 'a e Laumālié."⁵

Tau tokoni'i ke mahino ki he'etau fānaú he 'ikai ke nau fie fai ha me'a ke fakahala'i ai kinautolu e "me'a-foaki ta'e-mafakamatala'i 'o e Laumālie Mā'oni'oní" (T&F 121:26). Tokoni ke nau 'ilo'i 'oku 'alu fakataha 'a e ngaahi me'afaoaki fakalaumālie mahu'inga mo mālohí mo 'Ene takaua toputapú. Kuo tala'ofa 'a e 'Otuá, "te u foaki kiate koe mei hoku Laumālié, 'a ia 'e fakamāma'i ho 'atamaí, 'a ia 'e fakafonu ho laumālié 'aki 'a e fiefiá; . . . te ke 'ilo'i 'i he me'á ni, ko e ngaahi me'a kotoa pē te ke kole kiate aú, 'a ia 'oku kau

ki he ngaahi me'a 'o e mā'oni'oní, te ke ma'u ia 'i ho'o tui kiate aú" (T&F 11:13–14). Ko e 'iló, potó, mo e fakamo'oni; nēkeneká, nongá, mo e fiefiá—mo e ni'ihí 'o e ngaahi tāpuaki ma'ongó'onga te tau lava palōmesi ki he'etau fānaú 'i he'etau fakaafe'i kinautolu ke mo'ui angatonu pea taau ke ma'u e Laumālie Mā'oni'oní.

Ko e taha 'o e ngaahi faingata'a 'o e teunga tāu ko e toutou liliu ko ia 'a e ngaahi ākengá mo e ngaahi tō'onga fakasōsiale 'oku talí. 'Oku 'ikai pē liliu e tu'unga mo'ui 'a e 'Eikí. Ako'i 'a e kau talavou' mo e kau fine-muí ke nau ongo'i ngofua e Laumālié 'i he'enua fai 'a e ngaahi fili kau ki he valá, leá mo e ngāué. 'I he'enua mo'ui ofi ki he Laumālié, 'oku 'ikai fie ma'u ke nau hangē ko e māmaní.

Kuo ma'u 'e he'etau fānaú 'a e me'afaoaki 'o e Laumālie Mā'oni'oní, pea 'oku nau fononga 'i he hala 'o e fuakavá 'oku fakatau ki he tempalé pea te ne fakafoki kinautolu ki he 'ao 'o e 'Otuá. 'Oku nau fie ma'u kitautolu ke fakapapau'i mo fakamamafa'i kiate kinautolu 'e tataki, malu'i, fakanonga mo fakama'a kinautolu 'i he'enua mo'ui taau ke ma'u e Laumālie Mā'oni'oní.

2. Te tau Lava 'o ako'i hotau ngaahi fohá mo e 'ofefiné 'oku tokoni e fōtunga mo e 'ulungaanga tāu ke malu'i kitautolu mei he ngaahi ivi takiekina faka'auha 'o e māmaní. Ko e taha 'o e ngaahi mahafu kākā 'oku faka'ao'onga'i kiate kitautolu kotoá ko e tō'onga fakasōsiale 'oku pehē ko e me'a 'olokuonga e angama'á. Ko e angama'á ko ha malu'i mei he takiekina koví mo e malu'i 'o e angama'á mo e angatonú. Fanongo ki he ngaahi lea ko 'eni 'i he *Ki Hono Fakamālohia 'o e Tō'u Tupú*: "Kimu'a he malí,

Ako'i 'a e kau talavou' mo e finemu'i ke fakaongoongo ki he Laumali'e 'i he'enau fai 'a e ngaahi fili kau ki he vala, lea mo e ngaue. 'I he'enau mo'ui vaofi mo e Laumali'e, 'oku 'ikai fie ma'u ke nau hangē ko e māmaní.

... 'oua na'á ke fai ha fa'ahinga me'a . . . te ne fakatupu 'a e ngaahi ongo ko íá 'i ho sino pē 'o'ou."⁶ 'Oku fa'a fakatupu 'e he fōtunga mo e 'ulungaanga ta'etāu ha ngaahi ongo fakasekisuale pea te ne tukuhifo 'a e ngaahi faingata'á mo fakaafe'i e 'ahi'ahi lahi ange ke maumau'i e fono 'o e angama'á.

Na'e ako'i 'e 'Eletā Heili: "Ko e teunga tāu ko e taha ia 'o e ngaahi founa 'oku fakatefito mei ai 'a e haohaoá mo e angama'á, 'o tatau 'i he fakakaukau mo e ngaue. Pea koe'uhi 'oku takiekina mo fakahinohino 'e he teunga tāu 'etau ngaahi fakakaukau, hotau 'ulungāngā mo 'etau ngaahi filí, ko e kongā mahu'inga leva ia 'o hotau 'ulu-ngāngā."⁷ Ako'i pea fakamamafa'i e angama'á ke tokoni ki he kau talavou' mo e kau finemu'i ke mateuteu ke faka-fepaki'i mo malu'i e ngaahi mālohi 'o e fakatupú 'iate kinautolu. Tokoni'i kinautolu ke tauhi ke toputapu pea malu'i hono fakahaa'i 'o e 'ofá 'i he vaha'a 'o e husepānití mo e uaifí ki he nofomalí.

3. 'Oku faka'atā 'e he teunga tāu ke tau "tu'u ko e kau fakamo'oni 'o e 'Otuá 'i he taimi kotoa pē" (Mosaia 18:9).

Na'e folofola e Fakamo'ui: "Hiki hake ho'omou māmá ke ulo atu ki he māmaní. Vakai ko au 'a e maama ke mou hiki haké" (3 Nifai 18:24). 'Oku 'i ai ha fekau fakalangi ke tau hoko ko ha maama ki he māmaní, ke fakahaa'i e fiefiá 'i hono mo'ui 'aki e ongoongoleléi, ke ako'i e anga mā'oni-oní, pea ke langa e pule'anga 'o e 'Otuá 'i he māmaní. 'Oku tau fakahaa'i fakatātutaha e Maama 'o Kalaisí 'i he'etau teunga taau mo ma'a pea tauhi e ngaahi fekaú. Ko e teunga tāu ko ha fakamo'oni 'o 'etau fakamo'oni ki he Fakamo'ui pea ki he ongoongolelei 'o Sisū Kalaisí.

Hono 'ikai faka'ofa'ofa mo mohu tāpuekina 'a kinautolu 'oku tataki 'e he Laumalie Mā'oni'oní, 'okú ne malu'i kinautolu mei he ngaahi me'a fakamāmaní, pea tu'u ko e kau fakamo'oni 'o e 'Otuá ki he māmaní. Pea 'oku monū-ia 'a kinautolu 'oku nau fakamamafa'i mo ako'i e tokāte-line 'o e teunga tāu ki he ngaahi foha mo e 'ofefine kotoa 'o Saioné.

Hangē ko ia kuo tau fuakava ke muimui ki he Faka-mo'ui mo e holi ke ma'u 'a e kakato 'o e ngaahi tāpuaki 'o 'Ene Fakaleléi 'i he'etau mo'ui, 'oku 'i ai mo'oni ha kofu pē 'e taha. Na'e lekooti 'e Molonai, "'ā hake, pea tu'u hake mei he efú, . . . 'io, pea 'ai ho ngaahi kofu matamataleléi, 'E 'ofefine 'o Saione; . . . ko e ngaahi fuakava kuo fai 'e he Tamai Ta'engatá . . . ke fakamo'oni'ia" (Molonai 10:31; ko e toki tānaki atu hono fakamamafa'í).

Ko e ngaahi kofu faka'ofa'ofá e ngaahi pulupulu 'o e mā'oni'oní, 'oku tui 'e kinautolu 'oku nau tauhi 'enau ngaahi fuakavá. 'Oku tau teuteu'i nai 'etau fānaú ke tui e ngaahi kofu faka'ofa'ofa ko 'ení?

'Oku ou fakamo'oni ko e fakamo'ui 'oku 'ia Kalaisi pea ko kinautolu 'oku tauhi 'enau ngaahi fuakavá te nau "'ilo haohaoa ki he'enau fiefia aí mo 'enau mā'oni'oní, kuo fakakofu'i 'a kinautolu 'aki 'a e anga-haohaoá, 'io, 'aki 'a e pulupulu 'o e mā'oni'oní" (2 Nifai 9:14). ■

Mei ha lea na'e fai 'i he 'aho 2 'o Mē 2013, 'i he Konifelenise 'a e Kakai Fefine 'i he 'Univesiti Pilikihami 'Tongi.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. *Tu'u Mā'u 'i he Tui: Ko ha Huluhulu ki he Ongoongoleléi* (2004), 4.
2. Jeffrey R. Holland, "Israel, Israel, God Is Calling" Church Educational System devotional, Sept. 9, 2012, cesdevotionals.lds.org.
3. David A. Bednar, "'Oku Mau Tui ki he Angama'á," *Liahona*, Mē 2013, 43.
4. Robert D. Hales, "The Covenant of Baptism: To Be in the Kingdom and of the Kingdom," *Liahona*, Jan. 2001, 8.
5. Robert D. Hales, "Teunga Tāu: Ko e Faka'apa'apa ki he 'Eiki," *Liahona*, 'Aokosi 2008, 18.
6. *Ki Hono Fakamālohia 'o e To'u Tupú*, (2011), 36.
7. Robert D. Hales, *Liahona*, 'Aokosi 2008, 19.

KO 'EKU LOTU 'I HE TAHI FAKATOKELAŪ

I hoku ta'u 17, ne mau nofo 'i ha motu 'i he fakatonga 'o Noaué 'oku ui ko 'Anatapeloī. Ne ului 'eku tamaī ki he Siasī 'i 'Anatapeloī peā ne papitaiso au 'i ai he tahī.

Ne u hoko ko ha tangata toutai 'i he taimi ko iā pea taukei 'i hono tokanga 'i ha vaká. Ne fokotu'u au 'e he 'eku tamaī ke u tokanga 'i homau vaka tahi tekisi ne ngāue 'aki 'e he kakai 'o e 'ēliá.

Ne tā mai ha toketā 'i ha 'aho 'e taha 'i Felekifooti ki he noaté. Ne fie ma'u tokoni fakafaito 'o ha fefine 'oku nofo 'i ha houa 'e ua 'e 'alu vaka ki aī. Na'e kole mai 'a Toketā Hofemani pe

te u lava 'o 'ave ia ke sio ki ai, ka na'e hoha'a 'eku mātu'á ko ha matangi 'i he Potutahi Fakatokelaū. Ne mau lotu 'o kole ki he Tamai Hēvaní pe ko e hā e me'a ke faí. Ne mau ma'u ha tali 'oku totonu ke u fai ia.

I he 'eku tuku atu 'a *Tryg*, ko hoku vaka toutai fute 'e 31 (mita 'e 10) ki tahī, ne kovi e 'eá pea hou 'aupito. Hili hono fakaheka e toketaá, ne u folau atu leva ki he moaná. Ne fie ma'u ke ma fononga ki ha kolo he fakatokelau 'o Lisitaá, 'oku 'i he feitu'u makamaka fakatonga 'o e matāfanga 'o Nouaé—'oku 'iloa 'i he 'alotāmaki mo e ngaahi toetoenga vaká.

Na'á ku faka'uli atu 'i he lotolotonga 'o e matangi kae 'oua kuó ma a'u ki ha hū'anga makamaka, 'oku fute 'e 40 (mita 'e 12) nai hono fālahí, 'a ia 'oku fakatau ki he feitu'u 'okú ma taumu'a ki aī. Ne fu'u mālohi e peaú 'o 'ikai ke u lava 'o pule'i e vaká 'i he hū'angá, ne takina atu e vaká ki he hū'angá pea ha'aki 'i he makamaká.

Na'e fehu 'i le'ō lahi 'e he toketaá, "Ko e hā e me'a 'oku totonu ke ta faí?"

Ne u tali ange, "Kuo pau ke ta lotu."

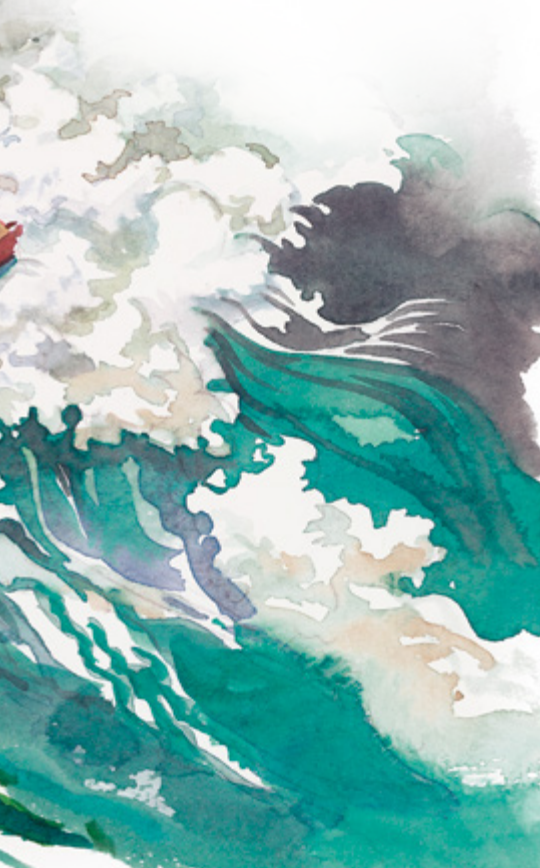
Ne u ki'i tu'u 'o lotu, 'o kole ki he Tamai Hēvaní ke ma'u ha fakahinohino. I he 'osi pē 'eku pehē 'ēmení, ne hā mahino mai ha tali. Ne u

manatu leva ki ha talanoa ne fai mai 'e ha tangata toutai motu'a. Na'á ne taumāta'u 'i he feitu'u tatau ko 'enī lolotonga ha matangi mālohi pea 'ikai lava ke ne a'u ki 'uta. 'I he'ene tatali ki he matangi, na'á ne fakatokanga'i e sipinga 'o e ha'u 'a e peaú. Hili e ha'u ha fo'i peau lalahi 'e tolu, na'e ki'i nonga 'i ha ki'i taimi—fe'unga ke lava 'o hū atu ai 'i he hū'angá.

Na'á ku toutai tu'o lahi 'i he 'ēliá ni ko 'enī ka na'e te'eki ke u fakatokanga'i e sipinga ko 'enī. Ka neongo iá, ne u 'omai e vaká ki mu'a ki he hū'angá, 'o tali ai ki he ha'u 'a e fo'i peau lalahi 'e tolu. Ko hono mo'oní, na'e

Na'e fu'u peau lalahi
pea 'ikai te u lava
'o pule'i e vaká 'i he
hū'angá.

nonga fakafokifā leva. Ne u fakahū atu e vaká 'i he tahi nongá pea hao malu atu mo Toketā Hofimani ki he matāfangá. Na'á ne fakavave atu ki he fefine ne puké ka u tatali pē 'i he vaká, 'o fakamālō ki he Tamai Hēvaní 'i hono tali 'eku lotú.

'I he foki mai 'a e toketaá hili ha houa 'e taha, na'á ne pehē, "Na'á ta fakahaofi ia!"

'I he fakafiefia 'o e ongoongó pea matafi mo e matangi, ne u faka'uli mai 'i he vaká ki 'api pea 'ikai hoko ha me'a.

'Oku ou fakamo'oni 'oku totonu ke tau lotu 'i he'etau fie ma'u ha tokoní.

'Oku ou 'ilo 'e tali ia 'e he Tamai Hēvaní. ■

Ola Toalea Senisoni, 'lutá, USA

'OKÚ NE 'OFEINA KOE

Na'á ku tangutu 'i he tuliki 'o e loki silesitalé he ve'e 'ōkaní 'i hono fakatapui 'o e Tempale Memifisi Tenesí. Na'e ha'u 'a Palesiteni Sēmisi E. Fausi (1920–2007), ko ha mēmipa 'o e Kau Palesitenisí 'Uluakí mei he 1995 ki he 2007, ke fakatapui e tempalé. Na'á ne nofo mo ha kau takimu'a kehe 'i mui he maiká. Na'e ha'u ha kuaea Siasi 'o tu'u 'i mui 'iate kinautolu.

Na'e hoko ha finemui ne u faiako 'a'ahi ki ai ko ha mēmipa 'o e kuaeá. Ne u lotua he fakatahá ke ne ma'u e me'a ne 'uhinga ai 'ene ha'ú. Na'á ne fakahā mai na'á ne ha'u ki he fakatapui 'o e tempalé ke 'ilo e tu'unga 'okú ne 'i ai mo e 'Eikí. Na'á ne fai e ngaahi

angahala mamafa 'i he kuo hili, pea neongo kuó ne fakatomala, ka 'okú ne kei faingata'a'ia pē ke ne ongo'i fiemālie ki ai pea na'á mo ha'ane ongo'i fiefia 'i he hiva he kuaeá.

Na'á ku sio fakamama'u kia Palesiteni Fausi, ne u ongo'i 'i he'ene hoko ko ha fakafofonga 'o e 'Eikí 'i he Kau Palesitenisí 'Uluakí, te ne lava fai ha me'a. Ka te u fakahā fefē kiate ia, pea 'e lava fefē ke ne fai ha me'a? Hili e fakatahá, te ne hū atu ki tu'a mei he lokí hangē ko 'ene hū maí, pea he 'ikai ha fakafe'iloaki, lulululu pe fetalanoa-'aki. Ne u lave'i 'okú ne femo'uekina pea 'i ai ha ngaahi taimi-tēpile fononga'aki ka na'á ku lotua pē.

Ne mohu fakakaukau 'a Palesiteni Fausi pea ne sio mai kiate au 'i ha taimi nounou—na'e sio fakamama'u mai kiate au. 'I he 'osi 'a e fakatahá, ne malama ha maama 'o e fiefia mei hono fofongá.

Na'á ne toe sio mai kiate au pea fakafokifā ne tu'u hake, tafoki, pea na'e fakamafao atu hono nimá. Na'e tuhu fakahangatonu atu ki hoku kaungāme'á. Pea na'á ne lea mālohi mo le'o lahi, "Oku 'ofeina koe 'e he 'Eikí!"

Na'e si'isi'i mo faingofua e me'a ne fai 'e Palesiteni Fausí ka na'e mālohi 'a ia ne ha'u pē mei he Laumālie Mā'oni'oní kiate ia he na'e 'ikai ke u lava ma'u ia. Na'e tāpuekina 'e he ngaahi fo'i lea ko iá hoku kaungāme'á pea hokohoko atu hono pukepuke 'eku tui 'oku 'afio'i 'e he 'Eikí e ngaahi fakaiiki 'o 'etau mo'uí pea "oku fakahoko 'e he fanga ki'i me'a iiki mo faingofuá 'a e ngaahi fu'u me'a lalahi" ('Alamā 37:6). ■

'Ālisi Vikatōlia Uesitoni-Sēuti,
'Ākenisā, USA

NA'Á KU FANONGO KI HE FĀNAÚ

Na'e 'ikai ke u toe fie ma'u ke ma'u au 'e he mafasia 'o e 'atamaí. Ka 'i he hili ha'aku hao mei ai 'i ha ta'u 'e 12 ne toe foki mai.

Na'á ku ilifia mo loto-mamahi. Ne u fehu'ia 'a e Tamai Hēvaní pea lotua ke ma'u ha mālohi ke ikuna 'i hoku faingata'a'ia. Na'á ku kole foki kiате ke 'oua 'e a'u 'o ta'u nima e mafasia hoku 'atamaí hangē ko ia he kuohilí.

Ne u ma'u mo hoku husepānití ha fānau 'e toko tolu, fānau tangata 'e toko ua mo ha 'ofefine 'o tāpuekina 'aki kimaua ha makapuna 'e toko 13. 'I hono 'ilo e me'a fakamamahi ne u fehangahangai mo iá, ne fokotu'u-tu'u 'e hoku 'ofefiné ke 'aukai mo lotu hoku fāmilí. Na'e fie lotu kotoa e makapuna 'e toko 10 ma'a Kulenimā, pea fie 'aukai e toko tolu ne toki papitaisó. Ko ha me'a fakafiemālie ke 'ilo 'e 'aukai mo lotu 'a hoku husepānití, fānau mo e makapuná ma'aku.

'I he'eku 'ā hake he 'aho hokó 'i ha'aku ki'i mohe, na'e 'ikai fu'u mālohi 'eku ongo'i mafasia hoku 'atamaí. Na'e toe lelei ange e 'aho hono hokó.

Na'e fie lotu kotoa e makapuna ta'u 1 ki he 10 ma'a Kulenimā, pea ko e toko tolu ne 'osi papitaisó ne nau fie 'aukai.

'I he 'aho hono nimá ne mole faka'aufuli 'a e ongo'i mafasia hoku 'atamaí. 'I he'eku fakakaukau ki he founa 'o e mana ko 'ení, ne ongo ki hoku laumālié ha le'o na'e pehē mai, "Ne u fanongo ki he fānau." 'Oku fanongoa kinautolu 'e he Tamai Hēvaní 'i he'e-nau lotoma'á pea tali 'enau lotu 'i he loto fakatōkikaló, tuí mo e 'ofá.

Na'e akonaki 'a e Fakamo'uí 'o pehē:

"Kapau 'e 'ikai liliu 'a kimoutolu, ke tatau mo e tamaiki ikí, 'e 'ikai te mou hū ki he pule'anga 'o e langí.

"Ko ia ia te ne fakavaivai 'i ia 'o hangē ko e tamasi'i sí'i ni, ko ia pē 'oku lahi 'i he pule'anga 'o e langí" (Mātiu 18:3–4).

Kuó u talanoa ki hoku makapuná 'o fakamālō ki he'enau 'aukai mo

lotu ma'akú. Ne u fakahā ange 'eku 'ofa kiате kinautolú. Ne u talaange ne fanongo e Tamai Hēvaní kiате kinautolu pea tali 'enau lotú.

'I he tupulaki hoku makapuná 'i he ongoongoleléi, 'oku ou 'amanaki te nau manatu 'i e taimi na'e folofola ai 'a e Tamai Hēvaní ki he'enau kui fefiné, "Ne u fanongo ki he fānau." Pea 'oku ou 'amanaki 'e fakamālohia 'e he a'usia ko iá 'enau fakamo'oni pea tokoni 'i kinautolu ke mālohi 'i he ongoongoleléi. ■

Soi Koloma, Kalefōnia, USA

KO E KEMIKALE KONA MANAKOA

I he'eku hū atu 'i he matapā 'i mu'á ke 'omai e nusipepá, ne u vakai ki ha me'a ne 'ikai lelei. Na'e 'i ai ha tu'unga lō kula ne fa'u he po'ulí 'i he vaha'a 'o e musié mo e lue'angá.

Neongo na'e te'eki fuolua 'eku nofo mo hoku husepānití 'i Tekisisi, USA, ne u 'ilo'i mei ha a'usia ne fu'u mamahi 'a e u'u 'a e loó, 'ikai ko honau lanú ne ma'u mei ai hono hingoa fakatenetené. Ne u 'alu leva ki he tau'anga me'alelé ne 'i ai e faito'o 'inisēkité. Ne u lau leva e fakahino-hino he takafí.

Na'e pehē "Oku manakoa 'a e faito'o ko 'ení ki he lō kulá. Te nau 'ave ia ki honau nofo'angá, 'oange ki honau kuiní pea 'e mate leva e tu'unga loó." Na'e fakahinohino mai 'i he takafí ke u afuhi ha ni'ihí 'i he funga tu'unga loó pea 'i he tafa'akí. 'E fai leva 'e he fanga loó hono toé.

Na'á ku ta'e tui. Hangē ne ngali poto 'aupito kiate au e lō kulá, ne nau lava ke langa ha tu'unga lō mā'olunga 'i ha pō pē 'e taha. Ne u ta'e tui te nau tō ki ha kemikale kona, ka na'á ku afuhi pē ia ai.

Hili ha ki'i taimi ne u fakatokanga'i e tu'unga loó 'oku nau feleleaki. Ne u tu'u mei he mama'ó ka u sio pē. Ne nau hoha'a hangē 'oku 'i ai ha 'uha mana mei he langí. Ne nau to'o e fanga ki'i kongokonga faito'o hinehiná

'o nau fepakipaki 'i he'enu feinga fakavave ke fetuku e kemikale koná ki honau tu'unga loó.

Ne u mamata pē mo 'ohovale. Na'a nau loto fiamālie 'i hono 'oatu e kemikale koná ki honau 'apí. Ko hono mo'oní na'e 'ikai ko ha fakalahi 'a e pehē "manakoa." Na'e 'i ai ha founa na'e lava ai e kautaha kemikalé 'o ngaohi ha me'a 'oku kovi—mo faka-tu'utāmaki—ke hā lelei 'aupito.

Na'e te'eki ke u sio 'i ha sippinga lelei ange 'o e founa 'e lava ai e koví ke hā ngali leleí. Ne u fakakaukau ai ki he founa 'oku fai ai 'e Sētane 'a e me'a tatau. Na'á ku ongo'i fiamālie ke 'ilo'i neongo te ne lava 'o afuhi ha kemikale kona 'i hotau 'apí, he 'ikai ke ne lava 'o 'omai ia ki loto—kae 'ouá kuó u faka'atā ia. Te u ta'ofi fēfē ia 'i tu'á?

Ne u fakakaukau ki ha taha 'o e ngaahi potufolofola 'oku ou sai'ia aí: "He vakai, 'oku foaki 'a e Laumālie 'o Kalaisí ki he tangata kotoa pē, koe'uhi ke ne 'ilo'i 'a e leleí mei he koví." 'I he laumālie ko iá, ne fakamatala 'a Molo-mona te tau "'ilo'i ai 'i ha 'ilo haohaoa" pe 'oku mei he 'Otuá pe meia Sētane (Molonai 7:16).

Na'e hoko e a'usia 'o e vakai ki ha fanga lō ne fakakonahí 'o fakafonu au 'i he hounga'ia ke u lava mo hoku husepānití 'o fili pea 'ilo pe 'e faka'atā

ha me'a ki homau 'apí. Ko homa fatongiá ke ako'i 'ema fānaú ke muimui 'i he Laumālie 'o Kalaisí ke nau 'ilo foki e kemikale koná 'i ha'anau fetau-laki mo ia.

'I he'eku tu'u 'i aí, 'o vakai ki hono fetuku 'e he fanga ki'i 'inesēkité e faito'ó ki honau punungá, ne u tukupā ai ke fai hoku lelei tahá ke ta'ofi e kemikale koná mei homau 'apí. ■

'Alisoni L. Lenitolo, 'lutā, USA

Na'e fakahinohino'i au 'i he takafí ke afuhi ha kongā 'i 'olunga pea takatakai 'i he tu'unga loó. 'E fai 'e he fanga loó hono toé.

Ko Hono Taukave 'i E ME'A 'OKU Tau Tui ki Aí

'Oku tau mo'ui 'i ha māmani 'oku sio e nī'ihī ki he kovi ko e lelei pea lelei ko e kovi, pea kuo pau ke tau poupu'i e lelei. Ko e ngaahi faka-mo'oni 'eni e kakai lalahi kei talavou 'oku nau taukave'i e me'a 'oku nau tui ki aí. Na'e 'ikai te nau fakakikihi pe 'ita pe ta'e 'ofa. Na'a nau fakahaa'i e "lototo'á mo e faka'apa'apá fakatou-'osi"¹ pea ko hono olá, ne nau faka-mālohia e nī'ihī kehé (vakai, 3 Nīfai 12:44–45).

NA'E 'IKAI TALI 'E HOKU TOKOUÁ KE INU SEMIPEINI

'I Falaniseé, ko e me'a pau e ngāue fakakautau. Na'e fili hoku tehina ta'u 20 ko Loiti ke 'alu 'o ako ke hoko ko ha lafitani. 'I he 'osi 'ene akó, na'e fai ha polokalama fakafuakava ki he kau 'ōfisa fo'ou. Pea te nau fetongitongi 'i hono lau e fakapapaú. Pea te ne inu ha ipu semipeini 'oku 'i ai ha mata-la'i lose—ma'u lōua. Na'e kamata e tukufakaholo ko 'enī meia Napolioni Ponapate, pea talu mei ai mo e te'eki ta'e fai ia 'e ha 'ōfisa.

Na'e talaange 'e Loiti ki he kēnoló 'oku 'ikai fakangofua 'e he'ene tui fakalotú ke inu 'olokaholo. Na'e 'i ai ha fu'u lōngonoa 'i he kole 'a Loiti ke faka'atā iá. Ne tu'u hake e kēnoló. Ne 'ikai fakamālohī 'a Loiti ke inu e semipeinī, ka na'á ne talamonú kiate ia ki hono tauhi 'ene ngaahi tefito'i mo'onī neongo 'a e faingata'á, pea fakahaa'i 'okú ne laukau ke talitali e tangata angatonu ko 'enī ki he'ene kongá kaú. Na'a nau fetongi 'a e semipeinī pea kau 'a Loiti ki he polokalama fakafuakava'i.

Piea 'Aniana, Falanisē

NA'E FAKAAFE'I AU KI HA PAATI FAKAFIEFIA

Hili e 'univēsiti ne u ngāue mo hoku tokoua ko Kuleisī ki ha kautaha mo ha Kāingalotu kehe. Na'e 'ikai kau ki he Siasī 'emau pulé. 'I he fakama'u hoku tokouá, ne palani 'e he'emau pulé ha paati fakafiefia ke faka'ohovale'i 'aki ia. Ne u 'amanaki pē te ne faka'apa'apa'i 'emau tu'unga mo'uí, ka na'á ne 'ota ha kava mālohi, kau tau'olunga tangata, mo ha vitiō ta'e fé'unga.

Kimu'a he polokalama ma'á e ta'ahine malí, ne u ongo'i e fakalotolahi'i au 'e he ue'i 'a e Laumālie Mā'onī'oni ke fakamanatu ki he'eku pulé 'etau tu'unga mo'uí. Ne u ala ki hoku kahoa Finemuí pea fakakaukau ki he ngaahi ngāue mo e feilaulau kotoa ne u fai 'i he'eku 'i he Finemuí ke fakakakato 'eku tohi fakalalaka fakatāutahá. Na'á ku lotu ke tataki au ke u lototo'a ange 'i he taimi ko 'enī. Ne u 'ave ha pōpoaki telefoni fekau'aki mo 'eku ngaahi hoha'á ki he'eku pulé, peá u fakakaukau 'e lotomamahi. Ka neongo iá, ko 'eku faka'amu taupotu tahá ke fakahōifua ki he Tamai Hēvaní.

'I he kamata 'a e paati fakafiefiá, ne 'ikai talanoa pe malimali mai 'eku pulé. Ka neongo iá, na'á ne kaniseli e kau ta'olungá mo e vitiō.

'I he ngaahi 'aho kimui hili 'a e pātí, na'e 'ikai talanoa mai 'eku pulé pe te ma kakata fakataha hangē ko ia ne fa'a hoko kimu'a he pātí. Ka neongo iá, ne u ongo'i fiamālie koe'uhí ne u 'ilo ne hōifua 'a e 'Otuá 'i he me'a ne u fai. Hili ha uike mei ai, na'e toe foki pē hoku vā mo e pulé ki he tu'unga 'i mu'á. 'Oku ou 'ilo ne fakamolū 'e he 'Otuá hono lotó pea tokonī'i ia ke ne fakatokanga'i 'oku ou mo'ui 'aki e me'a 'oku ou tui ki aí. Lami Lapitaki, Tele'a Kakaianí, Filipaini

NA'Á KU FANONGO KI HE NGA'AHU LEA TA'EFE'UNGA 'I HE KALASI

'I hoku ta'u 18 nai, ne u to'o ha kalasi ako tuitui. 'I ha 'aho 'e taha na'e ngaue 'aki 'e ha tamaiki fefine 'e toko tolu ne nau nofo ofi mai pe ha ngaahi lea ta'efe'unga. Na'e 'ikai ke u 'ilo'i pe te u tukunoa'i ia ke 'oua hoko ha fepaki pe ko 'eku poupou'i 'eku tu'unga mo'ui 'o kole kiate kinautolu ke tuku. Faifai pe pe'a u lea fakalelei ange, "Ka'taki 'e lava ke mou tokanga ki he lea 'oku mou faka'aonga'i?"

Ne sio fakamama'u mai e lahi taha 'i he tamaiki fefine mo pehe mai, "Te mau talanoa fa'iteliha pe kinautolu."

Na'a ku pehe ange, "Ka 'oku pau nai ke mou kapekape? 'Oku fakamamahi ia kiate au."

Na'a ne pehe, "Pea 'oua te ke fanongo."

Na'e kamata ke u 'ita mo pehe, "'Oku faingata'a ke 'oua te u fanongo he 'oku mou talanoa le'o lahi."

Na'a ne pehe, "Tukunoa'i ia."

Na'a ku fo'i. Ne u loto 'ita ki he tamaiki fefine, kae tautautefito kiate au. 'I kai ke u tui te u hiki hoku le'o 'o le'o lahi. Na'e kei kapekape pe e tamaiki fefine, pea ko 'eni ne mau 'ita kotoa.

Hili 'eku ongo'i fiamalie, ne u sio 'oku hoko ha palopalema ki he misini tuitui 'a e tamaiki fefine. Ne u 'ilo e me'a na'e hoko he na'e hoko e palopalema tatau kiate au kimua. Ne u fakahaa'i ange e founa hono ngahi. Ne u sio ki he liliu 'i he fotunga 'o e ta'ahine lahi. Na'a ne pehe mai, "fakamolemole." Ne 'ikai ke u tui—'e kole fakamolemole mai. Ne u talaange, "fakamolemole atu pe mo au. Na'e 'ikai tonu ke u fu'u 'ita pehe."

Na'a ku foki leva ki he'eku misini tuitui pea 'ikai ke u toe fanongo ki ha kapekape. Na'e ako'i au 'e he a'usia ko ia mahalo he 'ikai lava 'etau le'a 'o liliu e to'onga 'a e ni'hi kehé, ka 'e lava ia 'e he anga'ofa mo e ngaue tokoni.

Keiti Paike, 'Iuta, USA

NA'Á KU TAU KAVE'I 'A E NGĀUE FAKAFAIFEKAU

Na'á ku kau ki he Siasí 'i hoku tá'u 19, ko e fika ua au 'i ha fānau tangata 'e toko tolu peá u Siasi toko taha 'i hoku fāmilí. Hili ha taimi nounou mei hoku papitaisó, ne kamata ke u ongo'i 'a e holi ke ngāue fakafaifekau. Hili ha tá'u, ne talamai 'e he Laumālié 'oku totonu ke u 'alu. Ne u talanoa mo 'eku fá'éé, na'á ne ongo'i 'oku 'ikai totonu ke u 'alu. Ne toloi 'i ha tá'u 'e taha, ka na'e 'ikai pē mole 'a e holi ke u ngāue fakafaifekau. Lolotonga e tá'u ko iá, ne u ako e folofolá, fakahū ha pa'anga, teuteu 'eku ngaahi me'a fakapepá, fai kotoa e ngaahi sivi fakafaito'ó, pea—'i he 'osi hono fakakakato e me'a kotoa—na'á ku tatali ki he 'Eikí. Taimi nounou, ne u ma'u ha uiu'i ke ngāue 'i he Misi-ona Palāsila Kemipinasí.

Na'e kei fakafepaki pē 'a 'eku ongo-mātu'á. Na'á ku 'aukai mo lotua mo fakahā ki he Tamai Hēvaní fekau'aki mo 'eku ngaahi manavasí'í kotoa. Na'á ku kole ke Ne ue'i e loto 'o 'eku tamai fakaemāmaní. Na'á Ne fai ia. Ne u 'ohovale he kau mai 'eku tamai ki he polokalama fakamāvae ne teuteu ma'aku 'e hoku kaungāme'á 'i he Tokonaki fak'osi peá u mavahé. Pea ne 'ave au 'i he Mōnité 'e he'eku tamai ki he mala'e vakapuná.

Ne u ongo'i e 'ofa 'a e 'Otuá lolotonga 'eku ngāue fakafaifekau 'i he'eku malangá'i e ongoongoleléi. Na'e 'ikai ngata e hoku 'eku fá'éé ko e fá'éé, pea 'i he'eku foki ki 'apí, ko ia na'e fuofua fekita maí.

Na'á ku 'ilo ko e ngāue fakafaifekau 'oku mahulu hake ia 'i ha fatongia pē; ko ha faingamālie mo ha taimi faka'ofa'ofa ke fakalalaka mo ako.

Keleasoni Uelingatoni 'Amolimi Pulito, Palaipa, Palāsila

'OKU OU FAKAMO'ONI KI HE 'OTUÁ

'I he'eku hoko ko ha tokotaha ako tá'u 'uluaki 'i he 'univēsiti lelei taha homau fonuá, ne u ongo'i 'a e fie ma'u ke fai hoku lelei tahá. Ne 'i ai ha fakatanga, pea kamata ke u fehu'ia 'eku tui ki he ongoongoleléi 'i he fakamatala e tokolahi 'o 'eku kau palōfesá ki he me'a 'oku nau pehē 'oku "mo'oní." Ne uesia ha tokolahi 'o hoku kaungā akó. Na'e faingata'a e ātakai ko 'ení ki hono pukepuke e ngaahi tú'unga 'ulungaanga faka-Kalitiané. Ne u fakakaukau ke u lí'aki ia ka na'á ku fili na'e lelei ange ke u nofo. Ne u pehē kapau ko e ní'ihí pē 'oku fé'unga ke hū ki he 'univēsiti ko 'ení, pea ko e tokosi'i pē 'o kinautolu ko ha Kāingalotu, pea 'oku totonu ke u nofo pea taukave'i e mo'oní.

Na'e ako'i 'e he'eku palōfesa paiolosí, ko ha tokotaha na'e 'ikai tui 'Otuá e saienisí ta'e 'i ai ha tui ki ha Tokotaha Fakatupu. Ka 'i he lahi ange 'eku fanongo ki aí, ko hono fakamahino'i ange ia kiate au 'oku 'i ai ha Tokotaha Fakatupu—ko e 'Otuá, ko 'etau Tamai—na'á Ne fakatupu 'a e ngaahi me'a kotoa pē. Na'e fakakikihi ha ní'ihí na'e 'ikai mahino 'a e fakakaukau ko 'ení. Na'e fakalalahi ange 'emau fetalanoa'akí. Ne u loto vekeveke ke hiki hoku nimá pea fakamatala 'oku ou tui ki he 'Otuá ko e Fakatupú la.

Kuo hokosia e taimi ke fai ai ha fakamatalá. 'I hoku 'apiakó, na'e angamaheni 'aki pē ke pasipasi e kakaí, kaila pe muu'i kinautolu 'oku nau fakahā 'enau fakakaukau. Ne u tu'u loto to'a 'o lea mahino ki he tafa'aki fakafepaki: "Mahalo he 'ikai mahino kiate kimoutolu 'a e tui ki he 'Otuá, ka 'e 'i ai e 'aho 'e mahino kotoa ai kiate kimoutolu 'o hangē ko ia 'oku hoko kiate au he taimi ní."

Talu mei he taimi ko iá, ne 'ikai ke u ongona hano muu'i au 'i he'eku fakahā 'eku tuí. Talu mei he taimi ko iá, ne u fakalalaka 'i he tú'unga fakaakó, fakasōsialé mo fakalaumālié. Na'e kamata ke u kau longomo'ui ki he ngaahi 'ekitiviti 'a e tamaiki akó, pea ne fili au ki ha ngaahi tú'unga lahi 'i he akó.

Na'á ku 'ilo 'oku tokoni lahi e mo'ui 'aki e me'a 'oku mo'oní 'o tatau ai pē pe 'e tú'o taha 'etau ngaahi fili 'i he kaha'ú.

Vēnisi A. Moleseni Jr., Minitanao, Filipaini

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Vakai, Jeffrey R. Holland, "Ko e Mahu'inga—mo e Tāpuaki—'o e Tu'unga Faka-ākongá," *Liahona*, Mē 2014, 6.

Ko 'Eku

FAKAMO'ONI

Fetaiakí

Fai 'e Ivy Noche

Na'e ako'i 'e he ongo fai-fekau e ongoongoleleí ki hoku fāmilí 'i homau 'apí 'i Singapoá. Na'e 'ikai kau 'eku tamaí ki he Siasí, ka na'e kau 'eku fa'eé. Na'á ne ako'i kimautolu kau kia Sisū Kalaisi mo 'Ene ongoongoleleí. Ne u lotu vēkeveke 'i he'eku kei sí'í ke talaange ki hoku kaungā-me'á ko ha Tokotaha Siasi au.

Na'á ku falala ma'u pē ki he ngaahi akonaki 'eku fa'eé. Ka 'i he'eku hoko ko ha tokotaha lahi kei talavou, ne fehu'i mai 'e ha faifekau pe na'e tu'o fiha 'eku lau e Tohi 'a Molomoná. Kuo 'osi fai mai e fehu'i ko 'ení kimu'a, ka ne u fakatokanga'i he taimí ni tupu meí he te'eki ke u lau e Tohi 'a Molomoná, ne 'ikai ke u 'ilo ai pe 'oku mo'oni.

Ko ha Fo'i Mo'oni Ta'e Toe Veiveiua

Na'e 'ikai lava ke u toe kalofi ha fo'i mo'oni ta'e toe veiveiua: 'oku

Kiate aú, 'oku fetaiakí e mo'oni 'o e ongoongoleleí 'a Sisū Kalaisí mo e mo'oni 'o e Tohi 'a Molomoná. Kapau 'oku mo'oni 'a e ongoongoleleí, pea 'oku mo'oni leva 'a e Tohi 'a Molomoná.

fetaiakí 'a e mo'oni 'o e ongoongoleleí 'o Sisū Kalaisí mo e mo'oni 'o e Tohi 'a Molomoná. Kapau 'oku mo'oni 'a e ongoongoleleí, pea 'oku mo'oni foki mo e Tohi 'a Molomoná. Koe'uhí na'e 'ikai ke u 'ilo pe na'e mo'oni e Tohi 'a Molomoná, 'oku ou ta'epau'ia 'eni 'i he me'a kotoa ne u tupu hake 'o tui ki aí. Ne u puputu'u, pea ne 'i hoku lotó ma'u pē 'a

e fehu'i—"Oku mo'oni nai e Tohi 'a Molomoná?"

Na'e fakatupu 'i he tupulaki hoku vā fetu'utaki mo e Fakamo'ui ko Sisū Kalaisí ha holi ki he mo'oni. 'I he 'aho ne u fakatokanga'i ai he 'ikai pē fe'unga 'eku ako kia Sisū Kalaisí ta'e te u lau fakamātoato e Tohi 'a Molomoná ko e 'aho ia ne u lotu fiefia ai ke 'ilo pe 'oku mo'oni.

Uiui'i ko ha Faiako

Na'á ku lotu ke ma'u ha fakahinohino. Lolotonga e taimi ko 'ení, na'e ui au 'e he'eku palesiteni fakakoló ke u faiako fekau'aki mo e Tohi 'a Molomoná 'i he kalasi Tokāteline 'o e Ongoongoleleí. Na'á ku tali e uiui'i he ne u ongo'i mahalo na'a ko e tali ia 'a e 'Eikí ke tokoni mai ke u 'ilo e mo'oni 'o e Tohi 'a Molomoná pea ke ofi ange ki he Fakamo'uí.

Na'e faingata'a 'a e faiakó. Hili e ngaahi fuofua Sāpaté, na'á ku 'ilo'i he

‘ikai pē ke lelei kae ‘oua ke u tui ki he Tohi ‘a Molomoná.

Fai ‘o ha Ngaahi Talanoa Fakakongokonga

Na‘á ku kamata ke ako e Tohi ‘a Molomoná ‘i he uike kotoa pē pea ‘ikai fuoloa kuó u fiefia ‘i hono lau. Na‘e hoko kongokonga e ngaahi talanoa ‘i he Tohi ‘a Molomoná pea ne u ofi ange ai kia Sīsū Kalaisi.

Na‘á ku lau kau ki hono ‘alo‘i ‘o Kalaisi, ‘a ia ne mamata ki ai ‘a Nifai ‘i ha vīsone:

“Na‘á ku mamata ‘o vakai ki he fu‘u kolo lahi ko Selusalemá, kae‘uma‘ā mo ha ngaahi kolo kehe foki. Pea na‘á ku vakai ki he kolo ko Nasaletí; pea ‘i he kolo ko Nasaletí na‘á ku vakai ki ha tāupo‘ou, pea na‘e fu‘u hoihoifua ‘aupito ia mo hinehina. . . .

“Pea [na‘e pehē mai e ‘āngeló] kiate au: Vakai, ko e tāupo‘ou ‘okú ke sio ki aí ko e fa‘ē ia ‘a e ‘Alo ‘o e ‘Otuá, ‘i he anga ‘o e kakanó” (1 Nifai 11:13, 18).

Na‘á ku lau ‘o kau ki he palani ‘o e fiefia pea ‘ilo ‘oku fie ma‘u ‘a e tui kia Sīsū Kalaisi ki hotau fakamo‘uí. Na‘e akonaki ‘a ‘Amuleki:

“‘Oku ou ‘ilo‘i ‘e hā‘ele mai ‘a Kalaisi ki he fānau ‘a e tangatá, ke to‘o kiate ia ‘a e ngaahi maumau-fono ‘a hono kakaí, pea te ne fai ‘a e fakalelei ki he ngaahi angahala ‘a e māmaní;

he kuo folofola ‘aki ia ‘e he ‘Eiki ko e ‘Otuá.

“. . . Hangē ko e palani lahi ‘a e ‘Otuá Ta‘engatá kuo pau ke fai ha fakalelei, pe ‘e mala‘ia ‘a e fa‘ahinga kotoa ‘o e tangatá” (‘Alamā 34:8–9).

Na‘á ku lau fekau‘aki mo e tokoni ‘a Sīsū Kalaisi ki He‘ene fanga sipi kehe ‘i ‘Amelika ‘o ono‘ahó, peá u ‘ilo ko e ‘Otuá ia ‘o e pule‘anga kotoa pē. Na‘á Ne folofola ki he kau Nifai: “Pea ko e mo‘oni ‘oku ou pehē kiate kimoutolu, ko kimoutolu ia ‘a e fa‘ahinga ‘a ia na‘á ku lau ki ai ‘o pehē: ‘Oku ai mo ‘eku fanga sipi kehe ‘oku ‘ikai ‘i he loto‘aá ni; te u ‘omi mo kinautolu foki, pea te nau fanongo ki hoku le‘ó; pea ‘e ‘i ai ‘a e loto‘ā pē taha, mo e tauhi pē taha” (3 Nifai 15:21).

Na‘e Ma‘u Fakakongokonga ‘Eku Fakamo‘oní

‘I he‘eku lau ‘a e Tohi ‘a Molomoná, na‘e maama ange ‘eku tui kia Sīsū Kalaisi pea mahino lahi ange ‘Ene palaní (vakai, ‘Alamā 32:28).

‘Oku ou fakamo‘oni ko e Tohi ‘a Molomoná ‘a e maka-tu‘u-loto ‘o ‘etau tui fakalotú. Kuo fakahā mai ‘e he Laumālie Mā‘oní‘oní kiate au ko Siosefa Sāmitá ko e palōfita mo‘oni ia na‘á ne toe fakafoki mai ‘a e Siasi ‘o e ‘Otuá ki he māmaní pea liliu e Tohi ‘a

Molomoná mei he lau‘i peleti koulá. ‘Oku fakamo‘oni e Tohi ‘a Molomoná kia Sīsū Kalaisi pea fetakinima mo e Tohi Tapú. ‘Okú na fakatou fakamo‘oni ko Sīsū Kalaisi ko e ‘Alo mo‘oni ‘o e ‘Otuá pea ko e ‘Otuá Ia ‘o e ngaahi pule‘anga kotoa pē, kae ‘ikai ko ha taha pē. ■

‘Oku nofo ‘a e tokotaha na‘á ne fá‘ú ‘i Singapoa.

KO E MAKATU‘U-LOTO ‘O ‘ETAU TUI FAKALOTÚ

“‘Oku hangē pē e holo ‘a e ‘ālesó ‘o kapau ‘e to‘o ‘a

e maka-tu‘u-loto mei ai, mo e kei tu‘u pe holo ‘a e Siasi fakalūkufua fakataha mo e mo‘oni ‘o e Tohi ‘a Molomoná. . . . Kapau ‘oku mo‘oni ‘a e Tohi ‘a Molomoná—pea kuo lau miliona ‘a e kakai kuo nau fakamo‘oní‘i kuo nau ma‘u ‘a e fakamo‘oni ‘a e Laumālie ‘oku mo‘oni ia—kuo pau leva ke tali ‘e he kakaí ‘a hono taukave‘i kuo Toe Fakafoki Mai ‘a e ongoongolelei pea mo e ngaahi me‘a kotoa pē ‘oku fekau‘aki mo iá.”

Palesiteni Ezra Taft Benson (1899–1994), ‘i he *Malanga‘aki ‘Eku Ongoongolelei: Ko ha Fakahinohino ki he Ngāue Fakafifekau* (2004), 122.

FILI FA'ITELIHÁ PE TAU'ATĀINA KE FILI KI HE TOTONÚ?

'Oku hanga 'e hono faka'aonga'i fakapotopoto 'o e tau'atāina ke fili 'o 'ai ke tau lava pē 'o toe fili pea fakatupulaki 'etau malava ke fili totonú.

Fai 'e Michael R. Morris

Ngaahi Makasini 'a e Siasí

Oku ou kei manatu 'i pē 'eku loto vēkeveke 'i he 'eku teuteu ke talanoa ki he pīsopé ke u 'alu 'o ngāue fakafaipekaú. Ne u fakakaukau pe 'oku ou fe'unga nai. Hangē ko e Palōfita ko Siosefa Sāmitá, na'e 'ikai ke u "halaia 'i ha ngaahi angahala lalahi pe kovi 'aupito" (Siosefa Sāmita—Hisitōlia 1:28), ka na'á ku kei tailiili pē.

Na'á ku manavasi 'i koe'uhí he ne u fakakaukau ki hoku kaungāme'a ko Tení (kuo liliu e hingoá). 'I ha ngaahi mähina na'e talanoa 'a Teni kau ki he'ene hanganaki atu ke ngāue fakafaipekaú. Ka na'e liliu ia hili 'ene talanoa mo e pīsopé.

Koe'uhí na'e fai 'e Teni ha ngaahi 'ulungaanga ta'e taau mo ha kau finemui, na'á ne talamai kuo 'ikai ke toe lava 'o ngāue fakafaipekaú. Na'e 'ikai ke kei tau'atāina ke fili ke ngāue fakafaipekaú.

Ko Tení, 'i he lea 'a Palesiteni Poiti K. Pēká, ko e Palesiteni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, kuó ne tō ki he 'ahi'ahi 'a Sētané "ke

[ne] faka'aonga'i hala 'etau tau'atāina ke filí.”¹

'Oku ma'u e tau'atāina mo'oní 'i hono ako'i 'e he *Ki Hono Fakamālohia* 'o e *To'u Tupū*, 'i he'etau faka'aonga'i 'etau tau'atāina ke filí ke fili ke talangofuá. Na'e 'ilo 'e Teni 'oku mole e ta'u'atāinā 'i he fili ke talangata'á.

“Neongo 'okú ke tau'atāina ke fili 'a e me'a te ke faí, ka 'oku 'ikai ke tau'atāina ke fili hono nunu'á. Pe 'oku lelei pe kovi 'a e nunu'á, ka 'oku muiaki mai ia ko e ola fakanatula pē 'o e ngaahi fili na'á ke faí.”²

Ko ha Kau Fakafofonga Ma'atautolu

Koe'uhí 'oku ako'i 'e he folofolá 'oku tau “tau'atāina ke fili,” “[tau'atāina ke fai ha ngāue],” pea tau'atāina ke fai ha fa'ahinga me'a “ko [etau] fili tau'atāina” (2 Nifai 2:27; 10:23; T&F 58:27; Hilamani 14:30), 'oku tau fa'a faka'aonga'i e fo'i lea “fili fa'itelihá.”

Ka na'á ke 'ilo nai 'oku 'ikai 'asi e kupu'i lea “tau'atāina ke filí” 'i he folofolá? Ko hono mo'oní 'oku ako'i 'e he folofolá “ke lava e tangata kotoa pē 'o ngāue 'i he tokāteline mo e tefito'i mo'oni 'o kau ki he kaha'ú, 'o fakatatau ki he *tau'atāina ke fili ki he totonú* 'a ia kuó u foaki kiate iá, koe'uhí ke lava 'o 'eke'i me'i he tangata kotoa pē 'a 'ene ngaahi angahala 'a'aná” (T&F 101:78; ko e toki tñaki atu hono fakamamafa'i).

Na'e ako'i 'e 'Eletā D. Toti Kulisitofasoni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'o pehē: “Ko e fo'i lea *tau'atāina ke filí* 'i he'ene hā [he folofolá] 'o tatau ai pē pe 'oku tu'u toko taha pe fakataha mo e fo'i lea *ki he totonú*. . . . 'I he'etau faka'aonga'i e fo'i lea *tau'atāina ke fili ki he totonú*, 'oku tau fakamamafa'i ai e 'eke'i meiate kita e me'a ke fai pe ta'e faí 'a ia ko ha konga mahu'inga 'o e me'afuaki

fakalangi 'o e tau'atāina ke filí. Ko e kakai angatonu mo e kau fakafofonga kitautolu ma'atautolu, 'oku tau'atāina ke fili ka 'oku 'eke'i foki meiate kitautolu 'etau ngaahi filí.”³

Na'e pehē 'e Palesiteni Peekā, “Oku faka'uhinga'i e tau'atāina ke filí 'i he folofolá ko e “tau'atāina ke fili ki he totonú” 'i he vaha'a 'o e lelei mo e koví.”⁴ 'Oku 'uhinga 'a e me'afuaki faka-'Otua ko 'eni 'oku “tau'atāina 'a e tangatá . . . ke fili 'a e tau'atāina mo e mo'ui ta'engatá, tu'unga 'i he fakalaloa lahi 'o e fa'ahinga kotoa 'o e tangatá, pe fili 'a e pōpulá mo e maté, 'i he'enu nau pōpula mo mo'ulaloa ki he mālohi 'o e tēvoló” (2 Nifai 2:27).

Ko e Tau 'a Sētane mo e Tau'atāina ke Filí

Koe'uhí 'oku 'i ai e fatongia mahu'inga 'o e tau'atāina ke fili ki he totonú 'i he palani 'o e fakamo'uí, 'a ia ne feinga 'a Sētane ke faka'auha 'i he maama fakalaumālié. Na'e kapusi ia ko 'ene angatu'ú pea 'okú ne feinga 'eni “ke kākāa'i mo fakakuihi 'a e tangatá, pea ke tataki pōpula 'a kinautolu 'i he'ene fa'itelihá” (Mōsesē 4:3–4).

'Oku fie ma'u 'e Sētane ke tau fai 'a e ngaahi fili te ne fakangatangata 'etau tau'atāinā, tataki ki he ngaahi tō'onga mo e ma'unimā koví, pea 'ikai ha mālohi ke fakafepaki'i e ngaahi 'ahi'ahi. Ko e lelei 'o e ongoongolelei 'okú ne 'ai ke tau 'ilo 'etau ngaahi filí mo e nunu'a 'o 'etau ngaahi filí. 'Oku hanga 'e hono faka'aonga'i fakapotopoto 'o e tau'atāina ke filí 'o 'ai ke tau lava pē 'o toe fili pea fakatupulaki 'etau malava ke fili totonú.

Ko e Sipinga 'a e Fakamo'uí

'I hono fakamatala'i e palani 'o e fakamo'uí 'i he Fakataha Lahi 'i he Langí, na'e fakahaa'i mai 'e he Fakamo'uí e founga ke faka'aonga'i totonu e tau'atāina ke fili ki he totonú. Na'á Ne pehē, “E Tamai, ke fai pē 'a ho finangaló, pea ke 'o'ou 'a e lāngilangí 'o ta'engata” (Mōsesē 4:2). Koe'uhí he na'á ne loto fiemālie ke fai e finangalo 'o e Tamai 'i ai pea pehē ki he Ngoue ko Ketisemaní pea 'i he kolosí (vakai, Mātiu 26:39; Luke 22:42), na'e totongi 'e Sisū 'a 'etau ngaahi fili koví pea 'omai 'a e hala 'e lava ke fakamole-mole'i ai kitautolu 'i he fakatomalá.

Kapau te tau muimui ki he sipinga 'a e Fakamo'uí, kae 'oua 'e pehē, “Te u fai e me'a 'oku ou fie ma'ú,” te u fakahā, “te u fai e finangalo 'o e Tamai.”⁵ Te tau ma'u 'i he founga ko 'eni 'a e tau'atāinā mo e fiēfiā 'i hono faka'aonga'i 'etau tau'atāina ke fili ki he totonú.

'I he'eku 'alu ke talanoa mo e pīsopē 'i he'eku fuofua 'initaviu ke ngāue fakafaifekaú, ne u hounga'ia ne u fai ha ngaahi fili lelei. Hili ha ngaahi mahina si'i ne u ngāue ma'á e 'Eikí 'i Kuatemala—ako'i e ni'ihi kehé ki he palani 'o e fakamo'uí mo e fatongia mahu'inga 'o e tau'atāina ke fili ki he totonú 'i he palani ko iá. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Boyd K. Packer, “Oku ou 'Ilo'i e Ngaahi Me'á ni,” *Liahona*, Mē 2013, 8.
2. *Ki Hono Fakamālohia* 'o e *To'u Tupū*, (2011), 2.
3. D. Todd Christofferson, “Moral Agency,” *Ensign*, June 2009, 47.
4. Boyd K. Packer, “Oku ou 'Ilo'i e Ngaahi Me'á ni,” 8.
5. Vakai, Wolfgang H. Paul, “The Gift of Agency,” *Liahona*, May 2006, 35.

“Oku ou feinga ke mapule'i 'eku fakakaukau, ka 'oku lahi fau e ngaahi 'ahi'ahí. Te u lava fēfē 'o ma'u ha ngaahi fakakaukau 'oku ma'a ange?”

Oku faingata'a ke mapule'i ho'o ngaahi fakakaukau, ka 'oku malava ke fai pea ma'u ai e ngaahi tāpuaki: “I ho'o feinga ke mapule'i ho'o ngaahi fakakaukau, te ke lava leva ke ikuna'i ha ngaahi 'ulungaanga, 'a e ngaahi 'ulungaanga ma'ulalo fakafo'ituituí. Te ke lava 'o ma'u ha loto-to'a, lava'i 'a e ilifiá, pea ma'u mo ha mo'ui fiefia.”¹

Fakakaukau'i foki e ngaahi tāpuaki ko 'ení:

- 'E tokoni atu e ngaahi fakakaukau ma'á ke “'āsili mālohi 'a ho'o falalá 'i he 'ao 'o e 'Otuá,” pea “'e hoko 'a e Laumālie Mā'oni'oní ko ho takaua ma'u ai pē” (T&F 121:45–46).
- 'E tokoni atu e ngaahi fakakaukau ma'á ke ke fakatokanga'i e ue'i fakalaumālié, koe'uhí he 'oku folofola 'a e Laumālie Mā'oni'oní ki ho lotó mo e 'atamaí (vakai, T&F 8:2–3).
- 'E tokoni atu 'a e ngaahi fakakaukau ma'á ke ke talangofua ki he 'uluaki fekau ma'ongo'ongá: ke 'ofa ki he 'Otuá 'aki ho lotó kotoa, laumālié, mo e 'atamaí (vakai, Mātiu 22:37).

'Oku lahi ha ngaahi me'a te ke lava 'o fai ke ke fakakaukau ma'a aí, 'a ia te ke lava 'o sio ki ai 'i he ngaahi fakakaukau he ngaahi peesi ko 'ení. Ka ko e taha 'o e ngaahi tefito'i me'a te ke lava 'o fai—pea ko ha founga māmalie ia—ke ikuna'i 'a e “tangata fakakakanó.” 'Oku sai'ia 'a e tangata mo e fefine fakakakanó 'i he ngaahi fakakaukau 'ulí. Ko e founga 'eni ke ikuna'i aí: “He ko e tangata fakakakanó ko e fili ia ki he 'Otuá . . . pea 'e pehē ai pē 'o ta'engata pea ta'engata, kae 'oua kuó ne talangofua ki he ngaahi fakahinohino 'a e Laumālie Mā'oni'oní, pea lí'aki 'a e tangata fakakakanó kae hoko ko ha tangata mā'oni'oni 'i he fakalelei 'a Kalaisi ko e 'Eikí pea hoko 'o anga tatau mo ha tamasi'i si'i, angavaivai, angamalū, loto-fakatōkilalo, fa'a kātaki, fonu 'i he 'ofa” (Mosaia 3:19).

Ko e hā ha me'a 'e taha te ke lava 'o fai he 'ahó ni ke fakaafe'i 'a e Fakalelei 'a e Fakamo'uí ke fakahoko e liliu ko 'ení 'i ho'o mo'uí?

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Boyd K. Packer, “Mūsika Taau, Ngaahi Fakakaukau Taau,” *Liahona*, 'Epeleli 2008, 31.

Mitiá mo e Kaungāme'á

Ko ha kamata lelei ke fili e ngaahi faiva, hiva mo e tohi 'oku langaki mo'uí. Fili 'a e kaungāme'a te ke lava 'o puke-

puke ai e talanoa tāú mo fai e ngaahi 'ekitiviti angamā'oni'oní. 'I ha 'i ai ha ngaahi me'a lelei ange ke fakakaukau ki aí, 'e faingofua ange ke to'o e ngaahi fakakaukau koví, pea 'e si'isi'i 'ene hokó.

'Emipā S., ta'u 18, 'i Pilitisi Kolomupia, Kānata

Lotú

'Oku tau ofi ange ki he Tamai Hēvaní 'i he 'etau lotú pea tokoni'i au ke u fakakaukau lelei ma'u pē. 'Oku faka-mālohia 'e he ako folofola faka'ahó 'eku loto falala ki hono ikuna'i 'o e ngaahi 'ahi'ahí; 'oku lava ke u sio 'i he folofolá ki he ngaahi sipinga 'o e kau ākongā faivelenga 'o Kalaisí. 'Oku tokoni foki 'a hono vahevahe 'eku fakamo'oni ke ma'a ma'u pē 'eku fakakaukau.

Tasa M., ta'u 17, Kieví, 'Iukuleini

Ngaahi Folofolá

'Oku tokoni 'a hono lau e folofolá kimu'a he akó he pongipongi kotoa pē. 'I he taimi pē 'oku ou fakakaukau kovi aí, 'oku

ou fetongi 'aki leva ia ha me'a 'oku lelei angé. Kae 'oua 'e pehē, “'Ikai, 'oua 'e fakakaukau pehē” ('a ia ko ha me'a lelei ke fai), fetongi 'aki ia ha fakakaukau. Manatu'i, 'okú ke pule'i ho'o fakakaukau, 'ikai ko Sētane. Ko e ngaahi foha mo e 'ofefine loto-to'a kitautolu 'o e Tamai Hēvaní pea 'oku 'i ai ha misi-ona ke feinga ma'u pē ke lelei ange.

Niki C., ta'u 16, 'Ākanisasi, USA

Lelei pe Tonu?

He 'ikai ke ke lava 'o mapule'i ma'u pē ha fakakaukau 'oku ha'u, ka te ke lava 'o pule'i pe te ke tauhi ia. Te ke

lava 'o fehu'i: 'E 'i ai nai ha lelei 'o e fakakaukau ko 'eni ma'aku? Te ne tokoni'i nai au ke u 'alu 'i he hala totonu? 'I ha ha'u ha fakakaukau kovi, hiva'i ha fo'i hiva lelei, fakakaukau ki ha manatu melie pe lotu. Ko hono fetongi pē 'o e ngaahi fakakaukau kovi 'aki ha me'a lelei.

Lisa P., ta'u 17, 'i Tenima'ake

Sipinga 'a Lihai

'I he 1 Nifai 15:27, na'e talaange 'e Nifai ki hono ngaahi tokouá, na'e 'akilotoa 'enau tamaí 'i he'ene misi

ki he fu'u 'akau 'o e mo'uí 'e he fulikivanú. Ka na'e 'ikai ke fakatokanga'i 'e Lihai 'a e fulikivanú he "[na'e] mo'ua 'a 'ene fakakaukau 'i ha ngaahi me'a kehe." 'Oku mo'oni 'eni he 'ahó ni. Kapau te tau holi ke fakafonu kitautolu 'aki e mā'oni'oni, lotua ia, pea nofotaha 'i he ngaahi me'a 'o e mā'oni'oni, pea fakafonu 'etau fakakaukau 'aki e ngaahi me'a 'o e mā'oni'oni mo e angatonú pea he 'ikai ikuna'i kitautolu 'e he ngaahi fakakaukau 'ulí.

Haiti W., ta'u 16, 'Alesona, USA

Ngaahi Himí

'E lava e ngaahi himí 'o tokoni'i kitautolu ke fakakaukau ma'a ange. 'Oku fakatupulaki 'e he mūsika lelei 'a e laumalié. 'I he'eku lava 'o fanongo ki he ngaahi himí, 'okú ne fakatupulaki ma'u pē au ki he tu'unga nonga mo fakasilesitiale

angé. 'Oku nau tokoni'i au ke u manatu'i e 'ofa 'a e Tamai Hēvaní ma'atautolu takitahá, pea faingofua ange ke ta'ofi 'a e 'ahi'ahí.

'Amenitā A., ta'u 18, 'Amasona, Palāsila

Ako Folofola Fakafāmilí

'I he taimi 'oku ha'u ai ha fakakaukau kovi, 'oku ou feinga ke manatu'i ha ngaahi potufolofola ne u lau mo hoku fāmilí 'i he pongipongi. 'Oku lau folofola fakataha hoku fāmilí he pongipongi kotoa he 6:00. 'Oku fu'u pongipongia ka ko ha tāpuaki pea 'ai ke u ongo'i mālohi lolotonga e 'ahó.

Elena W., ta'u 16, Suisalani

Sākalamēnití

'Oku pehē 'i he lotu tāpuaki'i 'o e sākalamēnití kapau te tau to'o kiate kitautolu e huafa 'o Kalaisí, tauhi

'Ene ngaahi fekaú, pea manatu ma'u ai pē kiate Ia, te tau ma'u ma'u pē Hono Laumalié ke 'iate kitautolu. 'I he'etau manatu'i Iá, 'oku tau feinga ai ke teke'i 'a e ngaahi fakakaukau

FAKAKAUKAU KI HE NGAahi ME'Á NI

"'I he'etau ngaahi fononga ta'epau ko 'eni 'i he māmani, 'oku ou fakatau-

ange te tau muimui 'i he fale'i mei he 'Aposetolo ko Paulá 'a ia te ne malu'i kitautolu mo tau nofo ma'u ai 'i he halá: 'Ke 'ilonga 'a e ngaahi me'a 'oku mo'oni, ke 'ilonga 'a e ngaahi me'a 'oku matamata lelei, ke 'ilonga 'a e ngaahi me'a 'oku totonú, ke 'ilonga 'a e ngaahi me'a 'oku mā'oni'oni, ke 'ilonga 'a e ngaahi me'a 'oku faka'ofa'ofá, ke 'ilonga 'a e ngaahi me'a 'oku ongoongolelí; kapau 'oku ai ha lelei, pe ha me'a ke fakamālo'ia, tokanga ki he ngaahi me'a ko iá' [Filipai 4:8]."

Palesiteni Thomas S. Monson, "Vakai ki he Kuo-hilí pea Laka Ki Mu'a," Liahona, Mē 2008, 90.

fakamāmani pea tokanga taha ki he ngaahi me'a ta'engatá. 'I he'etau manatu'i ma'u pē Iá, 'e liliu 'o lelei ange 'etau ngaahi fakakaukau, hólí mo e to'ongá.

Makei M., ta'u 18, Tutā, USA

FEHU' I KA HOKO MAÍ

"'I he puke 'eku fa'éé, ne mau 'aukai mo lotu ma'ana, ka na'e mālōlo pē. Te u ma'u fēfē nai ai e nongá?

'Omai ho'o talí, pea kapau 'e fie ma'u, ha la'i tā 'ata lelei kimu'a he 'aho 15 'o Nōvema 2014, 'i he liahona.lds.org (lomi'i "Submit Your Work"), imeili ki he liahona@ldschurch.org, pe meili (vakai ki he tu'asila he peesi 3).

Kuo pau ke fakakau mai 'i ho'o imeilí pe tohi 'a e ngaahi fakamatata ko 'eni mo e fakangofuá: (1) hingoa kakató, (2) 'aho fáleléí, (3) uóti pe koló, (4) siteikí pe vahefonua, (5) ho'o tohi fakangofuá, mo e fakamo'oni hingoa 'a ho'o mātu'á kapau 'okú ke si'i hifo 'i he ta'u 18, ('e tali pē 'a e 'imeilí) ke pulusi ho'o talí mo e taá.

'E lava ke 'ētita'i 'a e ngaahi talí koe'uhí ke lōloa fé'unga pe mahino.

**NGAAHI LĒSONI
'O E SĀPATĒ**
.....
Tefito 'o e Māhina Nī:
**Hoko 'o Anga
Faka-Kalaisi
Lahi Ange**

Founga 'o Hono Fai e Ngaahi Fehu'i 'Oku Mahu'ingá

*'I hono fai e ngaahi fehu'i totonú, 'e tokoni ia ke fakaava
e loto 'o e kakaí ki ha fakamóoni 'o e móoni.*

Fai 'e David A. Edwards
Ngaahi Makasini 'a e Siasí

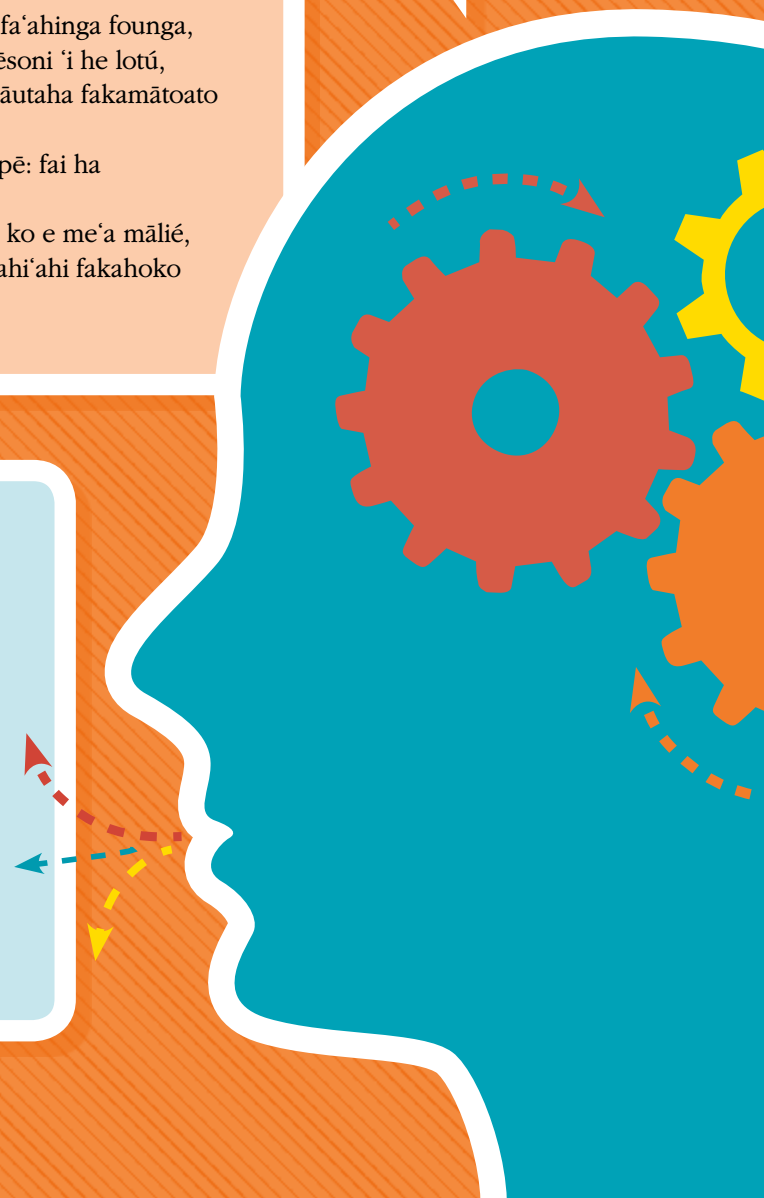
Okú ke ma'u ha ngaahi faingamālie ke ako'i 'i ha fa'ahinga founga, tatau ai pē pe ko ha fepōtalanoa'aki 'i ha pasi, lēsoni 'i he lotú, fakamatala 'i he 'initaneti' pe ko ha talanoa fakatāutaha fakamātoato mo ha kaungāme'a.

Ko e ki'i tokoni 'eni ki he ako'i 'i ha fa'ahinga tūkunga pē: fai ha ngaahi fehu'i.

'Oku fakatau 'a e ngaahi fehu'i lelei ki ha ako lelei, pea ko e me'a mālié, ko hono fai 'o e fehu'i lelei ko ha me'a te ke lava 'o ako, 'ahi'ahi fakahoko pe ako ke fai lelei'i. Ko hono foungá 'eni.

Fai e Ngaahi Fehu'i 'Oku Mahu'ingá

Ko e ngaahi fehu'i 'aongá 'a ē 'oku nau 'ai ke ke fakakaukau mo ongo'i mo'oní, 'a ē 'oku nau tataki koe ki he mo'oní, fakamo'oní mo e liliú. Te nau lava 'o ako'i e ngaahi kaveinga kehekehe, ka 'oku 'i ai pē ha ngaahi me'a 'oku fai tatau: (1) 'oku 'ikai ke nau fakangalingali pe hā ngali mo'oni (neongo 'e lava ke hoko ko hano toe muimui'i e ngaahi fehu'i mo'oní), (2) 'oku 'i ai 'eneu kaunga ki he'etau mo'ui faka'ahó, pea (3) 'oku nau fakatukupaa'i kitautolu ke foaki lahi ange 'i ha tali pē ki he polokalama ne tomu'a fa'ú.

Manatu'i e 'UHINGA 'OKU TAU FAI AI HA NGAHI FEHU'I

'Oku fakakau kitautolu 'e he fehu'i ko 'eni 'aki hono fakahaa'i mai ha konga 'oku fie ma'u ke fakafonu 'i hotau 'atama'i. 'E lava ke hoko 'a e founa ko 'eni tautautefito 'i hono fai e ngaahi fehu'i 'oku fakatupu fakakaukau fakatāutahā:

1. 'Oku kamata ke sai'ia e kaka'i 'i he me'a 'okú ke lea 'aki.
2. 'Oku nau faka'aonga'i 'enau tau'atāina ke filí ke fakakaukau mo fai ha tali.
3. 'Oku faka'atā 'e hono faka'aonga'i ko 'eni 'o e tau'atāina ke filí e Laumālie Mā'oni'oni ke fakamo'oni'i kiate kinautolu 'a e mo'oni.¹

'I ho'o fakakaukau ki he founa ko 'eni, te ke ongo'i 'o 'ilo e fa'ahinga fehu'i ke 'eké mo ia 'oku totonu ke ta'ofi.

Hangē ko 'eni: 'Ikai ko e fehu'i pē, "Ko e hā 'oku mhu'inga ai 'a hono lau e folofolá?" Mahalo te ke fehu'i, "'Oku liliu fēfē ho'o mo'u'i 'i hono ako e folofolá?"

Manatu'i 'OKÚ KE AKO'I E KAKAI, 'IKAI KO E LĒSONI PĒ

Kapau 'okú ke 'ilo e kakai 'okú ke ako'i pea fakakaukau ki he'enau ngaahi fie ma'ú, te ke fili e ngaahi fehu'i fakataumu'a ke tokoni'i kinautolú, kae 'ikai ke fakamahino'i pē ha ngaahi fakakaukau.

Hangē ko 'eni: 'Ikai ko e fehu'i pē, "Ko e hā e ngaahi sitepu 'o e fakatomalá?" mahalo te ke fehu'i, "Te ke fakalelei'i fēfē ha me'a 'i ho'o 'ilo kuó ke fai ha fehalaaki?"

Ako mo Fakakaukau Lahi

Ke teuteu ke ako'i 'a e ongoongolelei, ako e folofolá mo e ngaahi akonaki 'a e kau palōfita mo e kau 'apostolo 'o onopōni, pea lotu ke 'iate koe 'a e Laumālie Mā'oni'oni mo kinautolu 'okú ke ako'i (vakai, T&F 42:14; 50:21-22).

Kapau 'okú ke fie fehu'i ki he kaka'i e ngaahi fehu'i fakatupu fakakaukau, 'oku fie ma'u ke ke fai e fakakaukau tatau. Fakakaukauloto ki he me'a 'okú ke akó. Te ke fakatokanga'i ko e me'a 'okú ne 'ai ke ke fakakaukau mo'oni 'a e ngaahi fehu'i 'okú ke fehu'i lotu peé. Tokanga ki he ngaahi fehu'i 'oku fakatupu fakakaukau kiate koé. Ko e ngaahi fehu'i 'eni 'oku nau fakatupu ha fakakaukau mo ha fakamo'oni lahi ange, ko e ngaahi fehu'i tatau te ke lava 'o fai 'i ho'o tokoni ki he ni'ihiki kehé ke ako kau ki he ongoongolelei.

Hangē ko 'eni: 'Ikai ke fehu'i pē, "Te tau ma'u fēfē 'a e 'ofa faka-Kalaisi?" mahalo te ke lava 'o fehu'i, "'Okú ke pehē ko e hā hono 'uhinga e Molonai 7:48 'i he'ene pehē ke lotu ke ma'u e 'ofa faka-Kalaisi 'aki 'a e ivi kotoa 'o e lotó?"

TĀ FAKĀTĀA'I 'O E NGAĀHINĀUNĀU 'E SERGEY MARKOV/HEMERA/THINKSTOCK;
TĀ FAKĀTĀA'I 'O E ULU 'E HE JOHANNES/STOCK/THINKSTOCK

Fakahoko Māmālie e Ngaahi Fehu'i Loloto Angé

Taimi 'e ni'ihi 'oku lelei taha ke fakahoko māmālie e ngaahi fehu'i 'oku nau fakatupu ha fakakaukau lahi angé pea fakakaukauloto kiate kitá, mahalo te ke fie ma'u ke fai ha fehu'i 'i he kamatá 'oku faingofua ke tali pea muimui'i 'aki ha ngaahi fehu'i kehe 'oku fakatau ki ha ngaahi tali fa'a fakakaukau. Ko e ni'ihi 'eni 'o ha ngaahi sipinga faingofua:

Fehu'i Fakafe'iloaki	Fehu'i ki Hono Muimui'i
Na'e ta'u fiha 'a Siosefa Sāmita 'i he'ene 'alu ki he Vao'akau Tapú?	Ko e fē taimi kuó ke lotu ai ki he Tamai Hévaní mo e fa'ahinga holi mo'oni na'e ma'u 'e Siosefá?
'Okú ke tui nai ki he 'Otuá?	Ko e hā 'oku fai 'e he 'Otuá 'i ho'o mo'uí?
Ko e hā kuó ke fai kimuí ni ke tokoní'i e ni'ihi kehé?	'Oku liliu fēfē ho'o fakakaukau ki he ngāue tokoní 'i ho'o 'ilo ko e fānau kotoa kitautolu 'a e 'Otuá?

Kapau te ke fekumi ki he fakahinohino 'a e Laumālie Mā'oni'oní 'i ho'o fai 'a e fehu'i ko 'ení, mahalo 'e lahi ange he taimí ni ho'o fai e ngaahi fehu'i totonú. He 'ikai te ke 'ilo. Mahalo te ne liliu ha mo'ui 'a ha taha. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. "Kuo pau ke ke faka'aonga 'i ho'o tau'atāina ke filí ke fakamafai'i 'aki e Laumālié ke ne ako'i koe" (Richard G. Scott, "Ke Ma'u Ha Tataki Fakalaumālie," *Liahona*, Nōvema 2009, 8).

TOKONI KI HONO FAI 'O E NGAHI FEHU'I

- Tatali ki he ngaahi talí.
- Faka'aonga'i 'a e ngaahi fehu'i vakai'i ke kamata'i ha fakakaukau lahi ange.
- Faka'ehi'ehi mei he ngaahi fehu'i 'oku fakatupu kē pe faka'ai'ai 'a e fakakikihí.
- Fai he taimi 'e ni'ihi e ngaahi fehu'i 'oku nau fakatupu e fakakaukau fakalongolongó.

Ki ha tokoni lahi ange, vakai, 'Oku 'ikai ha Ui' e Mahu'inga Ange 'i he Faiakó: Ko ha Ma'u'anga Fakahinohino ki hono Ako'i 'o e Ongoongo-lelei (2000), 76–77.

KAU 'I HE FEPOTALANOAKÍ

Ngaahi Me'a ke Fakalauloto ki ai 'i he Sapaté

- Kuo fai atu nai 'e ha taha ha fehu'i 'okú ne 'ai koe ke ke 'ilo lahi ange ki he ongo-ongolelei pe liliu ho'o mo'uí 'i ha founga?
- Na'e faka'aonga'i fēfē 'e he Fakamo'uí 'a e ngaahi fehu'i 'i He'ene faiakó?

Ngaahi Me'a Te ke Lava ke Fai

- 'I ho'o ako e folofolá he uike ní, hiki ha lisi 'o ha ngaahi fehu'i 'okú ke fakakaukau ki ai.
- 'I he lotú, fai ha fehu'i ko ha kongá 'o e fealelelea'aki fakakalasi.

Fai 'e 'Eletā
Jeffrey R. Holland
'O e Kōlomu 'o e Kau
'Aposetolo 'e Toko
Hongofulu Mā Uā

FOUNGA HONO MA'U E MĀLOHÍ PEA LAVAME'Á

Oku 'ilo 'e hamou ni'ihī e tu'unga 'oku mou fie 'i aí mo e feitu'u 'oku mou fie 'alu ki ai 'i ho'omou mo'uí, pea 'ikai 'ilo ia 'e hamou ni'ihī. 'Oku 'i ai hamou ni'ihī 'oku nau ma'u ha ngaahi tāpuaki lahi pea lahi mo ha ngaahi me'a faka'ofó'ofa ke fili mei ai. 'Oku ongo'i 'e ha ni'ihī 'i ha taimi 'o tatau ai pē pe ko e hā hono 'uhingá, 'oku 'ikai tāpuekina kinautolu pea si'isi'i ha ngaahi hala ke nau fou ai.

Tatau ai pē pe ko hai koe mo e feitu'u 'okú ke 'i aí, 'i ho'o fekumi 'i he mo'uí, 'oku ou 'oatu e "halá, mo e mo'óni, pea mo e mo'uí" (Sione 14:6). Tatau ai pē pe ko e fē 'okú ke pehē te ke 'alu ki aí, 'oku ou kole ke ke "ha'u kiate Ia" (vakai, Mātiu 11:28–30) ko e 'uluaki sitepu mahu'inga 'i he fononga ko íá, ke ma'u ho'o fiefiá, mālohí mo e lavame'a fakafo'ituituí.

'I he fuofua fanongo 'a 'Anitelū mo Filipe ki he folofola 'a Kalaisí, na'á na ongo'i mo'oni, pea tokanga taha 'o na muimui 'iate Ia 'i He'ene mavahe mei he matangá. 'I He'ene ongo'i 'oku muimui 'i Iá, na'e tafoki 'a Kalaisi pea fehu'i ki he ongo tangatá, "ko e hā 'okú mo kumí?" (Sione 1:38). 'Oku pehē 'e he ngaahi liliu kehé, ko hono 'uhingá, "Ko e hā 'okú mo fie ma'ú?"

Na'á na tali ange, "Okú ke nofó 'i fē?" pe "Ko e fē feitu'u 'okú ke nofo aí?"

Pea folofola 'a Kalaisi, "Ha'u 'o mamata." Hili pē mei ai ha ki'i taimi nounou na'á Ne ui 'a Pita mo ha ni'ihī 'o e kau 'Aposetolo fo'ou 'aki e laumālie tatau 'o e fakaafé, "Muimui 'iate Au" (vakai, Mātiu 4:19).

'Oku hangē kiate au 'oku faka-ma'unga e uho 'o 'etau mo'uí ki he ongo me'a ko 'ení 'i he kamata'anga 'o e ngāue 'a e Fakamo'uí 'i he mate-lié. Ko e kongá 'e tahá 'a e fehu'í, kiate kinautolu kotoa, "Ko e hā 'okú mo kumí? Ko e hā 'okú mo fie ma'ú?" Ko e fika uá 'a 'Ene tali ki he founga ke ma'u aí. Tatau ai pē pe ko hai kinautolu, mo 'etau ngaahi palopalemá, 'oku tatau ma'u pē 'Ene talí 'o ta'engata: "Ha'u kiate Au." Ha'u 'o vakai ki he me'a 'oku ou faí mo e founga hono fakamoleki hoku taimí.

Ako 'iate Au, muimui 'iate au, pea te u 'oatu ai kiate koe 'a e tali ki ho'o ngaahi lotú mo e nonga ki ho lotó.

Si'oku kaungāme'a kei talavou, 'oku 'ikai te u 'ilo ha toe founga ke ke lavame'a pe fiefia pe ongo'i malu ai. 'Oku 'ikai te u 'ilo ha toe founga ke ke lava ai 'o to'o ho'o ngaahi mafasiá pe ma'u 'a e me'a ne ui 'e Sēkope ko e "fiefia ko ia kuo teuteu ma'á e kau mā'oni'oni" (2 Nifai 9:43). Ko e 'uhinga 'oku tau fai ai e ngaahi

fuakava molumalu makatu'unga 'i he feilaulau fakalelei 'a Kalaisí, pea ko e 'uhinga ia 'oku tau to'o kiate kinautolu Hono huafá.

Ko Sisū 'a e Kalaisí, ko e 'Alo 'o e 'Otua mo'uí. Ko Hono Siasi mo'oni mo mo'uí 'eni. 'Okú Ne faka'amu ke tau ha'u kiate Ia, pea muimui 'iate Ia, pea Ne 'omai e fakafiemālié. Pea 'okú Ne faka'amu ke tau 'oange e fakafiemālié ki he ni'ihī kehé. Tuku mu'a ke tau ma'u ha tui fe'unga ke tali 'a e lelei 'o e 'Otua mo e 'alo'ofa 'a Hono 'Alo Tofu Pē Tahá. Tuku mu'a ke tau ha'u kiate Ia mo 'Ene ongoongoleléi pea mo'ui ai. ■

Mei ha faeasaiti 'a e 'Univēsiti Pilikihami 'Iongi na'e fai 'i he 'aho 2 'o Mā'asi 1997.

KUÓ KE FAKA'AONGA FĒFĒ 'ENI?

“Oku finangalo 'a Sisū Kalaisi ke tau muimui 'iate Ia. 'Oku fie ma'u ke tau tokoni ki he ni'ihī kehé pea 'oua 'e ngalo he 'ikai te Ne teitei faka-ngalo'i kinautolu.”

Sesilia E., Filipaini

.....

“Ke ha'u ki he Fakamo'uí, kuo pau ke tau fai hotau lelei tahá 'i hono mo'ui 'aki 'Ene si'ingá pea tuku ke Ne 'iate kinautolu 'i he momeniti kotoa pē 'o e 'ahó.”

'Alisoni L., Alesona, USA

—HISITŌLIA FAKAFĀMILĪ—

‘OKU OU FAI IA

‘E malava ke faingofua mo fakafiefia ‘a hono kamata’i. ‘Oku fai ‘e he tōu tupu ‘i he māmaní ‘a e hisitōlia fakafāmilí pea fai ha ngaahi tokoni.

Te u kamata ‘i fe? Mahalo te ke fakakaukau kuo ‘osi fai ‘e ho kāingá e ngāue kotoa ‘oku fie ma‘u ke fai. Pe ‘okú ke fo‘ou ki he hisitōlia fakafāmilí pea hangē ‘oku fu‘u faingata‘á. Tatau ai pē pe te ke kamata ‘i hano tauhi ‘o e tohinoa fakatāutahá, teuteu‘i e ngaahi hingoa ki he temipalé, pe ako meí ho kāinga ‘oku kei mo‘uí, te ke lava ‘o kau ‘i he hisitōlia fakafāmilí ‘i ha ngaahi founa fakafiefia mo ‘aonga.

Tauhi ha Tohinoa Fakatāutaha: Ko Hono Manatua Hotau Ngaahi Tāpuaki

‘**O**ku ‘ikai faingofua ‘a hono tauhi ha tohinoá. ‘Oku tau fa‘a pehē ‘oku tau fu‘u femo‘uekina pe fu‘u hela‘ia pe ‘oku ‘ikai fu‘u fakafiefia fe‘unga ‘etau mo‘uí ke lekooti. Ne u fakatokanga‘i ‘i he ngaahi ta‘u kuohilí na‘e ‘ikai ‘uhinga e tauhi tohinoá ke faingata‘a pea ‘e lava pē ke u sai‘ia ai.

Ne u kamata ‘aki hono hiki ha me‘a ‘e taha ‘i he ‘aho. ‘Oku ‘ikai mahu‘inga ia kapau na‘e fu‘u lōloa pe fakafiefia; na‘á ku hiki pē ha me‘a pē na‘e ‘i hoku ‘atamaí pe ko e hā pē ha me‘a ne hoko he ‘aho ko iá. Kuo ‘osi tāpuekina ‘e ia ‘eku mo‘uí.

‘I he ‘aho ‘e taha, ne faingata‘a‘ia ha taha ‘o hoku fāmilí pea ne ‘ikai ke u fakapapau‘i pe ko e hā te u lea ‘akí, ka na‘e ue‘i au ke u lau ki ai ha taha ‘o e fakamatala ‘i he‘eku tohinoá. Ne u lava ‘o vahevahe ha ki‘i konga ‘a‘aku ne u hiki ‘i he ki‘i tohinoa lanu ‘uli‘uli ko iá, pea ne u mātā e founa ne tokoni ai ke ne fiefiá.

‘Oku ou fakapapau‘i atu kapau te ke kamata tohi ha fakamatala ‘i ha ‘aho, te ne tāpuekina ho‘o mo‘uí. Tatau ai pē pe ‘oku si‘isi‘i pe lahi, ‘e tokoni ho‘o tohi e ngaahi tāpuaki ho‘o mo‘uí ke ke manatu‘i kinautolu.

Senituli W., ‘Iutā, USA

Ko Hono Ma'u e Fiefiá 'i he Hisitōlia Fakafāmilí: Fekumi ki he Ngaahi Kuí

I hoku papitaisó, ne u fanongo lahi kau ki he hisitōlia fakafāmilí, ka na'e 'ikai te u 'ilo hono founga fakahokó pe te u lava nai 'o fai ia. Ne u fakakaukau ke lotua ia, pea ne u ongo'i 'oku totonu ke u kamata ngāue leva ki ai. Ne u ongo'i 'oku loto vēkeveke mai 'eku ngaahi kuí ke u kamata pea te nau tokoni mai ke ma'u 'a e fakamatala 'oku fie ma'u ki he ngaahi ouaú.

Ne u kamata 'aki hono to'o ha kalasi hisitōlia fakafāmilí, pea hili ha kí'i taimi nounou ne ui au ke u hoku ko ha tokotaha fai fale'i ki he hisitōlia fakafāmilí. Ne u tailiili he na'e 'ikai ke u 'ilo lahi ki ai, ka na'á ku tali 'a e uiui'i.

Ne u 'a'ahi 'i he 'aho 'e taha ki he tokoua 'eku kui fefiné, na'á ne ma'u 'a e ngaahi me'a fakapepa kau ki he'eku kui ua fefiné. Na'e 'ikai ke ne fie vahevahe ha fakamatala lahi koe'uhí na'e 'i ai 'enua tuku-fakaholo ki he talanoa fekau'aki mo e kau pekiá. Na'á ne pehē ko e 'aho hokó na'e mālōlō ai 'eku kui ua fefiné, pea te ne tutu 'a e ngaahi me'a fakapepá. Ne u kole pe 'e lava ke u tomu'a ma'u ha fakamatala mei ai, pea na'á ne tali. Ne u 'ilo mei ai 'e tokoni mai 'a e Tamai Hēvaní ke hokohoko atu 'eku fekumí.

'I he'eku ngāue 'i he senitā hisitōlia fakafāmilí ofi ki he temipalé, ne hokohoko atu 'eku 'ilo lahi ange ki hoku fāmilí. Ne u 'ilo ai ko e toko ua 'o 'eku ongo kui ua fefiné ko ha omi mei 'Itali pea na'e 'i ai ha'anau faama ofi ki Sao Paulo, Palāsila. Ne 'ikai toe fetu'utuaki hoku fāmilí mo e kāinga 'i he fāmá, ka na'á ku 'ilo haku kāinga na'á ne fa'u ha tohi kau ki he hisitōlia hoku fāmilí. Na'á ne 'omai e tohí, 'a ia na'á ne fa'u 'i ha ta'u 'e hiva. Na'á ne pehē na'e 'ikai ke ne 'ilo pe ko e hā na'á ne tohi aí ka na'á ne ongo'i 'e tokoni ki ha taha 'i he kaha'ú. Na'á ku 'ilo ne ue'i ia 'e he laumālie 'o 'Ilaisiá.

Na'e ako'i au 'e he'eku ngaahi a'usíá 'oku tau fai ha ngāue topu-tapu. 'Oku tatali mai 'etau ngaahi kuí ki he'etau tokoní pea 'oku nau 'i hotau tafa'akí ke tokoni mai.

Kāpeli D., Palāsila

Ko Hono Fakahoko 'o e Ngāue Fakatemipalé: Ngaahi Ouau Toputapú

Ko e papi ului toko taha pē au mo e mēmipa 'o e Siasí 'i hoku fāmilí. Na'á ku 'ilo ko e taha 'o e ngaahi ouau toputapú 'a e papitaiso ma'á e kau pekiá. Ne u 'alu ki he temipalé 'i ha 'a'ahi, pea lolotonga 'eku fanongo ki he tokotaha na'á ne tokanga'i kimautolú, ne u ongo'i ha kihí'i le'o sí'i 'o talamai ke u 'alu ki he senitā hisitōlia fakafāmilí ke fakahū ha kole ke fai e ouau 'o e temipalé ki he'eku fa'ē kuo mama'o atú. Ne u fu'u fiefia 'i hono fakamahino'i mai 'e he 'akauni FamilySearch kuo 'osi fai hono ngāue fakatemipalé. Na'á ne fakamālohia 'eku fakamo'oní, pea 'oku ou 'ilo ko e taha e ngaahi 'uhinga 'oku tau 'i he māmānī aí ke tokoni ki he'etau ngaahi kuí ke ma'u e ongoongolelei mo'oni 'o Sisū Kalaisí.

Māvini S., Filípaini

Ko e Muimui 'i he Ue'i Fakalaumālie: Ako mei he Kāinga 'Oku Kei Mo'uí

Hili 'eku 'osi mei he ako'anga mā'olungá, ne u ongo'i ke 'a'ahi ki he'eku ngaahi kui 'e toko fa'a kotoa. Ne 'i ai haku taimi 'atā, peá u fakatokanga'i mahalo he 'ikai ke u toe ma'u e faingamālie ko 'ení, ko ia ne u fakamoleki taki uike 'e taha mo 'eku ngaahi kuí.

Ne u fakamoleki hoku taimí 'o sio 'i ha ngaahi me'a he ngaahi puha motu'á, lau e ngaahi tohi motu'á, pea

KAU KI HA ME'A 'OKU TA'ENGATÁ

“Kuó ke lotua e ngāue ki ho’o ngaahi kuí? Tuku ki he tafa’akí e ngaahi me’a ‘oku ‘ikai ke fu’u mahu’inga ‘i ho’o mo’uí. Fakapapau’i ke fai ha me’a ‘e ‘i ai hano ngaahi ola ‘oku ta’engatá... ”

“Te ke lava ke fai ha tokoni lelei mei ha tapa pē ‘o e māmaní, ‘aki ha lotu, tui, vilitaki, faivelenga, mo e feilaulau. Kamata he taimí ni. ‘Oku ou palōmesi atu ‘e tokoni’i koe ‘e he ‘Eikí ke ke ‘ilo’i ha founa. Te ke ongo’i fiefia ai.”

‘Eletā Richard G. Scott ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá, “Ko e Fiefia ‘i Hono Huhu’i ‘o e Kau Pekia,” *Liahona*, Nōvema 2012, 95.

sio he ngaahi tā motu’á. Ne u lekooti e talanoa ‘eku ngaahi kuí ki he’enuu tupu haké, takai ‘i ha ngaahi fa’itoka pea ‘a’ahi ki he feitu’u ne nofo mo ngāue ai ‘eku ngaahi kuí mo honau kāingá. Na’e fakafiefia! Ne u ako lahi kau ki hoku kāingá, ngaahi kuí, mātu’á mo au foki. Ne u fakatoka-nga’i na’e ‘ikai ke u mei ‘i he tu’unga ‘oku ou ‘i a’i ka na’e ta’e ‘oua ‘eku ngaahi kuí.

Hili ‘eku folaú, ne u foki mai mo ha ngaahi hingoa ‘e 1,000 nai ‘o ‘eku ngaahi kuí pea malava ‘o fai e ngāue fakatemipalé ki ha ni’ihi tokolahi ‘o kinautolu. Na’e hoko ‘a ‘eku muimui ‘i he ngaahi ue’i ‘a e Laumālie Mā’oni-oní mo e ‘a’ahi ki he’eku ngaahi kuí ko e taha ‘o e fili lelei taha kuó u faí.

Senilí P, *Kalefōnia, USA*

Ongo’i Lata: Ko Hono ‘Ave ha Ngaahi Hingoa ki he Temipalé

‘I he’eku ‘eke ki he’eku tamaí ha ngaahi fakakaukau hisitōlia fakafāmilí ke fakakakato ‘eku Fakalalakaka Fakatāutahá, na’á ne fakamatala na’á ne ma’u ha ngaahi hingoa ko e fāmilí ‘i ha ngaahi ta’u kuohilí ka na’e te’eki maau e ngaahi hingoá ke ne ‘ave ki he temipalé koe’uhí ko e ngaahi fie ma’u ‘i hono taimí. ‘E lava ke u tokoni ke malava e kau mēmipa ko ‘eni ‘o e fāmilí ‘o ma’u e ngaahi tāpuaki ‘o e temipalé.

‘I he ngaahi māhina si’i hono hokó, ne u fakamoleki e taimi ho’a-tāá mo e efiāfi ke fakahū e ngaahi hingoá ki he komipiutá pea ako e ngaahi talanoa fakafāmilí mei he’eku tamaí. Na’á ma ‘omai foki mo ha ngaahi maikolofisi (microfiche) ke ma’u ha fakamatala lahi ange. ‘I he taimi ‘e ni’ihi ne faingata’a ai ke lau ‘a e ngaahi filimi motu’á, ne u fai ha ki’i lotu fakalongolongo pea to’o ki tu’a ha la’ipepa ke tā ‘a e ‘atá. Na’e hā ‘a e ngaahi hingoa mei he kakapú.

Na’á ku iku pē ‘o tānaki mai ha ngaahi hingoa lahi ko e fāmilí, pea ne tokoni e to’u tupu ‘i homau uōtí ke fakakakato e papitaisó. Na’e ‘ave leva ‘e he’eku mātu’á mo e kau mēmipa kehe ‘o e uōtí e ngaahi kaati hingoá ke fakakakato e ngaahi ouau kehe ‘o e temipalé.

Ne hangē pē ha taimi nounou kimu’a pea u teuteu ke ‘alu ki he temipalé ke ma’u hoku ‘enitaumení. Ne u fiefia ka na’á ku manavasi’i foki.

‘I he’emau ‘alu ki he temipalé, ne fakamatala ‘i he’eku tamaí na’á ne ma’u ‘eku ngaahi kaati hingoá ko e fāmilí ne u teuteu’i ki he’eku ngāue Fakalalakaka Fakatāutahá. Na’e mole ha ni’ihi, pea na’á ne ‘omai e ngaahi kaati hingoá ki he’eku fa’eé, tokotaha na’á ma teu mali pehē kiate ia ke faka’osi. Na’á ne vahevahe mai honau hingoá, pea ne u manatu’i ia mei he’eku ngāue na’e faí.

‘I he’eku fai e ngaahi fuakava toputapu ‘i he temipalé, ne u ongo’i ‘a hono ‘ākilotoa au ‘e kinautolu ‘oku nau ‘ofa ‘iate aú ‘i he ongo tafa’aki fakatou’osi ‘o e veilí. Ne u ongo’i ha nonga mo’oni ‘i hono ‘ilo te u lava ‘o fakataha ta’engata mo hoku fāmilí. ■

Holi P, *Aitahō, USA*

VAHEVAHE HO’O A’USIÁ

Vahevahe ho’o ngaahi a’usia ‘o e hisitōlia fakafāmilí ‘i he lds.org/youth/family-history/experiences.

'ILO'I KINAUTOLU, KE NAU 'ILO'I KOE

Kuo laui to'u tangata ho'o mo'ui.
Fekumi pe na'e kamata 'i fē ho talanoá.
'Alu ki he [FamilySearch.org](https://www.familysearch.org).

Hili hono 'initaviu au ke 'alu 'o ngāue fakafaifekau,
na'e pehē 'e he'eku palesiteni fakasiteikī, "E hoko ha
ngaahi me'a ngali kehe 'i hōo mo'ui ke feinga ke liliu hōo
fakakaukau."

FAKAFEDA KI KI HOKU MISIONÁ

Fai 'e Alcenir de Souza

Na'a ku kau ki he Siasí 'i hoku ta'u 15, pea hili ha ta'u 'e fā ne u fakahū 'eku foomu kole ke ngāue fakafaifekau. 'I he'eku 'initaviu mo e palesiteni fakasiteikī, na'a ne fakahikihiki 'i au 'i he fili ke ngāue ko ha faifekau taimi kakato ma'a e 'Eikī. Pea na'e lea 'aki 'e he kau taki ue'i fakalaumālie ko iá ha me'a ne nofo'ia 'iate au: "Tokoua, 'e hoko ha ngaahi me'a ngali kehe mei he taimi ni 'o fai atu 'i ho'o mo'ui 'o feinga ke liliu ho'o fakakaukau ki ho'o fili ke ngāue ma'a e 'Eikī."

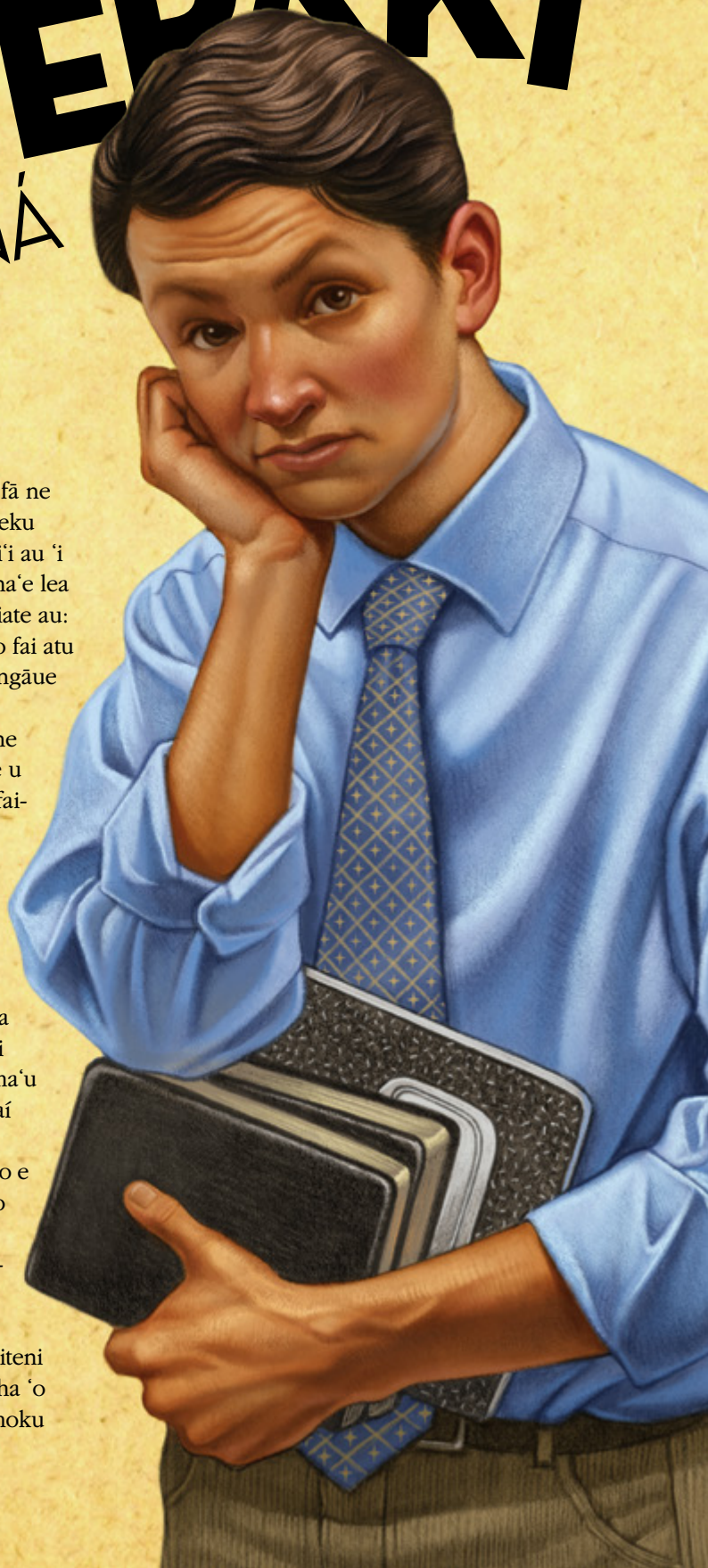
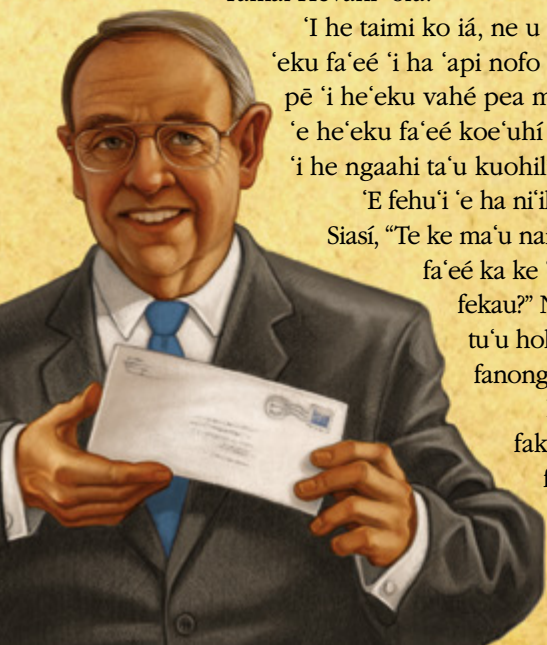
Lolotonga 'eku tatali ki hoku uiui 'i ke ngāue fakafaifekau, ne u akoako ngāue ai 'i Xerox. Na'e lava e ngāue ko 'enī 'o 'ai ke u ma'u ha ni'ihī 'o e ngaahi me'a te u fie ma'u ki he ngāue fakafaifekau pea tokoni ki he'eku fa'eé 'i he ngaahi fakamole 'i 'apí. Na'e lelei e ngaahi me'a.

Me'apango, na'e kamata ke hoko e "ngaahi me'a ngali kehé." Uluakí, na'e fakalavea 'i 'eku fa'eé peá ne mei mate mei hono laveá, ka na'e fakaofa hono fakahaofi ia 'e ha Tamai Hēvani 'ofa.

'I he taimi ko iá, ne u nofo mo e ongo tehina 'eku fa'eé 'i ha 'api nofo totongi. Ne mau mo'ui pē 'i he'eku vahé pea mo ha ki'i pa'anga ne ma'u 'e he'eku fa'eé koe'uhí ko e mālōlō 'eku tamaí 'i he ngaahi ta'u kuohilí.

'E fehu'i 'e ha ni'ihī, kau ai e kāingalotu 'o e Siasí, "Te ke ma'u nai e lototo'a ke tuku ho'o fa'eé ka ke 'alu 'o ngāue fakafaifekau?" Ne kamata ke ki'i pupu-tu'u hoku lotó 'i he toutou fanongo ki he fehu'i ko 'enī.

Na'e ui mai 'eku palesiteni fakasiteikī 'i he 'aho 'e taha 'o fakahā mai kuo ma'u hoku

'OUA NA'Á KE FO'I

“Ko e fakafepaki ko 'eni 'oku meimeia ke 'asi hake ia 'i ha fa'ahinga feitu'u pē kuo hoko ai

ha me'a lelei. 'E malava pē ke hoko 'i ha'o feinga ke ako faka'atamai. 'E lava ke ne 'ohofi koe 'i he hili 'o ho fuofua māhina 'i he mala'e 'o e ngāue fakafaifekau. ...

“I he fili ma'ongo'onga kotoa pē 'oku 'i ai ma'u pē hano ngaahi fakatokanga mo ha me'a ke fakakaukau'i, ka ko 'ene hoko pē hano fakamāma'i, tokanga telia 'a e 'ahi'ahi ke ke holomui mei he me'a 'oku lelei. Kapau na'e tonu 'i he taimi na'á ke lotua ai mo falala pea mo mo'ui ke ke ma'u iá, 'oku kei tonu ai pē ia 'i he taimi ni. 'Oua 'e fo'i 'i he taulōfu'u mai 'a e faingata'á.”

'Eletā Jeffrey R. Holland 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Cast Not Away Therefore Your Confidence," Liahona, Sune 2000, 38.

uiui'i pea kole mai ke u 'alu ange ki hono 'ōfisí he efiāfi ko iá ke 'omai e sila ne u tatali lahi ki ai mei he hetikuota 'o e Siasí. Ne u fakatou tailiili mo fiefia 'i he ongoongó.

'I he 'aho tatau, ne kole mai 'e he'eku pule ngāue ke talanoa mai kimu'a he taimi kai ho'ataá. 'I he'eku hū ki hono 'ōfisí, ne talitali fiefia au peá ma talanoa 'i ha ngaahi miniti kau ki he'eku akó mo e me'a ne u ako 'i he kautahá. Pea ne lea 'aki 'e he tangata mālohi 'i he ngāue ko 'eni ha me'a 'oku misi ki ai e kakai tokolahi 'i he koló: “Kuó ke fai ha ngāue lelei ko ha tokotaha akoako, pea 'oku mau fie fakangāue'i koe pea ke ke 'i he'emaui timí. Ko e hā ho'o fakakaukau'?”

Ko e taha 'eni 'o e ngaahi fili faingata'a taha 'i he'eku mo'uí. Na'e hangē e lau sekoni ia ko 'itānití. Ne hangē 'oku ou lava 'o fanonga ki he fehu'i mai 'a e kakai pe te u li'aki nai 'eku fa'eé ta'e kau ki ai 'eku tokoni fakapa'angá pea 'alu ki he mala'e 'o e ngāue fakafaifekau.

Ka neongo iá, ne u manatu 'i e

ngaahi me'a ne u ako mei he folofola mo e kau taki 'o e Siasí, pea 'i ha founga toputapu 'aupito, na'á ku 'ilo'í fakapapau ta'eue'ia 'oku finangalo 'a e 'Otuá ke u ngāue fakafaifekau taimi kakato 'i Hono Siasí. 'Oku ou 'ilo te Ne tokanga 'i hoku fāmilí, pea te u lava 'o falala kiote Ia, pea 'e lelei e me'a kotoa pē.

Na'á ku fakamatala'i e tūkunga ki hoku pulé, pea 'oku ou kei fakakaukau pē ki he'ene talí: “Na'á ku pehē ko ha talavou poto koe, pea ko 'eni kuó ke si'aki 'a e faingamālie 'o ho'o mo'uí.”

Na'á ku fakamālō ange 'aki e kotoa hoku lotó ki he'ene 'ofá, hili ha 'aho 'e 28 ne u lipooti ki he senitā ako'anga faifekau 'i Sao Paulo, Palāsilá.

Lolotonga 'eku ngāue fakafaifekau, na'e tokanga'i 'e he 'Eikí e fie ma'u hoku fāmilí fakafou 'i he kaungāme'a he Siasí pea 'i ha ngaahi founga fakafou. Na'e toe mo'ui lelei 'eku fa'eé pea ne 'i ai ha faingamālie ngāue ma'a hoku tuofāfiné mo ia foki.

'Oku hoko ha “ngaahi me'a ngali kehe” 'i he'eku fili ke ngāue ma'á e 'Eikí. Ka te u tākaki atu 'i he loto fakatōkilalo 'eku fakamo'oni ki he ngaahi fakamo'oni 'e lauiāfe kuo nau kau 'i he ngāue tokoni 'a e 'Otuá 'a ia kuo tokoni'i lahi ai 'eku mo'uí. ■

'Oku nofo 'a e tokotaha na'á ne fa'ú 'i Manau, Palāsilá.

AKO LAHI ANGE ‘O KAU KI HE ME‘A ‘OKU HANGANAKI MAÍ

‘Oku fakamoleki ‘e he to‘u tupu ‘i ‘Olosou, Noaué ha ‘aho ‘o teuteu ki he mo‘ui ‘a ha faifekau taimi kakato.

Fai ‘e Cathrine Apelseh-Aanensen

Talu mei hono fanongonongo ‘e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni ‘a e liliu e ta‘u motu‘a ki he ngāue fakafai- fekaú, ‘oku ‘ikai ngata pē ‘i he tali loto vēkeveke ‘e to‘u tupu ‘i he Siasí ki he fakaafe ke ngāué ka ki he faka- afe ke *teuteu* ke ngāué. Pea ko e founga ‘e taha ke teuteú ko e ako lahi ange kau ki he me‘a ‘oku hanganaki maí ke hoko ‘i ho‘o hoko ko e faifekau taimi kakato.

Na‘e fai pau ia ‘e ha to‘u tupu ‘i Noaue lolotonga e ‘aho kakato ‘o e “A‘usia Faka-faifekau” na‘e fai ‘e he Uooti Feletilikisitatí ‘i he Siteiki Noaué.

Hū ki he “MTC”

Na‘e fakataha mai ‘a e to‘u tupú ‘i ha loki ‘i he falelotú ‘okú ne fakafofonga‘i e senitā ako‘anga fakafai fekaú. ‘Oku pehē ‘e Sēkope R. ‘o e Uooti Mosí, “Ne vahe mai ke mau ako kau ki ha fonua. ‘Okú ne ‘omai e ongo te mau ma‘u ‘i hano ma‘u ha uiui‘i fakafai fekau pea ‘ilo ‘e lava ke ui kita ki ha feitu‘u ‘oku makehe mei he me‘a angamahení.”

Fakataha mo e “Palesiteni Fakamisioná”

‘Oku pehē ‘e Saimone W ‘o e Uooti ‘Osilou, “Pea ne mau ‘alu ki he loki hokó ‘oku ‘i ai ha tokotaha kuo foki mai mei he ngāue fakafai fekaú, na‘á ne fai e fatongia ‘o ha palesiteni faka- misiona. Na‘e talanoa ‘a e tokotaha ‘osi ngāue fakafai fekaú mo ha ni‘ihi kehe kuo ‘osi ngāue fakafai fekau ki he me‘a ke ‘amanaki ki ai lolotonga ha ngāue fakafai fekau. ‘Oku pehē ‘e Saimone, “Oku ou pehē na‘e fu‘u lelei ke ako meiate kinautolu kuo ‘osi ngāue faka- faifekau e me‘a ke ‘amanaki ki ai ‘i ha ngāue fakafai fekau taimi kakato. Na‘e ma‘u foki ‘e kinautolu ne kau maí ha pine hingoa, vahe ki ha hoa, pea faka- hinohino‘i ke nofo mo honau hoá he taimi kotoa pē.

Ko Hono Fakatupulaki ‘o e Ngaahi Taukeí

Na‘e ako‘i ‘e ha ngaahi akó e to‘u tupú kau ki hono fakatupulaki

KO E TEUTEU MAHU'INGA TAHÁ

“Ko e taha e me'a mahu'inga taha te ke lava 'o fai ke teuteu ki ha ui ke ngāue ko e hoko ko ha faifekau 'i ha taimi lahi kimu'a pea ke 'alu 'o ngāue fakafaifekau.”

'Eletā David A. Bednar 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Becoming a Missionary," Liahona, Nov. 2005, 45.

fakalaumālié kae pehē ki hono tokanga'i 'o e ngaahi fie ma'u fakatu'asinó, hangē ko e foó, mumui'i ha patisetí, pea mo e tauhi ha sino ke mo'ui leleí.

'Oku pehē 'e 'Inia Sofi J. 'o e Uooti 'Osilou, "Ne u saí'ia mo'oni 'i he ako kau ki hono kamata'i ha talanoa ki he ongoongoleleí. Ko ha me'a ia te u lava kamata fakahoko he taimí ni."

'Oku pehē 'e Kalo Feletiliki O. 'o e Uooti Feletilikisitetí, "Na'á ku fiefia 'i hono alea'i e founa hono faka'aonga'i 'o e *Malanga'aki 'Eku Ongoongoleleí*. Ne u fa'a fakakaukau ma'u pē 'oku 'i ai ha lisi folofola 'a e kau faifekau ke ako, ka na'á ku 'ilo 'e tokoni e me'a 'oku ou lolotonga fai 'i he semineli kiate au ko ha faifekau pehē foki ki he me'a ne u 'osi ako 'i he *Malanga'aki 'Eku Ongoongoleleí*."

Na'e pehē 'e ha kau talavou tokolahí ko e taha 'o e ngaahi ako fakangalongata'a tahá 'oku kau ai 'a hono haiane ha sote hiná. 'Oku pehē 'e Sēkope, "Na'á ne fakamanatu mai 'oku lahi ha ngaahi taukei te u lava 'o ngāue 'i ke teuteu ki ha ngāue fakafaifekau taimi kakato."

'Oku pehē 'e Sala R. 'o e Uooti Saniviká, "Ne u ako 'oku lahi ha me'a te u lava 'o fai he taimí ni ke ngāue fakataha mo e kau faifekau taimi kakato 'i hení ke tau hoko kotoa ko ha timi. Ko ha kau faifekau foki mo e kāingalotú."

Ko ha fakamanatu 'oku ngāue 'a e kau faifekau 'i he māmaní kotoa, pea ne fai ha ki'i sapa mo e founa feime'atokoni mei he ngaahi pule'anga kehekehe. 'Oku pehē 'e Saimone, "Oku fakamanatu mai kiate au 'oku totonu ke u 'ahi'ahi'i e ngaahi me'akai fo'ou he taimí ni ke u anga ki hono 'ahi'ahi'i e ngaahi me'a 'oku 'ikai ke u kai ma'u peé. 'E tokoni ia kiate au ke u anga vave ange kapau 'e ui au ki ha feitu'u 'oku nau kai ha me'a 'oku 'ikai ke u anga ki ai."

Teuteú

'Oku pehē 'e Lisi 'Anitelia O. 'o e Uooti Feletilikisitetí, "I he faka'osinga 'o e 'ahó, hili 'emau fanongo ki he fakamo'oni 'o ha to'u tupu 'e toko ua mo e kau 'osi ngāue fakafaifekau 'e toko ua, ne mau hiva'i e himi 'Fanongo ko e 'Eiki 'oku Ui.' Ne u ongo'i kapau te u hiva ma'u pē e himi ko 'ení, te u ma'u ma'u pē ha fakamanatu 'i he'etau hoko ko ha kau faifekau, 'oku tau ngāue ma'á e Tamai Hēvaní pea te Ne tāpuekina kitautolu."

'I he faka'osinga 'o e 'ahó, na'e mahino ki he to'u tupu 'i he siteikí 'oku 'ikai ngata pē he'enu teuteu ki ha a'usia ngāue fakafaifekau taimi kakato ka te nau lava 'o a'usia he taimí ni pea 'i he toenga 'o 'enu mo'uí ha ngaahi a'usia fakafaifekau. ■

'Oku nofo 'a e tokotaha na'á ne fa'ú 'i 'Osilou, Noaue.

'OKU FĒFĒ 'A E MO'UI KO E FAIFEKAÚ?

Ke 'ilo lahi ange kau ki he teuteu ke ngāue fakafaifekau mo ha ngaahi vitiō, ngaahi ma'u'anga tokoni kehe, mo e tali ki ha ngaahi fehu'i lahi 'i he youth.lds.org (lomi'i 'i he "Missionary Preparation").

NGĀUE TOKONI he Taimí Ni ke TOKONI 'Amui Ange

Fai 'e Miche Barbosa

Makatu'unga 'i ha talanoa mo'oni

"Tauhi 'a [e 'Eikí] 'aki homou lotó kotoa" (1 Samuela 12:20).

Na'e pehē 'e Molomona mo tuhu ki he taua 'o e 'apisiasí 'oku 'asi hake he funga niú, "Te ta lova ki he 'apisiasí!" Na'á ne lele 'aki e vave tahá ke 'i mu'a 'i

hono tehina ko Mōlení.

Kuo 'osi lue mai e ongo tamaikí mo 'ena mātu'á 'i ha maile 'e taha nai mei honau 'apí, ka na'e kei lova mālohi pē 'a Molomona mo Mōleni

'i he'ena a'u atu ki he 'ā ukame'a 'i tu'a he 'apisiasí 'o honau uōtí. Na'á na tu'u ke fakatau 'ena mānavá.

Kimu'a peá na fili pe ko hai na'e mālohí, ne ui atu ha kí'i tamasi'i, "Okú mo fie 'akapulú?"

Na'e sai'ia 'a Molomona 'i he 'akapulú, ka na'e amanaki ke ne fakama'a mo hono fāmílí e fale lotu fakauōtí ke maau ki he lotú he 'aho hono hokó.

Na'e kalokalo 'a Molomona. Na'á ne kaila mai, "Ikai he taimí ni—mahalo 'anai ange!"

'Ikai fuoloa ne ngāue mālohi 'a Molomona mo Mōleni. Na'e 'unu-aki'i 'e Molomona e ngaahi seá peá ne tafi mo 'ene tamaí e falikí kae mopi 'a Mōleni mo 'ene fa'eé.

Na'e fufulu fakataha 'e he ongo tamaiki tangatá e sio'ata he fale-mālōló. Na'e pehē 'e Mōleni, "Na'e 'ikai ke u fakakaukau te u sai'ia he fakama'a 'apisiasí, ka 'oku fakafiefia. Fēfē koe, Molomona? Ko e 'uhinga ia na'á ke ha'u ai kae 'ikai ke ke va'inga 'akapulú?"

Na'e fakakaukau 'a Molomona kau ki he'ene tama'i. Ko e pisope ia 'i hono uōtí, ka na'á ne kei to'o ha taimi ke tokoni 'o fakama'a e 'apisiasi.

Na'e pehē 'e Molomona "Oku ou 'i hení he 'oku ou fie hangē ko Tetí."

Pea na'á ne fakakaukau ki he kau faifekau 'i hono uōtí. Na'á na femo'uekina he tukituki 'i he ngaahi matapaá mo hono vahevahe 'o e Tohi 'a Molomoná mo e ni'ihí kehé. Te nau fakaafe'i 'a e kaka'i ke nau ha'u ki he lotú 'i he fale na'e fakama'a 'e he ongo tamaiki tangatá.

Na'e fakakaukau 'a Molomona, "Oku ou 'i hení koe'uhí he 'oku ou fie ngāue fakafaifekau 'i ha 'aho." Te u lava 'o tokoni ki he kau faifekau 'aki hono fakamaau e 'apisiasi.

Na'e fakakaukau 'a Molomona ki 'apongipongi, ki ha'ane 'ā hake mo hono tokouá 'i he 6:00 a.m., lue lalo ki he lotú 'i hona sote hina mo e hēkesí, pea teuteu'i 'a e ngaahi sea mo e tohi himi 'i he loki Palaimelí.

Na'á ne fakakaukau, "Oku ou 'i hení he 'oku ou fie ma'u ke u

ngāue 'i haku uiui'i he Siasí".

Na'e fakakaukau 'a Molomona ki he vave pē ha'ane hoko ko ha tikoní. Te ne tufa e sākalamēnití pea fai mo ha ngaahi me'a lahi kehe.

"Oku ou 'i hení he te u ma'u e lakanga fakataula'eikí 'i he ta'u fo'ou, pea 'oku ou fie fai e me'a kotoa te u malavá he taimí ni ke teuteu ai."

Kuo 'osi fai 'e Molomona ha me'a ke teuteu ki he lakanga fakataula'eikí: kuó ne ma'u 'ene Pale Tui ki he 'Otuá.

Na'á ne 'osi ako ke mo'ui 'aki e ongo-ongoleléi pea tokoni'i e ni'ihí kehé.

Ne faifai pea na'á ne sio ki he 'ata hono tokouá 'i he sio'atá mo malimali.

Na'á ne pehē, "Oku ou 'i hení he 'oku ou 'ofa 'i he 'Eikí, pea 'e tokoni 'eku ngāue tokoni he taimi ní ke u mateuteu ke ngāue tokoni 'amui ange." ■

'Oku nofo 'a e tokotaha na'á ne fa'u 'i Tutā, USA.

KO E TEUTEU KI HE LAKANGA FAKATAULA'EIKÍ

Ngaahi tokoni meia David L. Beck, palesitini lahi 'o e Kau Talavou:

- Fakaafe'i 'a e Laumalié ki ho'o mo'ui pea fili 'a e kaungāme'a te ne tokoni'i koe ke fili ki he totonú. Mo'ui 'aki e ngaahi tu'unga mo'ui 'i he *Ki Hono Fakamālohia 'o e To'u Tupú*.
- Ako 'o kau ki ho ngaahi fatongia ko ha tikoní. Lau kau ki he lakanga fakataula'eikí 'i he *Ko Hono Fakahoko Hoku Fatongia ki*

he 'Otuá mo e Tu'u Ma'u 'i he Tui. 'Alu ki he Tomu'a Vakai'i 'o e Lakanga Fakataula'eikí 'i ho uōtí pe koló.

- Teuteu ke 'alu ki he tempalé ke papitaiso ma'á e kau pekiá.
- Fiefia ke kau fakataha mo e to'u tupu kehé 'i he ngaahi 'ekitiviti fakafiefiá mo e fakataha lotú.
- 'Ilo'i 'oku falala atu 'a e Tamai Hēvaní pea laukau 'aki koe. 'Ilo'i e me'a te ke lava 'o fai 'aki 'Ene tokoni!

Teuteu 'a **MATILA** ki he Kau Finemuí

Fai 'e Jenn Wilks, 'Iutā, USA

Na'e fiefia 'a Matila ke 'alu ki he Kau Finemuí, ka na'e 'ikai ke ne fakapapau'i pe ko e hā e me'a te ne a'usiā. Na'e talanoa leva ki he'ene kui fefiné. Ko 'ene kui fefiné ko Sisitā Poni 'Osikāsoni, ko e palesiteni lahi 'o e Kau Finemuí. Na'e 'i ai ha'ane ngaahi fale'i lelei ke vahevahe!

Kole ki ho'o fa'éé pe kui fefiné pe ko e taha 'o e kau fafine 'i ho uōtí pe ko e hā 'oku nau manatu'i kau ki he Kau Finemuí. Mahalo te ke 'ilo ai ha ngaahi me'a fakafiefia.

FO'I MO'ONI FAKAFIEFIA

'Oku ui 'e Matila 'ene kui fefiné ko "Mo," 'a ia ko e fakanounou ki he *moder*, ko e fo'i lea faka-Suēteni ki he fa'éé.

Pea . . .

'I he taimi na'e kei 'i he Kau Finemuí ai 'a Sisitā 'Osikāsoni, na'á ne ma'u ha ngaahi pine 'i hono fakakakato e ngaahi ngāue kehekehe.

Na'á ne tuitui ia ki ha konga tupenu makehe, fakataha mo ha matala'i'akau 'oku ne fakafofonga'i e faivelengá.

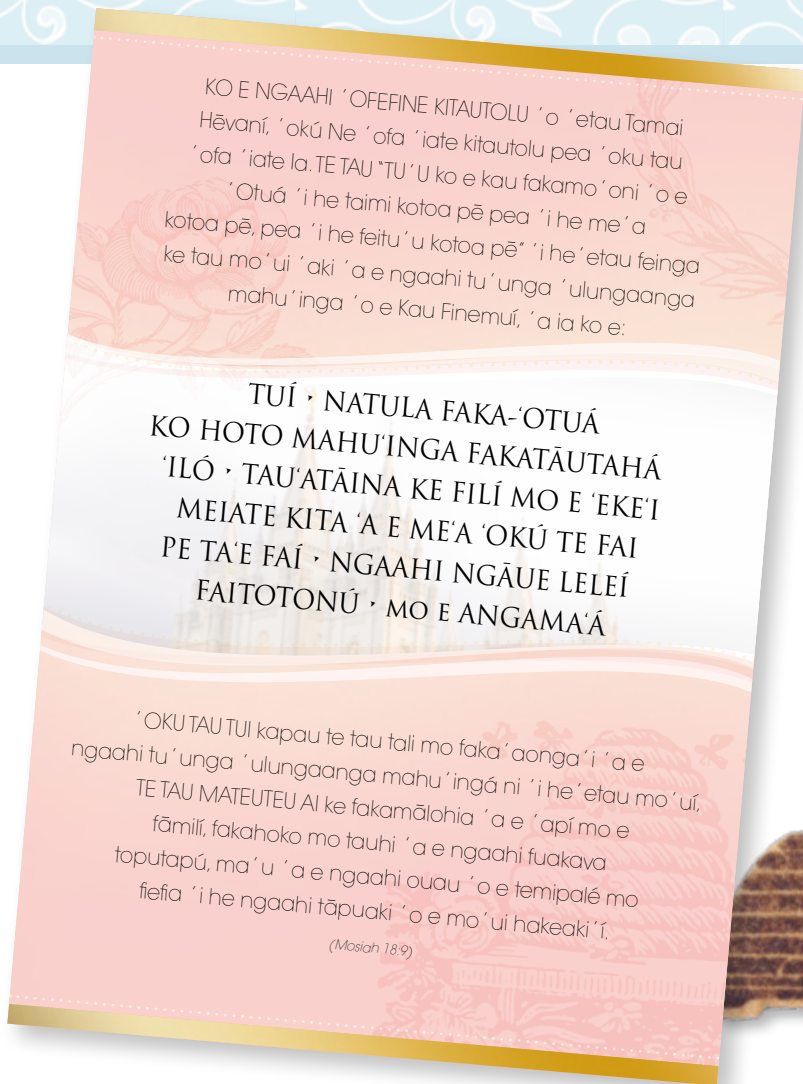

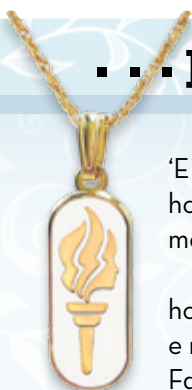

NGAAHI TOKONI 'A SISITĀ 'OSIKĀSONI KI HE TEUTEÚ!

- Fakatupulaki ha vā fetu'utaki mo ho'o Tamai Hēvaní 'i he lotu mo e lau e folofolá.
- 'Ilo fekau'aki mo e polokalama Fakalalaka Fakatāutahá.
- Lau e folofolá, *Ki hono Fakamālohia 'o e To'u Tupú*, mo e *Liahoná*.
- Kamata ako e kaveinga 'o e Kau Finemuí. Te ke toutou lau ia he uike kotoa fakataha mo e kau finemuí kotoa.

...pea 'i he Taimi ní

'E fakamanatu atu 'e he kahoá ni ke ke hoko ko ha maama ki he ni'ihí kehé pea mo'ui 'aki 'a e mo'oní mo e angatonú.

Te mou ma'u foki e ngaahi loufaú 'i hono fakakakato 'o e ngaahi a'usia mo e ngāue 'i he Fakalalaka Fakatāutahá.

Te ke toki ma'u leva 'a e mētali 'o e Kau Finemuí.

KAMATA'ANGA FO'OU

Na'e 'alu 'a Matila ki ha 'ekitiviti makehe 'oku ui ko e Kamata'anga Fo'ou. Ne nau fai ha lēsoni fakafiefia pea ako kau ki he Fakalalaka Fakatāutahá.

'Oku ngāue foki 'a Matila ki he'ene Pale Tui ki he 'Otuá pea ako ma'uloto e ngaahi Tefito 'o e Tuí.

'OKU 'IKAI FA'A TATALI 'A MATILA KI HE . . .

- Ngaahi 'ekitiviti 'i he uike kotoa.
- Maheni mo e tamaiki fefine kehe 'i he Kau Finemuí.
- 'Alu ki he kemi 'a e Kau Finemuí.

KO HA MANATU MAKEHE

Na'e 'i he Senitā Konifelenisí 'a Matila mo ha ni'ihí tokolahi hono kāingá 'i he 'aho 6 'o 'Epeleli 2013. Ka na'e 'ikai ke nau 'ilo pe ko e hā ne fakaafe'i ai kinautolu 'e he'enua kui fefiné ke ha'u ki he konifelenisí lahí. Na'a nau 'ohovale pea fiefia 'i hono fokotu'u ko e palesiteni 'o e houlotu e Kau Finemuí!

NGAAHINGATA-ANGÁ · E AMILOSŁAW/ISTOCK/THINKSTOCK

Ko Hotau Kuongá 'Eni

Mālohi ♩ = 58-68

Fakalea 'e Jan Pinborough
Fakatu'ungafasi 'e Janice Kapp Perry

F C F Gm7 C7 F

Fānau 1. Ha - ngē pē ko 'Ē - se - ta, _____ tau - hi e fe - ka - ú, _____ Lo -
Fefiné 2. Ha - ngē pē ko 'Ā - pi - sí, _____ tu - fa - ki e mā - má. _____ Fa -

B^b C7 A7 Dm G7 C7

Fānau Tangatá
to - to - 'a mo ngā - u - e he tu - í pa - la - ni e Ta - ma - í. _____ Ha -
ka - hā e o - ngo - o - ngo - le - le - í. Tu - i ki he 'E - i - kí. _____ Ha -

F C F Gm7 C7 F

ngē pē ko Nī - fa - í, _____ fai tā - pu - e - ki - ná, _____ Ma -
ngē ko Mo - lo - na - í, _____ 'I - kai lo - to fo - 'í. _____ Fei -

B^b C7 A7 Dm Gm7 C7 F *Tauí*

Fānau Fefine & Tangata
lu - 'i mo fa - ka - 'a - pa - 'a - pa - 'í pa - la - ni e Ta - ma - í. _____ Ku - o -
nga ke u a - nga fa - ka - 'a - pa - 'a - pá. Hi - ki ha - ke e fu - ká. _____

B^b F C F B^b F Gm7 C7 F

nga 'e - ni ke tau teu - te - u. Koe fo - lo - fo - lá. Vahe - va - he a - tú.

© 2013 'e he Jan Pinborough mo Janice Kapp Perry. Ma'u 'a e ngaahi totonu fakalao kotoa pē.

'E lava ke hiki ha tatau 'o e hivá ni ke faka'aonga' i ki he ngaahi me'a 'a e Siasí 'oku 'ikai fakakomēsialé pe faka'aonga' i pē 'i 'api.

Ko e fakatokanga ko 'ení kuo pau ke fakakau 'i he paaki taki taha.

FAKAMO'ONI MAKEHE

Fai 'e 'Eletā
Quentin L. Cook
'O e Kōlomu 'o e Kau
'Aposetolo 'e Toko
Hongofulu Mā Uā

Ko e Kau Mēmipa
'o e Kōlomu 'o e Kau
'Aposetolo 'e Toko
Hongofulu Mā Uā ko
e kau fakamo'oni
makehe 'o
Sisū Kalaisi.

Te u lava 'o tokoni fēfē 'i he ngāue hisitōlia fakafāmilī?

*'Oku fokotu'u mai 'e
'Eletā Kuki ke fai ha fakataha
Fu'u 'Akau Fakafāmilī.
Ko hono founḡā 'eni!*

Tuku ke hā'u e tokotaha
kotoa ho fāmilī mo ha hisitōlia,
talanoa mo e ngaahi tā fakafāmilī.
Kau ai e ngaahi me'a makehe
'a ho'o ngaahi kuī mo
e mātu'ā.

'Oku fakafiefia ke ako
fekau'aki mo e mo'ui 'a e kau
mēmipa 'o e fāmilī—feitu'u 'oku
nau hā'u mei aī mo e anga
'o 'enu mo'ui.

Fekumi pe ko e hā 'a e
ngaahi ouau fakatemipale
'oku kei fie ma'u ke fai pea vahe
ha ngaahi ngāue ki he ngāue
fakatemipalé.

Tokoni ke scan pea upload
e ngaahi talanoa mo e tā ko 'eni
ki he Fu'u 'Akau Fakafāmilī
'i he FamilySearch.org.

Mei he "Ngaahi Akā mo e Va'ā, Liahona, Mē 2014, 47.

Te u lava 'o fakamālohia hoku fāmīlī 'aki hono

Te u lava 'o fakamālohia hoku fāmīlī 'aki hono

Te u lava 'o fakamālohia hoku fāmīlī 'aki hono

Te u lava 'o fakamālohia hoku fāmīlī 'aki hono

Te u lava 'o fakamālohia hoku fāmīlī 'aki hono

Te u lava 'o fakamālohia hoku fāmīlī 'aki hono

Te u lava 'o fakamālohia hoku fāmīlī 'aki hono

Te u lava 'o fakamālohia hoku fāmīlī 'aki hono

Te ke Lava Ia!

Teuteu'i ha nge'esi kapa ma'a 'aki e la'ipepa ('i to'omata'u) ko 'eni mo ha ngaahi ta pe ta fakatata. Fakafonu e ngaahi la'ipepa 'aki e ngaahi fakakaukau ki he founa ke fakamālohia ai ho fāmīlī. Kosikosi e ngaahi la'ipepa pea fa'o ia ki he kapā. Fili he 'aho takitaha ha fo'i lea mei he kapā pea fai ia. 'I ho'o feinga ke mo'ui 'aki e ngaahi fakakaukau, te ke lava 'o fai ha liliu 'i ho'o fāmīlī!

Ko Papulā Au mei Silei

Mei ha 'initaviu na'e
fai 'e 'Eimi Seini Leviti

'O ku nofo 'a Papulā 'i Silei, ko ha fonua 'i he matāfanga fakahihifo 'o Saute 'Ameliká. 'Oku lōloa pea lausi'i hangē ha līpiné. 'Oku vela mo pakukā ha ngaahi 'ēlia 'e ni'ihī (hangē ko e Toafa 'Atakamā), pea 'ulu'akau'ia mo fa'a 'uha e ni'ihī (hangē ko 'Isitā 'Ailenī). 'Oku nofo 'i he kolomu'a 'o Silei, ko Sanitiako. ■

'Oku nofo 'a e tokotaha na'ā ne fa'u 'eni 'i Iutā, USA

Ko au toko taha pē 'oku Siasi 'i he'eku kalasi he akó. 'Oku ou ma'u ai e ngaahi faingamālie ke talanoa ki hoku kaungāme'ā kau kia Sīsū Kalaisi mo e Tohi 'a Molomonā. Na'e kole mai hoku kaungāme'ā ke ako'i ange e founga 'o e lotú. Ne u fai ia. Pea ne ma fakatou fai ha lotu 'i he kai ho'ataā he akó.

'Oku ou ta'u hiva pea 'i ai mo hoku ongo tuonga'ane. 'Oku ou feinga ke u hoko ko ha tuofefine lahi lelei pea tokoni ki hono tokanga'i kinauá pea va'inga mo kinaua. 'Oku ou sai'ia 'i hono tokanga'i e fānaú. 'Oku ou fie hoko ko ha faiako 'i ha'aku tupu hake.

Ne u ta'u valu 'i he 2013 pea papitaiso mo hilifakinima au 'e he'eku tamai. Ne u fu'u fiefia! Ko ha a'usia makehe te u manatu'i ma'u pē.

*¡Hola,
amigos!**

** "Mālō e lelei, si'i kaungāme'a!"
i he lea faka-Sipeinī*

Ne mau fakafiefia'i ha ngaahi 'aho mālōlō 'i Silei. 'Aho 18 'o Sepitemá e 'Aho 'o e Tau'atāinā, pea 'aho 19 ko e 'Aho 'o e Kau Tau Malu'i Fonuá. Lolo-tonga e ongo 'aho ko 'eni, ne mau fai 'emau tau'olunga fakafonua ko e "La Cueca" pea kai ha me'akai ifo ko e 'emipanatasi (empanadas).

I he faka'osinga 'o e uiké, ne sai'ia hoku fāmilí ke lue mo faka'uli 'i he 4WD 'i he 'otu mo'unga ofi ki homau 'apí. Ne mau sai'ia foki ke 'alu ki he matātahi.

Ne mau ma'u ha me'atokoni Kilisimasi makehe—ko e temata ne fakapitoi 'aki e tuna. 'I Silei, 'oku ha'u 'a Sanitā Kolosi 'i he vaeua-anga mālie 'o e pō kimu'a he Kilisimasi. 'Oku mau fa'a 'ā kae 'oua kuó ne ha'u!

'OKU OU SAI'IA HE SIO KI HE TEMPALÉ

Ko e Tempale Sanitiako Silei e fuofua tempale ke langa 'i ha fonua lea faka-Sipeini. Na'e fakatapui 'i he 'aho 15 'o Sepitema 1983. Ko e tempale hono ua ke langa 'i Saute 'Ameliká.

MATEUTEU KE 'ALU!

Kuo maau e kato 'a Papulaá mo ha ni'ihí 'o e ngaahi me'a 'oku sai'ia taha aí. Ko e fē 'i he ngaahi me'a ni te ke fa'o 'i ho'o kató?

KO 'ETAU PĒSÍ

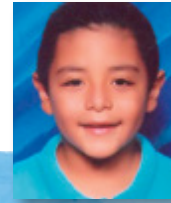

'I he 'aho 'e taha, kimu'a peá u papitaisó, na'á ku 'i he 'api 'o 'eku kui fefiné peá ne 'alu ki he loki 'i lalo falé ke 'omi ha me'a. Na'á ne humu 'o tō pea 'ikai lava 'o tu'u. Na'á ne ui mai, ka na'á ku sio TV pea 'ikai ke u fanongo ki ai. Hili ha mini 'e 10, ne ongo'i ha ui fakalongolongo hoku hingoá, "Tomu!" Ne u 'alu 'o fakasio ia pea 'ilo 'okú ne tokoto he faliki. Na'e 'ikai ke u mālohi fe'unga ke tokoni'i ia ke tu'u, ne u lele leva ki he kaungā'apí. Na'e ha'u ha fefine 'o tokoni'i 'eku Kui fefiné ke tu'u.

Na'e talamai 'e he'eku kui fefiné, "Tomu, ko e Laumālie Mā'oni'oni ia na'á ke ongo'i. Ne u fu'u mama'o ke ke fanongo mai."

Na'á ku 'ilo ko e Laumālie Mā'oni'oni na'e fanafana maí. Ko 'eni kuó u papitaiso, pea 'oku ou fiefa ke ma'u e me'afaoaki 'o e Laumālie Mā'oni'oni.

Tomu R., ta'u 8, Siamane

Liu C., ta'u 7, 'Ekuatoa

Natalia A., ta'u 10, Kolomupia

'Oku saí'ia 'a Tili M., ta'u 7, mei Palāsila, ke 'alu ki he Palaimeli pea hiva'i e ngaahi himi. 'Okú ne 'ilo'i ko e temipalé ko e fale ia 'o e 'Eiki.

'Oku saí'ia 'a 'Olivia I., ta'u 8, mei Lumēniá, ke tokoni ki he'ene fa'éé hono fakama'a e falé. Na'e ako'i ia 'e he'ene fa'éé mo e toko 13 'o hono kaungāme'a, pea 'i he taimi 'oku nau ki'i mālōlō ai 'okú ne saí'ia ke nau pehē pē ko e faiakó ia. 'Oku saí'ia ke 'alu mo 'ene mātu'á 'o 'eva ki he'ene ngaahi kui. 'I he'ene papitaisó, na'á ne ongo'i ofi ange ki he Tamai Hēvani, pea 'okú ne hounga'ia 'oku lava ke ne ma'u e Laumālie Mā'oni'oni ke tokoni'i ia ke fai ha ngaahi fili. Ko e hiva Palaimeli 'oku saí'ia taha ai e "Muimui He Palōfitá" (Tohi Hiva 'a e Fānaú, 58).

'E lava ke ke fakahū mai ho'o fakatātaá, la'itaá, pe a'usiá 'i he 'initanetí 'i he liahona.lds.org, 'i he 'i-meilí ki he liahona@ldschurch.org mo e "Our Page" 'i he laine tefitō, pe meili mai ki he:

Liahona, Our Page
50 E. North Temple St., Rm.2420
Salt Lake City, UT 84150-0024, USA

Kuo pau ke fakakau 'i he me'a kotoa pē 'oku fakahū maí 'a e hingoa kakato 'o e fānaú, tangata pe fefine, mo e ta'u motu'á (ta'u 3 ki he 11) kau ai mo e hingoa 'o e mātu'á, uōtí pe koló, siteikí pe vahefonua, pea mo e tohi fakangofua 'a e mātu'á ke faka'aonga'i e tā 'o e fānaú mo hono fakahuú ('oku tali 'a e 'imeilí). Kātaki, 'oku 'ikai ngofua ha ngaahi tā fakatāta 'o e Fakamo'ui. 'E lava ke 'ētita'i 'a e ngaahi talí koe'uhí ke lōloa fe'unga pe mahino.

Fai 'e 'Eletā Adrián Ochoa
'O e Kau Fitungofulú

Hanga Hake

*“Ko ia mou le’o, pea lotu ma’u ai pē”
(Luke 21:36).*

Ihoku ta’u valú, na’e fekau mai au mo hoku kāinga ‘e toko ua ke o’o fakatau mei ha kolo ofi mai pē. ‘I he’eku manatu ki aí, ‘oku ou ofo ‘i he lahi ‘o e loto falala mai ‘a ‘eku kuifefiné, mehikitangá mo hono malí (uncle) kiate kimautolú. Na’e maama pea tafitonga e langi pongipongí ‘i he’emau ‘alu atu ‘i he’emau fanga hoosi ‘e toko tolú.

‘I he vaeua’angamālie ‘o e toafá, ne mau fie hifo mei he hōsí ‘o mapu. Ne fu’u fakalata ‘emau va’ingá kae ‘ikai ke mau fakatokanga ‘i ‘a e ‘ao kaupō’uli ‘i he langí. ‘I he taimi ne mau fakatokanga ‘i ai ‘e hoko ha matangi, na’e ‘ikai ha taimi ke mau

heka ai ki he’emau fanga hōsí. Na’e ‘uha lahi mo ‘uha ‘aisi pea ko e me’a pē ne mau lava ‘o faí ko hono to’o e nofo’á pea fakamalumu he kafu ne ‘i he nofo’á. Pea ne hola ‘emau fanga hōsí.

‘Ikai ha hoosi, viviku pea momoko, ne mau kamata lue leva ‘i he vave tahá ki ha kolo ofi mai. Ne tu’uapō pea mau toki ‘ilo ha ‘api mo tukituki ‘i he matapaá. Ne holo mātu’u kimautolu ‘e he fāmili ko iá, fafanga ‘i kimautolu ‘aki ha polito piini ifo, pea fakamohe kimautolu ‘i ha loki ne faliki makamaka pē.

Ne mau ‘ā hake ‘i he pongipongí ko ha ‘aho la’ā pea faka’ofa’ofa e langí. Ne tukituki mai ha tangata he matapaá ko hono kumi e tamaiki

tangata mole ‘e toko tolu. He ‘ikai pē ngalo e me’a ne mau mātā ‘i he’emau foki ki ‘apí—ko ha kakai tokolahi ne nau fekumi kiate kimautolu he poó kakato. Na’e tu’u ‘i mu’a ‘eku kui fefine ‘ofeiná mo hoku mehikitangá mo hono malí. Ne nau fekita mai kiate kimautolu mo tangi, pea fiefia ko e ma’u ‘enau fānau molé.

‘Oku tokaima’ananga mai ‘etau Tamai Hēvaní. ‘Okú Ne tali loto vēkeveke mai ke tau foki ange ki ‘api. ‘Oku ‘i ai ha ngaahi faka’ilonga ‘o ha matangi mālohi fakalaumālie ‘i hotau lotolotonga. Tuku mu’a ke tau sio hake pea teuteu ‘i kitautolu ‘i hono fakamālohia ‘etau fakamo’oní he ‘aho kotoa. ■

Ko ha Timi Fakafāmili

‘Oku faingofua ange ke ikuna ‘i he taimi ‘oku ngāue fakataha ai e tokotaha kotoa pē.

Fai ‘e Sheralee Hardy

Makatu‘unga ‘i ha talanoa mo‘oni

“Fiefia he tokoní” (Tohi Hiva ‘a e Fānaú, 108).

Na‘e māpuhoi ‘a ‘Āmoni he‘ene mavahe mo ‘ene Tamaí mei he va‘inga ‘akapulú. Na‘á ne pehē, “Oku ‘ikai ke mahino ia kiate au. ‘Oku tokolahi ‘etau kau va‘inga lelei. Ko e hā ‘oku ‘ikai ke tau tata‘o aī?”

Na‘e va‘inga ‘akapulu lelei ‘eku Tangata‘eikí. Mahalo ‘e lava ‘o tokoni.

Na‘e pehē mai ‘eku Tangata‘eikí, “Oku ou tui ‘oku totonu ke ke

ako ke ngāue ko ha timi. ‘Oku mou fie ma‘u kotoa pē ke tata‘o, ‘ikai ko ia?”

Na‘e pehē mai ‘a ‘Āmoni, “Io. Ka he ‘ikai ke tau tata‘o kotoa pē. Ko ho‘o ‘uhingá ia?”

Ne kamokamo ange ‘ene tangata‘eikí. “He ‘ikai lava ke ke tata‘o ‘iate koe pē. ‘Oku fie ma‘u e timi fakafepakí ke to‘o e pulú mei he timi ‘e tahá, ‘ikai ko ia?”

Na‘e kata ‘a ‘Āmoni. “Oku faingata‘a ke tata‘o kapau ‘oku ‘ikai ke ke ma‘u e pulú.”

Na‘e pehē mai e

tangata‘eikí, “Ko ia. Pea ‘e ‘oange leva ia ‘e he timi fakafepakí ki ha tokotaha ‘e lava ‘o tata‘ó. He ‘ikai lava ‘e ha taha ‘o fai toko taha ia.”

Na‘e pehē ‘e ‘Āmoni, “Oku ou tui ki ai.”

‘I he‘enau a‘u ki ‘apí, na‘e pukepuke ‘e he Fine‘eikí e pēpēé lolotonga ‘ene ngaohi e me‘akai efiáfí. Na‘á ne fehu‘i mai, “Na‘e hā e va‘ingá?”

Na‘e pehē ange ‘e ‘Āmoni, “Ne mau toe fo‘i. Ka te mau lelei ange he hoko maí.”

Na'e pehē ange 'e he Fine'eikí, "Ko ha 'ulunga-anga lelei ia."

Na'e kaila 'a Maikeli 'i he'ene lele mai mo Samuela mo Lūkasi ki lotó, "Fiekaia au!"

Na'e kole ange 'e he Fine'eikí, "Fānau, te mou lava nai 'o fokotu'utu'u e tēpilé pea fakamaau e me'a va'ingá?"

Na'e laulau e fānau tangata 'e toko faá.

Pehē mai 'a Samuela, "Na'e 'ikai ke u va'inga 'aki e me'ava'ingá."

Ne hanu mai 'a Maikeli, "E fu'u fuoloa!"

Na'e kata e tangata-'eikí. "Oku ou tui 'oku palopalema tatau hotau fāmilí mo e timi 'a 'Āmoní."

Na'e fehu'i 'e Samuela, "Ko e hā ia?"

Na'e pehē mai 'e 'Āmoni, "Oku 'ikai ke tau ngāue fakataha. 'Oku tau fie ma'u kotoa pē ke kai 'i ha'atau ma'u me'atokoni efiāfi. Ka 'oku tau tuku kotoa pē ia kia Mami."

Na'e pehē 'e Teti, "Ko ia! Te tau ngāue fēfē ko ha timí?"

Na'e 'i ai ha fakakaukau

'a 'Āmoni. "Fēfē kapau te u fokotu'utu'u mo Samuela e tēpilé? 'E lava ke tufi e me'ava'ingá 'e he tamaiki tangata kehé."

Na'e pehē 'e Teti, "Fakakaukau lelei ia!"

Ne vave pē maau 'a e me'atokoni efiāfi. Na'e kūnima 'a 'Āmoni ke lotu. Na'e fiefia he ngāue fakataha hono fāmilí ko ha timi. Na'á ne faka'amu 'e lava he'ene timi 'akapulú 'o fai e me'a tatau. ■

'Oku nofo 'a e tokotaha na'á ne fa'ú 'i 'Alapeta, Kāmata.

Fai 'e 'Eletā
M. Russell Ballard

'O e Kōlomu 'o e
Kau 'Aposetolo 'e
Toko Hongofulu
Mā Uá

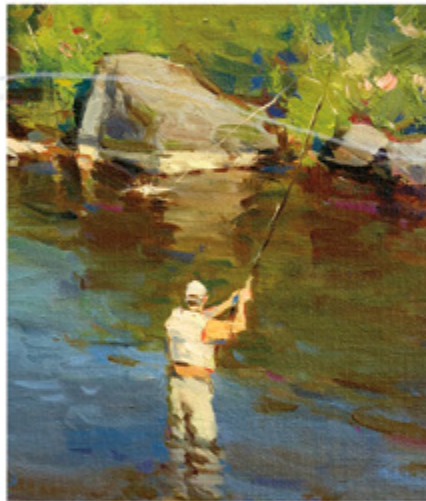
NGAAHI KĀKAÁ

'Oku fakafiefia e fa'ahita'u fakatōlaú ki he kau taumāta'u he vaitafé, he ko e taimi 'eni 'oku fiekaia lahi ai e fanga iká mo fie ma'u ke nau kai ke mālohi honau sinó he taimi 'e nounou ai e me'akaí lolotonga e fa'ahita'u momokó.

Ko e taumu'a e tangata toutái ke ma'u 'a e iká 'aki ha founa taukei kākā mo'oni. 'Oku ako 'e he tangata toutái 'a e tō'onga 'a e iká, 'eá, tafe 'a e vaí, mo e fa'ahinga 'inisékite 'oku kai 'e he iká he taimi 'oku nau fofoa aí. 'Okú ne ngaohi nima pē 'ū mounu 'okú ne faka'aonga'í. Kuo pau ke lelei 'aupito hono ngaohi e fanga ki'i 'inisékite loi ko 'eni 'oku fakapipiki ai e fanga ki'i māta'ú koe'uhí he 'e lava pē 'e he iká 'o fakatokanga'i ha ki'i fehalaaki si'isi'i 'aupito pea 'ikai ke ne kai e mounú.

Ko e me'a fakafiefia e sio ki he puna hake 'a e iká he fukahi vaí, folo e mounú mo fute 'o a'u ki he'ene hela pea fusi mai leva. Ko e fe'auhi 'eni 'i he vaha'a 'o e 'ilo mo e taukei 'a e tangata toutái pea mo e ika faka'e'i-'eiki ko e 'utú.

Ko hono faka'aonga'i e mounu loí ke ma'u e iká, ko ha fakatātā ia 'o e fakatauvele, kākā mo e feinga 'a Lusifā ke ma'u kitautolú.

Hangē pē ko e 'ilo 'e he tangata toutái 'oku fakatauvele'i e iká 'aki 'enau fiekaia 'oku pehē pē 'a e 'ilo 'e Lusifā hotau "u'á" pe vaivai'angá 'o fakatauvele'i 'aki kitautolu e ngaahi me'a loi 'e lava ke fusi ai kitautolu mei he vai 'o e mo'uí ki hono ivi takiekina ta'e'alo'ofá. Pea 'ikai hangē ko e tangata toutái 'a ia 'okú ne ma'u peá ne tuku-ange 'a e iká ta'e te ne fakalavea'i ia, he 'ikai tukuange mola 'e Lusifā ha taha. Ko 'ene taumu'á ke tau mo'ui mamahi 'o hangē pē ko iá.

Ko e taha 'o e ngaahi founa 'okú ne ngāue 'akí, ko 'ene malava ke loi mo kākā ke pehē 'oku lelei 'a e koví pea kovi 'a e lelei. Talu mei he kamata'angá 'i he Fakataha Lahi 'i he

Langí mo e "feinga ['a Sētane] ke fakauha 'a e tau'atāina ke fili 'a e tangatá, 'a ia ko au, ko e 'Eiki ko e 'Otuá, kuó u foaki kiate iá" (Mōsese 4:3).

'Oku hokohoko atu he 'ahó ni hono tau'i 'a e tau'atāina ke fili 'a e tangatá kuo foaki mai 'e he 'Otuá. 'Oku tuku 'e Sētane mo 'ene fa'ahí 'enau ngaahi mounú 'i hotau lotolotongá, 'o 'amanaki te tau tō pea tau ma'u 'ene tauhelé ke ne tohoaki'i 'aki kitautolu 'ene ngaahi founa kākāá.

'E kāinga, fakatauange ke tau tokanga telia e ngaahi mounu 'oku lí mai 'e he tangata toutai kākā ko Lusi-faá. 'Ofa pē ke tau ma'u 'a e poto mo e 'ilo fakalaumālie ke ta'ofi mo faka'ikai'i 'aki e ngaahi me'a fakatu'utāmaki lahi 'okú ne faka'aonga'í.

Pea kiate kimoutolu kuo ma'unimā 'e ha fa'ahinga me'a pē, 'oku 'i ai e 'amanaki lelei koe'uhí he 'oku 'ofa 'a e 'Otuá 'i He'ene fānaú kotoa, pea 'e malava ke hoko e me'a kotoa pē 'i he Fakalelei mo e 'ofa 'a e 'Eiki ko Sisū Kalaisí. ■

Mei he "Oiaue, 'a e Palani Olopoto 'a e Tokotaha Angakovi," Liahona, Nōvema 2010, 108–110.

NGAAHI FAKAKAUKAÚ

Ko ha paionia nai au he 'ahó ni?

“I he’etau fakalāngilangi’i ko ia e kau paionia ne nau lue lalo he ngaahi toafa tokalelei ki he Tele’a Sōlekí, ‘oku kei tokolahi pē mo ha kau paionia ‘oku mo’ui he ‘ahó ni. ‘Oku ‘ikai ke nau teke lalo ha ngaahi saliate, ka ‘oku lahi fau ha ngaahi founa ‘oku nau fai ai e me’a tatau pē: Kuo nau onгона e le’o ‘o e ‘Eikí ‘i he Tohi ‘a Molo-moná mo ‘enau ngaahi lotu fakatāutahá. Kuo nau hū atu he matapā ‘o e papitaisó ‘o fakafou ‘i he’enau tuí mo e fakatomalá ‘o fokotu’u ma’u honau vá’é ‘i he kelekele mo’ui ‘o e ongoongolelei. ‘I he’enau hoko ko e kau ākongá ‘a Kalaisí, kuo nau loto fiemālie ai ke feilaulau koe’uhí ko e totonú mo e mo’oní. Pea ‘oku nau nofo ma’u ‘i honau hala ki he mo’ui ta’engatá, ‘o fakafou ‘i he me’afouaki ‘o e Laumālie Mā’oni’oni.”

'I he Makasini ko 'Ení

MA'Á E KAKAI LALAHÍ KEI TALAVOÚ

p. 44

Ko Hono Taukave 'i E ME'A 'OKU Tau Tui ki Aí

'Oku vahevahe 'e ha kakai lalahi kei talavou
'e toko nima e founga 'o 'enau taukave 'i 'enau
túi 'i he fehangahangai mo e fakafepakí.

MA'Á E TO'U TUPÚ

Founga 'o Hono Fai e Ngaahi Fehu'i 'Oku Mahu'ingá

'E lava ke hoko e ngaahi fehu'i ko ha founga fakafaiako
lelei—kapau te ke fakalea ia 'i he founga totonú.
'E fakahaa 'i atu 'i he fakamatala ko 'ení e foungá.

p. 54

MA'Á E FĀNAÚ

p. 68

Talitali Lelei koe ki he Kau Finemuí

'Oku vahevahe 'e Sisitā Poni L. 'Osikāsoni mo hono
mokopuna fefine ko Matilá ha ni'ihi 'o e ngaahi me'a
te ke lava 'o hanganaki atu ki ai 'i he Kau Finemuí.